

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kendine İhanet

kadın ve erkekte özerklik korkusu

Gaetano Benedetti'nin önsözüyle

Arno Gruen

Türkçesi: Ülkü Hastürk

4. Basım

Çitlembik

“Arno Gruen, Nietzsche’nin saygı duyacağı ilk psikanalist.”

Henry Miller

Özerklik kavramı son yıllarda büyük anlam kazandı. Ancak, kendi gücümüzün ve üstünlüğümüzün bir göstergesi olarak algıladığımız özerklik, psikoanaliz uzmanı Arno Gruen’e göre, modern ve verime dayalı toplumumuzun bir ürünü olmanın yanı sıra, kötü sonuçları olan bir yanılgıdır. Gruen’ün bu kitapta başarıyla ortaya koyduğu gerçek özerklik, insanın duygu ve gereksinimleriyle tam anlamıyla uyum içinde olmasıdır. Oysa toplumumuzda hüküm süren başarıya dayalı zihniyet, birçok insana kendiliğe açılan kapıları kapatıyor: Eğitim baskısının şart koştuğu uyum, gerçek canlılığı, yaratıcılığı ve sevmeye yeteneğini köreltiyor. Özerklik eksikliğinin nasıl kadının ezilmesine ve erkeğin ruhsal anlamda körelmesine yol açtığını anlatan bu kitap, patoloji örneklerinin yanı sıra, normal olarak kabul edilen anormalliklerini de ayrıntılı bir şekilde işliyor; günümüz toplumunda insan olma olgusunu araştırıyor.

“Bir uzman ve ütöplastin eseri. Böyle insanlara ihtiyacımız var.”

Martin Roda-Becher

Arno Gruen, 26 Mayıs 1923’te Berlin’de doğdu. 1936 yılında göç ettiğı ABD’de 1961 yılında Teodor Reik’in öğrencisi olarak doktora unvanını aldı. Çeşitli üniversite ve kliniklerde görev alan Gruen, en son New Jersey’deki Rutgers Üniversitesi’nde profesörlük yaptı. Bir yandan da 1958’den beri özel muayenehanesinde psikiyatri alanındaki çalışmalarına devam etmektedir. Alanıyla ilgili birçok dergi ve gazetede sayısız yazısı yayımlandı. 2001’de *Der Fremde in uns* adlı kitabı için Scholls ödülü aldı. 1979’dan beri İsviçre’de yaşayan yazarın kitaplarından *Normallüğün Deliliğı* yayınevimiz tarafından yayımlanmıştır.

Çitlembik Yayınları

ISBN 978-975-6663-46-2

9 789756 663462

Arno Gruen, 26 Mayıs 1923'te Berlin'de doğdu. 1936 yılında ABD'ye göç edip burada 1961 yılında Teodor Reik öğrencisi olarak psikanalist unvanını almaya hak kazandı. Çeşitli üniversite ve kliniklerde görev alan Gruen, en son New Jersey'deki Rutgers Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptı. 1958'den itibaren özel muayenehanesinde psikoterapi alanındaki çalışmalarına devam eden Gruen'ün alanıyla ilgili birçok dergi ve gazetede sayısız yazısı yayımlandı. 2001'de *İçimizdeki Yabancı* (Çitlembik Yayınları, 2005) adlı kitabı Geschwister-Scholl Ödülü'ne layık görüldü. Diğer eserleri arasında, *Normalliğin Deliliği* (Çitlembik Yayınları, 2003), *Der Verlust des Mitgeföhls* (1997) bulunuyor. Gruen, 1979'dan beri İsviçre'de yaşıyor.

© 1987 Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH&Co Kg, Münih/Almanya
© Çitlembik Yayınları, 2004

Kitabın Özgün Adı: Der Verrat am Selbst: Die Angst Vor Autonomie

4. Basım, 2008

Türkçesi: *Ülkü Hastürk*

Redaksiyon: *Aysın Önen Steidle*

Kapak Tasarımı: *Deniz Akkol*

Baskı ve Cilt: *Ayhan Matbaası*

Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

5. Cadde No: 47 Bağcılar/İstanbul

Tel: (0212) 6290165

ISBN: 978-975-6663-46-2

Şehbender Sokak 18/5 Asmalımescit Tünel 34430 İstanbul

Tel: 0 212 292 30 32 / 252 31 63 Fax: 0 212 293 34 66

www.citlembik.com.tr / kitap@citlembik.com.tr

Kendine İhanet

Kadın ve erkekte özerklik korkusu

Gaetano Benedetti'nin önsözüyle

Arno Gruen

**Türkçesi
Ülkü Hastürk**

Çitlembik Yayınları 47

İçindekiler

Gaetano Benedetti'nin Önsözü	6
------------------------------------	---

Giriş.....	10
------------	----

I. Özerklik ve Uyum:

Kendiliğin Oluşumundaki Temel Çelişki	13
--	-----------

Özerklik Sorunu: Hiçliğin Öğrenilerek Tecrübe Edilmesi	13
---	----

Özerkliğin Asıl Yöntemi	18
-------------------------------	----

Özerkliğin Katalizatörü Olarak Empati	20
---	----

Özerkliğin Örtülmesi.....	25
---------------------------	----

Özerklikten ve Kendine Ait Bir Kendiliğe Sahip Olma Özgürlüğünden Korkmak.....	33
---	----

İtaat, Özerkliğin Yerini Alarak İnsanlığımızı Yok Ediyor.....	40
--	----

Özerklik ve Uyum.....	44
-----------------------	----

II. Soyutlama Üzerine:

İnsani Yaşamın Zayıflaması ve Bozulması	47
--	-----------

Tarihsel Gelişim.....	51
-----------------------	----

Bir Örnek	54
-----------------	----

Kendinden Kaçış Yolu Olarak Nefret, Kendilik Nefreti ve Kötülük	58
--	----

Kısıtlanmış Kendilik	61
----------------------------	----

Münzevi ve Başarısız Kişiler	63
------------------------------------	----

III. Erkeğin İnsanlığının Köretilmesi	
ve Kadının Ezilmesi	79
Güç Hırsı	79
Erkekliğin Güç Efsanesinin Bir İfadesi Olarak	
Ödipus Kompleksi.....	90
Canlılıktan Korkma	92
Erkekler Daha Çok Zarar Görüyor	95
Hayranlık.....	99
Ve Yine Ödipus	101
“Üstünlük”	104
Kurtuluş ve “Kutsallık”	106
 IV. Geçmişle Bağlı Olmayan İnsan Kendine Gülemez:	
Canlılık Açısından Uyarımın Önemi	118
 V. Psikoterapide Hastalar	133
 VI. Kendilik Mücadelesi ve İhanet.....	147
 Sonsöz	156
Dipnotlar	165
Kaynakça	176
Adlar Dizini	185

Özerklik kavramı son yıllarda büyük önem kazandı. Fakat, kendi gücümüzün ve üstünlüğümüzün bir göstergesi olarak algıladığımız özerklik, verime dayalı modern toplumumuzun bir ürünüdür- aynı zamanda da kötü sonuçları olan bir yanılgı. Oysa, psikanaliz uzmanı Arno Gruen'ün bu kitapta başarıyla ortaya koyduğu gibi, gerçek özerklik insanın duygu ve gereksinimleriyle tam anlamıyla uyum içinde olmasıdır. Oysa bugün hüküm süren başarıya endeksli düşünüş sistemi, birçok insanın "kendilik"ine ulaşmasını engelliyor: Terbiye baskısının zoruyla oluşan uyum, gerçek canlılığı, yaratıcılığı ve sevme yeteneğini köreltiyor. Bu kayıp ise bağımlılık ve baskıyı beraberinde getiriyor. Arno Gruen, özerkliğin engellendiği gelişim evreleri ile şartları inceliyor. Ayrıca, özerklik eksikliğinin yol açtığı kadının ezilmesi ve erkeğin ruhsal anlamda körelmesi gibi durumların aslında temel bir problemin göstergesi olduğunu anlatıyor. Patolojik örneklerin yanı sıra, normal olarak kabul edilenin anormalliğini de ayrıntılı bir şekilde işliyor. Bu kitap, psikiyatrinin sınırlarını aşıyor, çünkü günümüz toplumunda insan olma olgusunu sorguluyor.

"Bir uzman ve ütöplastin eseri.
Böyle insanlara ihtiyacımız var"

Martin Roda-Becher

Önsöz

Kötünün, olumsuz ve patolojik olanın kökleri çok çeşitlidir. Kendini ispatlamış bir psikoterapi uzmanı olan yazar, kitabında bu kökleri çok spesifik ve önemli bir bakış açısıyla ele almaktadır: Sosyalleşme süreci içinde özerkliğin engellenmesi.

Kitabın giriş bölümünün ilk sayfasında hemen şu cümle göze çarpmaktadır: "Kişisel entegrasyon, yaşamın çeşitli durumlarında özerkliğin gelişebilmesi için elde edilen fırsatların sonucudur." Bundan dolayı özerkliğin yetersiz gelişimi, patolojik olanın ve sonunda insanın içindeki kötülüğün tohumu haline gelir.

Bilindiği gibi "otonomi", yani özerklik kavramı Erik Erikson'a aittir. Erikson'un düşüncesine göre özerklik, son derece önemli bir olgu da olsa, ruhsal gelişim boyutlarından sadece bir tanesidir. Haklıdır da. Ne de olsa özerkliğin temelinde "özgüven" vardır.

Bugün ihtiyacımız olan, bu başarısız gelişimin, bozuk şekillenmenin tarihçesinin araştırılmasıdır. Arno Gruen'ün kitabı böyle bir araştırmaya önemli bir katkı sağlamaktadır. Çünkü kapsamı, patolojik olanın dar bir psikiyatrik çerçevede incelenmesinden tutun da, norm çerçevesindeki sosyopsikolojik anormalliğe, yani yaza-

rın ifadesiyle “Ruh sağlığının çılgınlığına” kadar uzanmaktadır.

Bu çalışma, yazarın hayatı boyunca edindiği psikoterapi alanındaki tecrübesinin bir meyvesidir ve ön sayfalarını yıllardan beri makaleler halinde takip etme olanığım olmuştur. Bu tecrübenin temel eksenini psikozlu insanlara uyguladığım psikoterapinin temel prensipleriyle uyuşmaktadır. Bu tür hastaların tedavisi, aynı zamanda Gruen’ün elde ettiği bilgilere de kaynak oluşturmaktadır.

Beni yazarın açıklamalarına özellikle bağlayan şu psikoterapik tecrübedir: Psikopatoloji olarak adlandırdığımız şey, varlığımızın temel bir boyutu olan özerkliğin yeterince gelişmemesi olarak ortaya çıkabilir, aynı zamanda bu temel boyutun acı şeklindeki anormal ortaya çıkışı olarak da kabul edilebilir. Hastalarımızın, çocukluklarında sosyalleşme süreciyle bütünleşmemiş olmaları -bu büyük bir gereksinimdir- “böylece bastırılabilir” (Gruen). Örneğin, kendini bir psikoz görüntüsü olarak ifade edebilir. Bu görüntü de bize “gerçekte” isteklere, güdüye ve gerekli “ben”liğe uygun bir sosyal kendilik’i gerçekleştirmeye yer olmayışının simgesi gibi görünür.

Ama acının oluşmadığı, yaratıcılığın ve özerklik gelişiminin güce kurban edildiği yerde, insan olmanın en temel sapkınlığını görmekteyiz; diğer insanları kimlik ve yaratıcılık bakımından, yani ruhen küçümseyerek kendini biyopsişik anlamda ortaya koyan insanı.

Buna karşılık hastanın acısı bize artık varoluşun bir eksisi, bireyin ve toplumun “kendine ihaneti” gibi görünmez -zaten değildir de. Aksine, ihanet edilenin ve ihanete iştirak edenin başaramadıkları ve bilinçli olarak

bir kez bile fark etmedikleri özerklik eğilimini, psikopatolojinin ham ve deforme şekliyle de olsa ifade etmek, hatta bütün dünyaya haykırmak için giriştikleri ümitsiz çabadır. Bu tür bir arzu tüm olumsuzluklara rağmen ilan edilebilir, çünkü insana ait temel özellikler asla tamamen silinemez.

Ama bu bakış açısı bize, şikayet ve olumsuzlukları - özerkliğin bütün psikopatolojisine rağmen- elde edilememiş ama bastırılmayan hayati bir arzunun simgesi olarak algılamayı öğrendiğimizi gösteriyor. Bütün psikopatolojik türlerde olumsuzluk olarak görülen işte bu sesini yükseltmedir ve bu sesi bir kez duyduğumuzda, artık bastırarak duymazlıktan gelemeyiz. Bu çılgılığı duyuşumuz, nedeni olan rahatsızlığı sadece bir psikoterapist olarak değil, aynı zamanda bir insan olarak algılamamız (Siirala) anlamına gelir ki, bu da ona yardım edebileceğiz demektir. Özerklik kaybına, önceden trajik bir varoluş olarak gördüğümüz yaşanmışlığın kazandırdığı o bilinçli boyutunu; acı çeken partnerimize ise kendini bulabileceği, duygudaş yansımaları vermiş oluruz. O insan için ve ondan dolayı ümit etmeye başlarız. "Gerçek bir kendilik'e dönüşü sağlayan, merhamet ve sevgidir." (Arno Gruen)

Bu önemli kitap bu tür düşünceler sayesinde, günümüz insanının ruhsal dünyasının düğüm noktasında ve kuşkusuz psikoterapi alanında kendine iyi bir yer edinmektedir. Özerklik sorununun bugün politik bağımsızlıktan tutun da, psikoterapiye kadar uzanan geniş bir alanda tartışılıyor olması bir tesadüf müdür? Bir örnek vermek gerekirse, eski bir psikiyatrik tedavi şekli olan ve kişinin her türlü özerklik çabasının karşısındaymış

izlenimi veren hipnoz bile (belirtileri ortadan kaldırmak için pasifize edilmiş hastaya tedavi yöntemleri zorla kabul ettirilmeye çalışılıyordu) Milton Erikson sayesinde bir devrim geçirmiştir. Artık hipnoz yeni, özerk ve yaratıcı öğrenmenin mümkün olduğu bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Trans hali bile bu bakış açısı itibariyle psişik güçlerin ve yeteneklerin geliştiği bir olgu haline gelmiştir.

Tıpkı Fromm'un yazıları gibi, bu kitap da psikiyatrinin sınırlarını aşmaktadır, çünkü günümüz toplumunda insan olgusunu ele alarak "ruhsal sağlık maskesi" altında saklanan psikopatolojiyi açığa vurmaktadır. Bireyleri ve toplulukları yok eden kendilik ihanetini ortaya dökmektedir. Yazarın dediği gibi: "Hiçbir zaman başkaldırma şansımız olmamışsa, asla kendi kendilik'imize sahip olamamak gibi bir anlamsızlığı yaşamak zorunda olmak kaderimizdir."

Gaetano Benedetti

Giriş

Bu çalışma okuyucuya kişinin kendi anlamı hakkındaki fikirlerinden veya bağımsızlık zorunluluğundan doğmayan bir özerklik teorisi sunmaktadır. Bu teoriye göre özerklik kendi algılarımızın, duygularımızın ve gereksinimlerimizin engellenmeden yaşanmasıyla gelişir. Böyle bir tecrübe bir kişiliğin gelişmesindeki bütünlüğü veya bölünmeyi belirler.

Kişisel entegrasyonun türü -veya aslında eksikliği-, yaşamın çeşitli durumlarında özerkliğin nasıl geliştiğinin sonucudur. Özerkliğin yetersiz gelişimi, patolojik olanın ve sonunda insanın içindeki kötülüğün tohumu haline gelir.

Özerklik için verilen mücadele canlılığı geliştirir. Ama sosyalleşme sürecinde özerklik ne kadar engellenirse, o kadar aslında engellemeye çalıştığı kötülüğü besleyen bir sürece dönüşür bu. Anne baba sevgisi, kendini kabul ettirmek için boyunduruk altına girmeyi ve bağımlı hale gelmeyi gerektirir şekilde ortaya çıkarsa, topluma uyum bir çeşit itaat sınavı haline gelir. Bunun sonucunda doğan istekler, gerçek duyguların kaybına yol açarak, insanı kendi kötülüğünün kaynağı haline getirmektedir. Başarılı bir şekilde gelişmemiş bir özerkli-

ğın, aynı zamanda bir başarıyı da temsil etmesi varoluşumuzun bir çelişkisidir. Özerklik, derinlerde kaybolarak boyunduruk altına girmek ve bir başkasının isteklerine teslim olmak şeklinde kendini gizleyebilir. Bunun altında umut yatar.

Kitabımın ilk bölümünde özerkliğin içeriğini ve nasıl oluştuğunu anlatacağım, ikinci bölümde soyutlaştırma eğilimimizin özerkliğin doğal güdüsünü nasıl örttüğünü ve körelttiğini göstermeye çalışacağım, üçüncü bölümde ise hedefim, bu eğilimin erkeği kadını nasıl ezmeye ittiğini ve kendi insanlığının körelmesine neden olduğunu açıklamak. Dördüncü bölümün konusu, bütün bunların insanın kendi geçmişine açılan kapıyı kapatarak, onu gelişigüzel uyarım koşullarına teslim etmesidir. Bu, insanı tıpkı bir robot gibi uyarım koşullarına bağımlı hale getirmektedir. Beşinci bölümde özerkliğin sonuçsuz kalmasının, nasıl ruhsal patolojiye neden olduğunu ve iktidar hırsının nasıl gözümüzü kör ettiğini araştırıyorum. Altıncı ve son bölümün konusu, bir yandan kötülüğün doğrudan insan doğasından çıktığını düşünürken bir yandan da ahlaki bir kavram sorunu haline dönüştürmemizdir. Bu düşünce, kalıpcılık ve saptırılmış duygulara olan kaçışı teşvik ederek, özerk bir kendilik'i engellemekte ve hayatı yok eden insanlar üretmektedir.

Bu kitap, uygunluk ve uyum dünyasında, görüşlerini başka insancıl dünyalara hâlâ kapatmamış olanların kendilik'lerini güçlendirmek amacıyla yazılmıştır. İstedim ki duygu dünyamızın, bilimsel dünyamızda hak ettiği yeri geri kazanmasında bir katkı olsun.

Bu çalışma, otuz beş yıllık psikoterapi tecrübemin ürünüdür. Bu yüzden tecrübemin ve öğrenmemin bir parçası olmuş ve hâlâ olmaya devam edenlere teşekkürlerimi sunmak istiyorum: İsviçre ve ABD'deki hastalarım ve öğrencilerim; hocalarım ve dostlarım, özellikle Gustav Bychowski, Thomas N. Jenkins, Theodore C. Schneirla ve Henry Miller. Özellikle Miller'in samimiyeti ve canlılığı, Schneirla'nın düşüncesindeki öngörü ve özgünlük, bir insan olarak olgunlaşmamda önemli rol oynamıştır. Mücadeleci ve güzel ruhlu kızlarım Margaret ve Constance'tan da çok şey öğrendim. Onlar özerklik mücadelesinde benim için iyi birer örnektir.

Metnimin düzenlenmesine katkıda bulunan Claus D. Eck, Claudia M. von Monbart ve Franz Wurm'a en derin teşekkürlerimi sunmak istiyorum. İlk baskıda Ruth von Blarer yardımcı olmuştu. Ne istediğimi tam olarak anlaması ve okuyucuların taleplerini göz önünde bulundurmadaki hassasiyeti sayesinde onunla çalışmak heyecan verici bir tecrübeye dönüşmüştü. Ona bütün kalbimle teşekkür etmek istiyorum. Deutscher Taschenbuch Verlag (dtv) baskısının dilindeki akıcılık ve kolay anlaşılabilirlik, Ulrike Buerger-Goodwin sayesinde oldu; metin daha açık hale geldi.

Arno Gruen

I

Özerklik ve Uyum: Kendiliğin Oluşumundaki Temel Çelişki

Özerkliğin Sorunu: Hiçliğin Öğrenilerek Tecrübe Edilmesi

İnsanın gelişimi esnasında iki seçenek vardır: *Sevgi* ve *güç*. Çoğu kültürün temelinde yatan güç, otorite ideolojisini yansıtan bir kendilik oluşturur. Bu kendilik, bölünmüşlük üzerine kuruludur; acı ve çaresizliği gerçek zayıflık olarak reddeden, çaresizliği inkâr etmek için güç ile otoriteyi ön plana çıkaran bir bölünmedir. Bu yolla elde edilen kendilik, hayatımızda başarı olarak kabul edilen şeyin prensibidir ve özerkliğin ilk olarak değineceğim karşı tezidir.

Özerklik, bir insanın kendi duyguları ve gereksinimleriyle tam anlamıyla uyum içinde olduğu denge durumudur. Genelde özerklik denince, aklımıza kendi önemimiz ve bağımsızlığımız gelir. Bu, özellikle bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde iktidar ideolojisine uygun bir kendilik için geçerlidir. Özerk olarak tasvir ettiklerimiz, bu yüzden çoğunlukla soyutlaşma üzerine kurulmuş bir kendilik fikrine hizmet etmektedir. Böyle bir kendilik'ten yayılabilecek başkaldırma bile sadece ebeveynlerin, okulun ve toplumun zihnimize sıkıştırdığı

kısıtlayıcı, bozucu ve bencil özellikler kategorisini yansıtır. Bu durumda özerklik olarak tasvir edilen şey, kendine ve başkalarına sürekli güçlü ve üstün olduğunu kanıtlama özgürlüğüdür. Bu kanıtların var olan normların yanında veya karşısında olması fark etmez. Önemli olan sürekli geçerli olan bir *kanıtlama zorunluluğudur*; bu durum sürekli bir savaşıma gerektirdiğinden, hayatı kucaklama yeteneğinden bizi uzaklaştırır. Bunun tersi ve benim kastettiğim türdeki özerklik ise bizi hayatı sevmeye, sevince, ıstıraba, kedere, yani kısaca yaşamaya götürür.

Kültür tarihimiz boyunca, bu tür duygulara ve bunlardan doğan gereksinimlere açılan kapı, sakınma, reddetme ve baskı yoluyla hep kapatılmıştır. Kadının ezilmesi, tarihimizdeki bu sürecin paralel bir sonucu olarak görülebilir. Kadınlar ve onlarla hemfikir erkekler acı ve ıstırap ile bundan doğan gerçek yaşam mücadelesinden kurtarılmalıdır. Bu mücadelenin nedeni olan ve hâlâ devam eden süreç, ezilen kadınlardan çok, erkeklerin insanlıklarına zarar vermektedir.

Özerkliğin temelinde, kendi duygu ve düşüncelerine açılan bir kendiliğe sahip olma yeteneği vardır. Özerkliğin yanlış gelişiminde duygu ve gereksinimler içsel bir uyumun değil de güç ideolojisinin bir ifadesi olabileceğinden, duygu ve gereksinimler özerklikle bir tutulmamalıdır. Onları, gelişimleri bakımından ayırt etmek önemlidir.

Kendimizi annemizin gözlerindeki yansımada tanıdığımızı söyleyebiliriz. Friedrich Hebbel bunu şiirsel bir şekilde şöyle ifade etmişti:

Olağanüstü bir şekilde senin gözlerinde
Kendimi olurken gördüm.

Yani annenin bilinci ve özsaygısı kendi kendilik gelişimimizde belirleyici bir unsurdur. Annenin gelişimi yanlış bir özerklik gelişimini temsil ediyorsa, özsaygısı da gerçek anlamda özerk bir konumdan uzak olan duygu ve gereksinimlere dayanıyor olabilir. Bu durumda, çocuğun özsaygısı da, yani çocuğun annesinin gözündeki görüntüsü de aynı kısıtlamaları yansıtır. Bu süreçte, dünyamızda çoğu zaman sevgi ve fedakârlık olarak gösterilen, nefret ve öfkenin belirli şekillerinin kaynağını buluruz.

Buna örnek olarak Jean Liedloff'un *Auf der suche nach dem verlorenen Glück* (1980)¹ adlı eseri gösterilebilir. Yazar, bu kitapta yeni doğmuş bir bebeğin eve gelişini anlatmaktadır. Annesi "onu daha önce hiç tanımadığı bir şefkatle sever. Başlangıçta onu emzirdikten sonra yatırmak zor gelir, özellikle çaresizce ağladığı için. Ama böyle yapması gerektiğinden emindir, çünkü kendi annesi (ondan daha iyi kim bilebilir ki?) aksi taktirde bebeğin ileride şımarık olacağını ve işi şimdi sıkı tutmazsa, ona çok sorun çıkaracağını söylemiştir... Anne tereddüt eder, içi parçalanır, bebeği bırakmak istemez, ama arkasını dönüp odadan çıkar. Altı yeni değişmiş ve karnı doyurulmuştur, bu yüzden *gerçekte* hiçbir eksiği olmadığından emin olduğu bebeğini yorgunluktan bitap düşene kadar ağlamaya terk eder."

Burada, çocuğunun iletişim ve dokunma isteğini doğru teşhis edemeyen ve bundan dolayı doğru tepkiyi veremeyen bir anne görmekteyiz. Bunun tek nedeni gelişimi esnasında kendi iletişim isteğinin de reddedilmiş olmasıdır. Böyle bir gelişim süreci bir annenin kendi özerkliğine ve bu yüzden de çocuğunun özerkliğine açık olamamasına neden olur. Bu olayda dile getirilmeyen bir durum vardır: Anne, çocuğunun acı çekmesine

kayıtsız kalır, ama bunun farkına varması, hatta bunda bir kasıt araması gerekmez. Liedloff'un belirttiği akıl almaz durum, çocuğa eziyet etmek için *gerçek*'le olan ilişkimizi bir silah olarak kullanışımızdır. Burada söz konusu olan şey inkâr edilen bir düşmanlıktır; bu düşmanlık doğumumuzdan itibaren bizi sarar ve ne kurban ne de onu boyunduruk altına almak isteyen kişi bunun farkındadır. *Gerçekte* çocuğun bir eksiği yoktur ki!

Bu davranış, bizi sadece kendi hayat hikâyemizi, çaresizlik ve ezilmeye olan kendi deneyimlerimizi tekrar ettiğimiz gerçeğiyle değil, aynı zamanda kendi gereksinimlerimizi körelttiğimiz gerçeğiyle de yüzleşmekten kurtarıyor. Çocuk ağlaması, bize çocukken yaşadığımız aynı çaresizliği hatırlatarak içimizdeki öfkeyi harekete geçirir. Ama bunları kabullenemeyiz, çünkü bu duygular öğrendiğimiz “gerçeklik”imize ve bunun üzerine inşa edilmiş benliğimizin bütün yapısına ters düşmektedir. Bir çocuğun ağlamasını çaresizlik olarak algılamak bizi, tüm ruhsal sistemimizin yerle bir olması tehdidiyle karşı karşıya getirir. Bu yüzden anne ve babamızın bakış açısını üstlenmekte ısrar ederiz. Kendimize ihanet ettiğimiz anlarda, onlar bizi sakinleştirip pırpışlamıştır. Böylece ağlamasıyla içimizdeki yoksunluğu uyandırmış olan çocuğa işkence ederiz; her türlü yola başvurarak onu sustururuz. Çünkü biz “gerçeğe” sıkı sıkı bağlıyız ve “doğruyu” temsil etmekteyiz. Ayrıca çocuğun çaresizliği, kendimize olan güvenimizi şişirmemize yardımcı olur. Söz konusu olan kendi çocuğumuz bile olsa başkaları üzerinde iktidar, otorite ve hâkimiyet sahibi olmak benliğimizin anlamıdır.²

Durumu bu açıdan ele aldığımızda ve kendimize çocuğun ilk öğrendiği şeyin ne olduğunu sorduğumuzda şu kaçınılmaz sonuca varıyoruz: Çocuk, öğrenilecek

hiçbir şeyin olmadığını öğrenmektedir. Çocuk, kendi davranışlarını varlığının gelişmesi için ana çıkış noktası *yapmamayı* öğrenmektedir. Bu *öğrenilecek hiçbir şeyin olmadığını* öğrenme tecrübesi, özerkliğin yanlış gelişimindeki belirleyici noktadır. Özerkliğin hasar görür ve kendi gereksinimlerimizi daha ziyade tehlikeli, hatta düşmanca şeyler olarak algıladığımız yanlış bir gelişim başlar. Özerklik ve bizi özerkliğe doğru götürme ihtimali olan her şey zamanla içimizde korku uyandırır.

Hiçliğin öğrenilerek tecrübe edilmesi, bizim için üzeri örtülü bir şekilde gerçekleşir, çünkü baskın olan düşünce şekilleri ve öğrenme teorilerine göre öğrenme esas olarak dışarıdan yönlendirilen bir süreçtir. Genel kaniya göre öğrenme, kendini şu veya bu şartlar altında, dışarıdan gelen uyarım koşullarına (stimulus) maruz bırakmak suretiyle gerçekleşir. Öğrenmenin çevreye olumlu yaklaşım sonucunda anlam kazanan duygular vasıtasıyla gibi farklı bir biçimde gerçekleştiğini düşünmek, bugünün genel düşünce sistemine çok uzak bir yaklaşımdır. Ama bakış açımızı değiştirip öğrenmeyi, bir canlının çevresiyle olan bağlantısının ona zorla kabul ettirildiği mekanik bir süreç olarak değil, birbirine uyan parçaların iç içe geçmesi, birbirine bağlanması, ağ oluşması olarak ele alırsak, o zaman öğrenme sadece bir uyarım koşuluna bağlı bir tepki olmaktan çıkar. Öğrenme, tepkiyi doğuran uygun uyarımın yanı sıra tepkiyi (ve temelinde yatan gereksinimleri) aramaktır; dıştan yönlendirilen bir süreç olarak sınırlanmaz, birbirine geçmiş bağlantılardan oluşan bir ağ haline gelir.

Bu tür öğrenme anlayışının tam ters örneği olarak B.F. Skinner ve okulunu gösterebiliriz (1973). Buna göre insan sibernetik düşünceden ilham alınarak mekanik bir *girdi* ve *çıktı* olayına indirgenerek basitleştirilmişti.

Ne yazık ki, sosyal bilimlerin pek çok alanında karşı karşıya olduğumuz düşünce tarzı da budur.³ O nedenle, *öğrenilecek hiçbir şeyin olmadığını* öğrenmek, ancak, insan özerkliği temel prensip olarak kabul etmeye hazır olduğunda, ulaşılabilir bir tecrübe haline gelecektir.

Özerkliğin Asıl Yöntemi

A.J. DeCasper ve W.P. Fifer (1980) yaptıkları bir araştırmada üç günlük bebeklerin bile annelerinin sesini diğer seslerden ayırt etmekle kalmayarak, emzirme sırasında yaptıkları ağız hareketleriyle anneyi geri çağırmaya çalıştıklarını gösterdiler. Bu, kendi benliğimizden bir şeyler üretme olanağının daha hayatımızın ilk günlerinde tamamlayıcı bir rol üstlendiğini anlatmaktadır. Peki ama anne buna uygun davranmazsa ne olur? Tepki göstermez, çocuğun sevgi çağrısına şefkatle cevap vermezse? Bunun anlamı sadece şu olabilir: Çocuğun kendine ait, bölünmez, bütünlüklü bir varoluş için yaptığı atılımlar boşa çıkar. Kendi varoluşu hakkında bir şeyler öğrenmesine olanak kalmaz.

Ama annenin uygun bir şekilde tepki vermemesi bilinçli olarak yapılmamış olabilir. V. Vuorenkoski ve çalışma arkadaşları (1969) annelerinin ilk çocukları olan bebeklerin karınları acıkınca ağlamalarını ve sonuçlarını gözlemlədiler. Ağlama yedi dakika sürer. Kırk anneden on altısı bebeği ağlamaya başladıktan dört dakika sonra tepki verir, on altısı yedi dakika içinde, dört anne ağlama kesildikten bir dakika sonra harekete geçer ve geri kalan dört anne ise hiç tepki vermez. Eğer bir anne esas duygularını fiili olarak bastırırsa, çocuğuyla iletişim kuramayacaktır. Onun gereksinimlerini ve iletişim arayışını doğru anlamda algılayamayacaktır. Eğer bu

çeşit davranış çocuğun beslenmesi söz konusu olduğunda dahi sorun olarak ortaya çıkıyorsa, bunun sıkça tekrarlanacağını ve çocuğun özerklik gelişimi süreçleri tarafından yönlendirilen gereksinimleri anneyi provoke ettiğinde annenin hem kendi hem de çocuğun özerkliğini bastıracağını tahmin etmek güç olmasa gerek.

Bu türde çeşitli olaylar hayatımızın daha ilk haftalarında varoluşumuzu geliştirebiliyor veya engelleyebiliyorsa, temeli kendi tepkilerimizde varolan bir kendiliğin oluşumu çok erken safhalarda belirleniyor diyebiliriz. Kendiliğin kendi vasıtasıyla oluşmadığı durumlarda, üzerinde annenin iradesi belirgin bir iz bırakır. Çocuğun kendi iç dünyasından kaynaklanan gereksinimlerini anlayamayan ebeveynler, onu ileride dış dünyaya bağımlı hale getirmektedir. Benliğin gelişimi, yani kişiliğin düzenlenmesi iç nedenler mi, yoksa dış etkenler vasıtasıyla mı gerçekleşecek; başka bir deyişle bir çocuk özerk olarak mı, yoksa çevre uyarım koşullarına bağımlı mı yaşayacak sorusunun cevabını erken safhalarda belirlemek zaruridir.

Özerklik bu şekilde yok edilebilmektedir. Ama aslında bundan daha da ötesi gerçekleşmektedir. Hiçbir şeyin kendi benliğimizden kaynaklanmadığının öğrenilmesi, olumsuz bir durumun olumlu güç kaynağı (reinforcement) haline gelir. Kendi gereksinimlerimizi ve güdülerimizi görmezden gelmeyi öğreniriz. İnsan kendi özünü ve benliğini tanıyamaz, çünkü kendi merkezinin bilincinde değildir. Ayrıca tehdit edici düşmanlar olarak algılanan gereksinimlerimizin halen varolduğundan duyduğumuz korku da cabasıdır.

Bu korkunun nedeni hiçlik'in psikolojik bir uçurum olmasıdır. Buna bağlı ortaya çıkan çaresizlik ile korku ve öfke, dış dünya tarafından kesin bir şekilde redde-

dilmektedir. Aslında yaşıyor olmanın doğal bir ifadesi olan öfke, apati ve depresyona dönüşerek çocuğun yaşama direncini elinden alır; içini öldürür. Ama, çocuk öfkesini çoğunlukla kendi özerklik güdüsüne yöneltir. Bu ters olgu ona dış dünya tarafından ödüllendirilmenin şartlarını sağlar. Çocuk bu şekilde başkalarının, örneğin anne babasının isteklerine boyun eğerse, öfkesini kendi özerklik güdüsünü uyandırabilecek her şeye karşı çevirmekten başka çaresi kalmaz.

Bu olay, gelişimi ne kadar derinden etkilerse, çocuk kendi içinde ve benliğinin dışında, yaşam uyandırabilecek her şeye o kadar şiddetle saldıracaktır. Yani önce diğer çocukları, büyüdüğünde ise genel olarak bütün gençliği karşısına alacaktır. Böyle bir süreç, çocuğun kendi algısını ve gerçeğini arka plana iterek, kendi kendiliğinin sınırlarını kaldırır. Bu duruma gelindikten sonra, hayatı sözde çekilmez yapanın, insanı insan yapan kendi duygu ve gereksinimlerine yönelişi ise bir çelişkidir. Kendi insanlığı, kendisinin veya bir başkasının acısını hissetme yeteneği bu tür şartlar altında bir tehdit oluşturur. Bu şekilde büyümüş olan insanlar, Erik Erikson'un bir zamanlar vasıf olarak nitelediği gibi (1964), acıyla baş etmeyi, acıyı anlamayı ve dindirmeyi bilemez; bunları insan olmanın ortak ve esas unsuru olarak göremezler.

Özerkliğin katalizatörü olarak empati

İnsana özgü empati yeteneği nasıl oluşmaktadır? İnsan iletişiminin en yoğun ve en eski şekli empatidir. Bebeğin çevresiyle iletişimi kucağa alınmak, taşınmak ve dokunulmak şeklinde gerçekleşir. Devinduyumsal sinirler karışımızdaki kişiyi doğrudan algılamamızı sağlar-

yıcı kanatlardır; değişimli olarak görsel, işitsel ve dokunsal duyular ile koku alma duyumuzu kullanarak modüle olur.⁴ Erikson, “Der junge Luther” adlı kitabında şiirsel bir anlatımla “bir annenin” göğsündeki bebeğine, “öğrenmeye aç ağzı ve duyularıyla küçük dünyasını dokunarak nasıl keşfedeceğini öğrettiğini” anlatıyor. Bebek, annesinin sevgisini empati yoluyla hissedebildiğinden, kendi duygularını da annesi vasıtasıyla hissedebilecek ve onları yapılandırma olanağına sahip olacaktır. Anne-çocuk ilişkisi, anne ile çocuğun karşılıklı olarak birbirini algılamasındaki değişikliklere bağlı olarak sürekli değişim gösterir.

Buna şöyle bir örnek verebiliriz: W.S. Condon ve L.W. Sander (1974) bebeklerin sesleri takip etmekle kalmadıklarını, aynı zamanda ritme göre hareket de ettiklerini gözlemişlerdi. Bu olay doğumdan sonraki ilk on altı saat içinde gerçekleşmektedir. Çocuğun bu dansını fark edebilen anneler için bu benzersiz bir andır. Böyle bir anne için bu dansın anlamı şudur: Bebeği tepki vererek ona kendince sevgisini gösteriyor! Böylece, karşılıklı olarak birbirlerini geliştirmek için kendilerini değiştirir ve birbirlerini *kabul ederler*. (J.S. Rosenblatt 1978’de subprimat memelilerde bu tür uyumluluk üzerine mükemmel bir analiz yaptı. Bu teorik ve deneysel araştırmanın en dikkat çekici sonucu çocuk ile anne arasındaki değişken ve karşılıklı gereksinim ilişkisi idi ve ontogenetik olarak yorumlandı.)

Yaşanan öğrenme sürecinin anne ve bebek arasındaki ilişkide hâkim uyarımın niteliğiyle sıkı sıkıya ilişkisi vardır. Bebeğin dünyayı empati yoluyla algılayabilmesi için, ona dış dünyaya yeterince yönelme imkânı tanınmalıdır. Bu ancak uyarıcı dış dünya ile düşük yoğunlukta kurulu bir ilişkiyle mümkün olur. T. C. Schne-

irila, bir dizi uzun soluklu çalışmasını özet haline getirerek, "Yönelmenin ve Kaçınmanın Temelini Oluşturan, Çift Safhalı Süreçlerin Evrim ve Gelişim Teorisi" (1959) adlı bir yazı yayınladı. Bu yazıda, ileride oluşacak olan duygusal ve duyumsal uyarım koşullarının organik, ilkel ve çift yönlü temelini doğum aşamasında bile var olduğu belirtilmektedir. Düşük yoğunluktaki (göreceli anlamda) uyarım koşulları yakınlaşma tepkisine, yüksek yoğunluktaki uyarım koşulları ise geri çekilme tepkisine neden olmaktadır. Bu devinimleri belirleyen, kaslardaki kasılma uyarımı farklıdır ve bu, davranış biçimlerinin temelidir.

Anne ve bebek arasındaki karşılıklı yönelim empatiyi bu şekilde geliştirir. Düşük yoğunluktaki uyarım koşulları ancak annenin çocuğuna yakın olmasıyla sağlanır. Çocuk için hayati derecede önemli olan ve empatik duyu gelişiminin temelini atan işte bu olgudur.⁵

Annenin çocuğuna yakın olması, çocuğun bir uyarım seli içinde boğulmasını engeller. Örneğin J. L. Fuller (1967) uyarımın azalmasıyla ilgili yaptığı çalışmada, bir canlının bir uyarımın önemli unsurlarını, ancak başka öğeleri görmezden gelerek onlara yoğunlaşırsa öğrenebileceğini anlatıyor.⁶ Burada söz konusu olan kişisel öğrenmenin özüdür. Gerçekleşebilmesi için bir ayırım olması şarttır. İçimizdeki tepki isteği, uygun olan tetikleyici uyarımı bulamazsa, bu ayırım gerçekleşemez.⁷

Çocuğunu içgüdüsel olarak uyarım selinden koruyan bir anne, kendi benliğinden öğrenmesi için gerekli temeli atmış olur. Eğer bu gerçekleşmiyorsa, çocuğun bilinci çaresizlik altında ezilecek ve bu onu başarısız biri haline getirecek veya teslimiyet duygusu bastırılarak gelişen benlik tarafından bölünecektir. Başvurduğu bu çözüm arayışı çocuğu, çaresizliği yaşadığı durumu hatırla-

tan her şeyi (örneğin empati tecrübe etmesi ve buna bağlı insancılık) yadsımak zorunda bırakacaktır. Oluşmakta olan benliğin büyük parçaları bilincinden ayrılır. Bu ayrılmayı sürdürebilmek için ise çaresizliği bir reddetme ve nefret nesnesi haline getirmek zorundadır ve bizi tehdit eden çaresizliğin kendisidir, ona neden olan durum değil. Böylece kendi çaresizliğimizi ortaya çıkarabilecek her şeyden intikam alırız. Bu yüzden başkalarının çaresizliğini hor görürüz. Bu hor görmenin altında kendi korkumuz yatar; kendimizi aşağılanmış hissederek, bunu telafi ettiğini düşündüğümüz gücün ve güç ideolojisinin gerekliliğini arttırırız. Bu yüzden ezilenler, başkalarını ezebilmek için kendilerini ezenlerin tarafına geçer: insanın insanlığını kaybettiği sonsuz bir süreç.

Böylece, bizi kendi özerkliğimize götürebilecek her adımdan nefret ederiz. Bitmek bilmeyen başarı ve verimliliğe duyulan şiddetli arzu özerkliğin yerini alır. Ama özerklik eğilimini reddetmemizin nedeni, bize yalnızca boyunduruk altında olduğumuzu hatırlatma ihtimali değildir. Gerçek özerklik, çaresizlikten kaçmak için ayak uydurduğumuz güç oyunlarının maskesini düşürmektedir aslında. Hepimiz bir dereceye kadar bu oyunun içinde olduğumuzdan, sonuç, istemesek de, insanlıktan çıkmaya yönelik genel bir eğilim olarak karşımıza çıkar. Empatimiz her gün gafil avlanmaktadır, hem de Liedloff'un örneğinde olduğu gibi, himaye maskesi altında. Çünkü, o zaman karşımızdakinin gerçek durumuyla ilgili empatik algılarımızı deforme ederek sahtelettiirdiğimizi fark etmiyoruz.

Buna tipik bir örnek olarak psikoanalizin kurucusunun hayatını gösterebiliriz: Bilindiği gibi Freud, kanser hastalığı ile ilgili gerçeği kendisine anlatmakta tereddüt ettikleri için çevresindeki insanlara çok öfkelenmiş ve

hiddetlenmişti. Bu yüzden literatürde sık sık Freud'un kişiliğindeki zayıf yönlerle ilgili imalara rastlarız. Örneğin H. Kohut "Die Heilung des Selbst" (1977) adlı ilk kitabında Freud'un, insanların kendisine gerçeği söyleme tereddütünün ardında iyi niyet ve endişe olduğunu göremediğini yazmıştır. Kohut, Freud'un "çekirdek benlik bakımından tehdit altında" olduğu sonucuna varmaktadır. Rahatsız bir narsizm!

Bu yorumda psikanaliz uygulamasının nasıl birçok uygulayıcısının elinde güç ideolojisini yansıttığını görmek ilgi çekici. Himayenin kendisi güç aracı haline geliyorsa, bunda "doğal olarak" kızacak bir şey yoktur. *Eğer buna karşı koyarsanız, iyi niyet ve şefkatin başkalarını bağımlı hale getirme aracı olarak kullanıldığı yapıyı sallarsınız.* İlgi ve şefkat onaylandığı sürece, sahici içeriğin üstü örtülü kalır. Freud'un özsaygı ve özerklik hakkını desteklemek gerekir, çünkü genelde tedavi ve insanlık adı altında kabul gören bir tiyatro oyununu açığa çıkarmaktadır: Hasta kendini müteşekkik ve bağımlı hissetmelidir. Böylece terapistlerin iyi niyetli düşünce tarzından yararlanabilir; hasta sinirli ve huysuz da olsa bağımlılığı "iyiliğin" kaynağı olan kişinin üstünlüğünü doğrular.

Freud'un hiddeti çoğunluk tarafından hoş karşılanmamakta, fakat hem terapide hem de genel insan ilişkilerinde özendirilen bir davranış sorgulamaktadır. Liedloff'un örneğindeki anneyle Kohut'un yorumunun ortaya serdiği bilinç, hükmetmenin ve hükmedilmenin kurumsallaşmış davranış biçimidir. Bundan doğan nefret ise insanın özerkliğini bozmaktadır.

Hepimiz bir dereceye kadar bu hareketlerin içine kısıp kalmış durumdayız. Hepimiz çaresizlik hissettik; yeni ve dünyaya açık bir bütünleşme gerçekleştiremediği

için dünyamızda ne kadar etken bir rahatsızlık faktörü olduysa, çaresizlikten o kadar korktuk, çünkü bizi de boyunduruk altına girmeye itti. Ama elbette, özerklikten vazgeçmeyen insanlar da var. Bu konudaki dönüşüme birazdan değineceğim.

Özerkliğin Örtülmesi

Özerkliğimizi korumak için içimizde sürdürdüğümüz mücadelenin kendini bazen çaresiz bir uyum, boyunduruk altına girme ve kendiliği yıkıcı davranışlar şeklinde ifade edebilmesi bir çelişkidir. Bu yüzden özerkliğin kendini ifade etme şekli; varlığını, temel yaşama gücü olarak göstererek gözlemciden saklayabilir. Özerkliğin bilinçli yaşanmadığı, kesin bir şekilde reddedildiği ve ona kayıtsız kalındığı her yerde bu olay gerçekleşmektedir. Sevginin bedeli olarak itaat, uzlaşma ve bağımlılık istenen toplumlarda özerkliğin, gelişimin en temel bütünleşme faktörü olarak kabul edilmesi veya en azından bastırılması bizi şaşırtmamalıdır.

Bir keresinde bir hastam bana şöyle demişti: "İstediginiz gibi olursam, benimle yakınlaşamazsınız." (A. Gruen, 1974, 1976) Alışılmadık bir algı yetisiyle başkalarının düşüncelerini ve duygularını tahmin edebilmekteydi. Yabancı isteklere bu şekilde açık biri olarak, kendiliğini açmaktan ve bağlamaktan kendini korumaktaydı. Sadece başkalarının ondan istediğini yapmaktaydı, kendisi bu eylemlerde yoktu! Asla kendi isteklerini açıklamadığı için kendini yaralanamaz ve özgür görmekteydi. Kendi isteklerini hiçbir zaman eyleme dökmediğinden, tabii ki sadece potansiyel anlamda özgürdü, böylece özerkliği sadece hayalinde mevcuttu.

Burada, özerkliğin adeta yok olduğu bir vakayla

karşı karşıyayız, hem de her şeyi içine alan bir “hükmedilmeyi” kabullenerek. Buna benzer şekilde başka bir hasta, yönlendirilmeye karşı olan mücadelesini suçluluk bilincinin spesifik gelişimiyle ifade etti. Söz konusu mücadeleyle tam olarak kendisinden olması istenen kişi olmuştu. Bir gün bana şöyle dedi: “Suçumun bilincinde olduğum zamanlarda rahatlarım. O zaman kendini güvende hissedersin, çünkü kendin olma özgürlüğün yoktur. Bir başkası sana nasıl davranman gerektiğini söyler. Böylece gizlenebilir ve güvende kalırsın. Üstünlüğünü ve aşağılanmanı da kendine saklayabilirsin.” Başka bir yolla anlaşılamayan bir anneye, muhtemelen son bağlantısı olan suçluluk bilinci sayesinde, potansiyel kendiliğini anneden uzak tutabilmiştir. Suçluluk bilinci vasıtasıyla onun iradesinin bir ögesi haline gelerek, kendi iradesini onun yönlendirmesinden korumuştur. Özerk konumunu hayali bir incinmezlikle ayakta tutmaya çalışması hem farkında olmadan yaptığı bir şeydi, hem de yaşamının gidişatı için korkunç bir olay. Bu olayda özerklik çabasının üstü örtülü doğasını bir bağımlılık ifadesi olarak yorumlayıp görmezden gelirsek, ne böyle bir insanın özerklik mücadelesini anlayabiliriz, ne de bastırıldıkları halde etkili olan özerklik güdülerinin geçerliliğini kabul edebiliriz.

Hayvanlarla yapılan araştırmalarda da bu tür özerklik güdülerinin kabul edilmemesi yanlış sonuçlara yol açmıştır. ABD’li zoolog J. L. Kavanau’nun 1967 yılında yaptığı ve deney yöntemlerini eleştirdiği araştırmada, deneylerin daha çok araştırmacıların önyargılı fikirlerinin onaylanması için yapıldığı, deneklerin gerçek tepkileri (ve altında yatan anlamlar) hakkında bir ipucu vermediği belirtilmişti. Örneğin deney ama-

cıyla yaşam alanlarını kısıtlayan bir duruma zorlanan denekler, gözlemci tarafından kusurlu olarak nitelenen davranışlar göstermektedir. Deney hayvanlarının bakış açısından bakıldığında ise, bu "kusurlu" davranış biçimleri deney gereği tekdüze tutulan çevreleri içinde zengin varyasyonlar oluşturmaktadır. Yaşam alanının kısıtlanması karşısında denek için uyum anlamına gelen tepkiler (örneğin labirent deneyinde bu yaşama alanının sapma ve değişme yoluyla genişlemesi olayı), gözlemci açısından hayvanın öğrenme süreçleri ve biyolojik gereksinimleri hakkında fikirler verecek "kusurlu" davranışlar olmaktadır. Sonuçta gözlemcinin görevi, hayvanın davranışlarını teorik ilişki çerçevesinde ele almaktır, hayvanın bu ilişki anlamındaki yaşamı ve canlılığı onu ilgilendirmemektedir. Deney düzeni hayvandan çok gözlemciye özgü olduğundan, hayvanın "kusurları" burada deneyin bulguları olarak kabul edilmektedir. Kavanau'nun burada izah ettiği ve çoğu zooloğun kendi önyargıları yüzünden kabul edemediği nokta, yaşamda dayatılan şartlara karşı koyan güçlerin ortaya çıktığıdır ve bu, reddedilemez bir durumdur.

Özerklik çabasının ifadesi olan, insan olarak gelişimimizin birçok yönü bizim için gizli kalır, çünkü özerklik çeşitli şekillerde uzlaşma içinde saklanmaktadır. Özellikle uzlaşmanın verimine dayalı kültürümüz, özerkliğin üstü örtülü motivasyonlarını yaratır. Böylece özerkliğin bir ifadesi olan insan gelişim süreci de saklanmış olur.

Devrimci ve cesur fikirleriyle hayat görüşümüzü genişleten ve yeni bir yön veren Freud'un kendisi bile, böyle zıt bir anlayış durumuna kısılp kalmıştı. Onun için insan gelişimi, şiddetli baskı, hükmetme ve yücelt-

me yoluyla güdülerini birbirine bağlayan bir olaydı. Yanlış gelişimler bu yüzden uzlaşma yetisinin başarısızlığı olarak kabul ediliyordu. Güdülere değişmez ve temeline kötü olarak bakılıyordu, onlar sadece sosyalleşme süreci sayesinde zaptedilebilirdi (A. Gruen ve M. Hertzmann, 1972). Bize verilen gerçekliğe uymak, gelişimin hedefi haline gelmekle kalmadı, bu "gerçeklik"e uyumdaki başarısızlık da patolojik kabul edildi. Bu gerçekliğin geçerliliği hiçbir zaman sorgulanmadı. Hasta olmanın suçu hastanın kendisindeydi. Bu tür sahte sosyal gerçekler karşısında bazen *patolojik* olanın, özerkliği korumanın tek yolu olabileceği ihtimali böyle bir düşünce tarzı çerçevesinin tamamen dışındaydı.

Sanatçıların, örneğin Anton Çehov'un tecrübelerine değindiğimizde, olayların başka bir açısıyla ele alındığını görürüz: Çehov, kendi gelişimini, içindeki kimlik mücadelesi olarak görmekteydi. Genç bir yazara şöyle yazmıştı:

"Genç bir adamın hikâyesini yaz, bir köleninin oğlu olan eski bir bakkal çırağı, kilise korosunda ilahiler söyleyen bir lise ve üniversite öğrencisi, sınıf farklarına saygı duyacak, papazların ellerini öpecek, başkalarının fikirlerinin boyunduruğu altına girecek şekilde terbiye edilmiş genç bir adam. Yediği her lokma ekmek için şükreden, birçok kez kırbaçlanan, özel dersler verebilmek için galoşsuz gezen, yumruklarını kullanan, hayvanlara eziyet eden, zengin akrabalarına akşam yemeğine gitmeyi pek seven, tanrıya ve insanlara karşı riyakâr bir adam... Gereksiz bir riyakârlık, sadece kendi manasızlığının bilincinde olduğu için. Bu genç adamın içindeki köleyi nasıl damla damla sıkarak çıkardığını ve güzel bir sabaha gözlerini açtığı anda, damarlarında akan kanın artık bir kölenin değil, gerçek bir insanın kanı olduğunu

nasıl fark ettiğini yaz..." (A. Yarmolinsky, 1973).

Çehov düşmanlığın, kötülüğün ve sadizmin, çaresizlik ve kendini hor görmenin bir sonucu olduğunu anlamıştı; bunların aşırı eleştirel bir sosyal gerçekliğe uyum vasıtasıyla oluştuğunu ve doğuştan gelen bir saldırganlıkla ilgisi olmadığını idrak etmişti.

Şizoit bir kadın hastam tedaviye başladıktan bir süre sonra (A. Gruen, 1968), hayatı boyunca bir hiç olmak için nasıl uğraştığını ancak şimdi anladığını söylemişti. Kendi içi boştu ve çantasında fıstık kabukları taşıyordu. Bunun anlamı şuydu: Biri ondan bir şey isteyecek olursa, çantasını boşaltıp şöyle diyecekti: "Bakın işte, bende hiçbir şey yok." Burada karşı karşıya olduğumuz vaka, son derece şüpheli ve benlik yıkıcı bir şekilde de olsa yönlendirmeye karşı geliştirilmiş çok yoğun bir savunmanın ifadesidir. Hasta, sorunsuz bir eğitim aldığı ve annesinin ona karşı şefkatli olduğu sonucunu çıkarabileceğimiz davranışlar göstermeyi reddetmekteydi. Hal ve hareketleriyle annesinin imajını "iyi ve sevgi dolu bir anne" olarak onaylamaya karşı koymaktaydı. Kararlarını hep başkalarının istekleri doğrultusunda veriyormuş gibi davrandığı halde, bunu aslında asla yerine getirmeyerek, gerçekten hayatı boyunca "boş" kalmıştı. Bu durumun sonucu geniş kapsamlı ruhsal bir zayıflık ve sahtecilik olmuştu.

Gelenekleri kabul etmeyi ruhsal sağlığın ölçütü haline getirdiğimiz sürece, geleneklerin bazı şartlar altında yanlış ve yalanın hükmü altına girmemizi isteyen eğilimlere hizmet ettiğini göz ardı etmiş oluruz. Şizofrenlerin yaşamındaki sözde anlaşılmazlık, bizim için ancak şu şekilde bir anlam ifade eder: onların sancılı hassasiyetini, kendini geleneklerin altına iyi niyet, ilgi ve hatta sevgi (örneğin özümüzü açığa vurmakta kendimizi kı-

sıtlama eğilimi) olarak saklayan şiddet eğilimlerini anlamak için yol gösterici olarak görmek.

ABD'li psikanaliz uzmanı ve Frieda Fromm-Reichmann'ın çalışma arkadaşı Leslie Farber, *Die Wege des Willens* (1966) adlı kitabında, klinikte yatan şizofren bir hastayla terapistinin saptırılmış özerklik eğilimini yansıtan karşılaşmasını anlatmaktadır. Aynı zamanda bu tür hastaların nasıl bizi toplumsal gerçekliğin aksaklığı hakkında bilgilendirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Söz konusu terapistin, babasının hediyesi olan ve kendisi için manevi değer taşıyan bir dolmakalemi vardır. Bir terapi seansı sırasında bu dolmakalem o ana kadar pek de ilgili olmayan hastanın dikkatini çeker. Terapist bunu fark eder ve kalemi hastaya vererek denemesini önerir. Hastanın tepkisinden cesaretlenen terapist, kalemin ertesi güne kadar onda kalabileceğini söyler. Sonraki seanslarda kalemin bahsi geçmez. Birkaç hafta sonra terapist kalemi sorarak, onu geri almak istediğini söyler. Hasta cevap vermez. Yaklaşık altı hafta sonra terapist, hastaya o kalemin babasının hediyesi olduğunu, onun için çok önem taşıdığını ve geri istediğini söyler. Hastadan bu konu hakkında konuşmasını ister. Hasta, dolmakalemin kaybolduğuna dair bir şeyler mırıldanır ve seansın geri kalanında ağzını açmaz. Terapist gittikçe sinirlenir ve sonunda hastaya bağırır. Bu nedenle seans tatsız biter ve hasta odasına geri döner. Hemen sonra terapist ve iki hastabakıcı odasına dalar. Hastabakıcılardan biri hastayı yere yatırırken, diğeri kalemi aramaya koyulur. Dolmakalem tabii ki bulunur ve terapist odayı terk ederken yere yatırılan hasta ona şöyle bağırır: "Tanrım, burası ne biçim bir tımarhane! Küçücük bir kalem için bu kadar tantana!"

Farber'ın bize burada aktarmak istediği şey şudur:

Terapist, kibar ve uygar bir adam olmasına rağmen, kendi davranışını bilinen psikanalitik bir olay olan aktarıma mal ederek, şiddet içeren davranışında kendi güdüsünü görmeyi başaramamıştır. Bunun anlamı şudur: Karşılıklı aktarım, terapistin hastayı iyileştirmek amacıyla ona annelik etmesi, ama ondan olumlu bir tepki alamayınca sinirlenmesi ile oluşmuştur. Farber, bu karşılaşmayı iki iradenin çarpışması şeklinde yorumlayarak, ona başka bir anlam katmaktadır. Benim düşünceme göre ne bu yorum, ne de aktarım bu karşılaşmayı gerçek anlamda açıklayabilmektedir.

Hastanın davranışları tahrik ediciydi, bu doğru. Ama terapistin ondan beklentisi, sıkı ama açıklanmayan kuralları olan yerleşik bir oyunda rol alması değil miydi? Hastanın, kendi açısından “nazik” davranarak, terapistin sevimli insan imajını doğrulaması gerekirdi; iyi niyetli, yumuşak ve sevgi dolu bir adamın görüntüsünü desteklemeliydi, öyle değil mi? Terapist, erdemlerinin tasvip edildiğini görmek için hastayı kullanmadı mı, sürekli birbirimizi kullandığımız gibi? Görünüşe bakılırsa, amacı sadece iyi anne rolü oynamak değildi; bu cömertlik aynı zamanda karşılıklı tasvip oyunuydu: Bu oyunda biri kendini güçlü ve önemli hisseder, diğeri ise ne kadar itaatkâr olabileceğini kanıtlar.

Hasta buna iştirak etseydi, “doğru düzgün” davran saydı, ne kadar iyi, yani iyileşme yolunda bir hasta olduğunu kanıtlamış olmaz mıydı? Oysa o bütün bunları anladı ve “hayır” dedi. Şizofren kişi⁸, “çaresizliği” ile rolleri belli bu oyunun maskesini düşürdüğü için çoğu zaman işbirliğine yanaşmaz. Çaresizlik aracılığıyla bu oyundaki riyakârlığa karşı gelir. Kendi oyunumuzda tutsak olduğumuz için rahatsız oluruz. Böyle bir çaresizliğe rol gereği sadece iyilikle cevap vermemiz gere-

kirken, kim açıkça öfkelenebilir? Hastanın tavrı bizi kendi oyunumuzda boğulmaya zorlar. Bunun intikamını, ona “yardım” etmekte ısrar ederek alırız. Bu yardım da işe yaramazsa, yardım etmeye çalışan kişide, kendini migren gibi psikosomatik belirtilerle ortaya koyan ciddi bir ruhsal kriz görülür.

Bu hastanın kendini terapistin insani yönüne, dostane ve cesaretlendirici girişimlerine kapattığı doğrudur. Yine de bu tür hastaların, kısıtlayıcı sevginin maskesini düşürüp riyakârlığını ortaya çıkarmaktaki istisnasız başarıları bizi her gün kaçıığımız bir gerçekle bir an için karşı karşıya getirir. Hepimiz temelinde iktidar olan imaj sistemlerini korumaya yarayan çeşitli roller oynarız. Bu sistemlerin sağlamlaştırılmasına katkıda bulunarak, farkında olmadan, iktidar ideolojisine ne kadar az itiraz edildiğini kanıtlarız. (İktidar, başkaldırıya neden olabilir, ama ideolojisi olmaz.) Bu, kendi devamlılığını sağlayan bir döngüdür. Böylece gittikçe kendimize yabancılaşarak, kendimize ve başkalarına yaptıklarımızın farkına varmayız. Bu sahte gerçeğe en iyi uyum sağlayanlar, toplumumuzda en başarılı kişiler olarak kabul edilmektedir. En iyi uyum sağlayanlar, aynı zamanda kendi duygularına en uzak olanlardır. Bu çelişkili yöntemle başarı, bastırılmış bir duygu dünyası saçmalığını örtbas etmektedir.

Bunun sonucu, Marcel Proust’un şöyle anlattığı bir gerçektir: “Acının, bize acıyı verenler tarafından dindirilmesi gerekliliği yalanı tarafından kısırtılan bir sevginin var olduğu bir dünyada yaşama cesaretini nasıl gösteriyoruz?” Hastanın inadı, hem bir kıtas hem de bu ortak yalanda yer almayı reddedişti. Çaresiz bir şizofrenin böyle bir lüksü vardır! Ama, ne yazık ki bu, kişisel ve toplumsal ilişkilerin toplu olarak kaybına ve

ruhsal intihara neden olmaktadır, çünkü toplumsal gelenekler iştirak etmemeyi sosyal ihanet olarak damgalamaktadır.

Hastanın bu oyunda yer almak istememesi, genelde bilincimizden uzak tutulanı aydınlatmaktadır. Hükmeden ve hükmedilen ile ezen ve ezilen, toplumsal ilginin gerçek özgürlüğü kısıtladığı bir güç alışverişinde ortaklaşa yer almakta, buna da sevgi denmektedir. Gerektiğinde gösterilen bütün başkaldırılarına rağmen, bu sisteme uyumun bedelini kendi özgürlüğümüz ve canlılığımızdan korkarak öderiz. Çünkü bir toplumun normlarına karşı gelebilmek için bu korkunun bilincinde olmak gerekmez. Bir bakıyoruz, farkında olmadan teslim olmuşuz. Farkında olmadığımız ve bilmediğimiz yerde kendimizi güçle özdeşleştirmişiz. Kendi özerklik korkumuz ve onun neden olduğu yaşama korkusu, hayatımızın farkına varamadığımız bir düğüm noktası oluvermiş. Özerklik olanaklarımızın parçalanması o denli geniş kapsamlı ki, bunun farkına bile varamıyoruz.

Özerklikten ve Kendine Ait Bir Kendiliğe Sahip Olma Özgürlüğünden Korkmak

Özerkliğin geniş çaptaki parçalanmasına ve buna eşlik eden bilinçdışına örnek olarak koşmayı, yürümeyi ve durmayı, yani günlük hayattaki bedensel faaliyetlerimizi gösterebiliriz. (Bu anlamda birçok şizofrenin bedensel hareketi bize gülünç gelir, çünkü onlar beden duruşları üzerindeki toplumsal kuralları reddeder.)

1973 yılı Nobel ödülü töreninde yaptığı konuşmada Nikolas Tinbergen (1974) beden duruşumuz ve hareketlerimizle ilgili bir analiz yaptı. Çoğumuzun nasıl gerilmiş ense kasları, yukarı kaldırılmış omuzlar ve ger-

gin kalça kaslarıyla gezindiğimizi anlattı. Sırtımızı ya fazla öne ya da fazla geriye doğru yaslayarak kamburlaştırmaktayız. Oturmak, durmak ve yürümekle ilgili kesin *fikirlerimiz* vardır ve bunlara uymak isteriz. Duruş ve hareketle ilgili bilinçli fikirlerimiz, dengenin asıl dinamik özelliğinden çok statik bir kavramı yansıtmaktadır. Eğer *ahenkli bir beden hissine* sahipseniz, duruşlar arasındaki geçişler akıcıdır; ister oturun, ister ayakta durun veya yürüyün. Hareketimizin bilincine varmayı dener denemez ise çoğumuz, bir hareketten diğerine geçmek için kendimizi içsel olarak hazırlamamız gerektiğini fark edecektir.

Tinbergen, bedensel bir rehabilitasyon yöntemini denediğinde (söz konusu olan Alexander yöntemiymi) onu etkileyen, beden hâkimiyeti üzerindeki hızlı gelişme olmuştur. Görünüşe bakılırsa, doğru yöntemle geçmişimizdeki zorunluluklardan çabucak kurtulabilmekteyiz.

Uzun bir süre insanın bedensel hareketlerini inceleyen Moshe Feldenkrais (1949, 1972, 1977) beyin kabuğu ile ilgili benzer gözlemler yapmıştır. (Beyin kabuğu bedensel tavrımızı yönlendiren organdır.) Feldenkrais'ın bulgularına göre *bilgilerimizi hızla değiştirebiliyoruz*, yani yeni tecrübeler edinme olanağımız olduğu sürece, yanlış hareketlerin yerine, daha uyumlu hareketler koyabilmekteyiz.

“Bütün psikosomatik veya somatopsişik sonuçlarıyla birlikte bedenin yanlış kullanılması, temelinde kültürel nedenler olan bir stresin sonucu olarak görülmelidir”, diye belirten Tinbergen. E. von Holst ve H. Mittelstaedt (1950), beynimizin “doğru” hareketi hayal ederek işlediğini göstermişlerdir. Tahminlerine göre beden hareketlerimizin sonuçları bir resim şeklinde be-

yine geri gönderilerek beyin kabuğundaki hazır kalıplarla kıyaslanmaktadır. Tinbergen ve Feldenkrais, bu kalıpların temellerinin genetik değil, fenotipik olduğunu, yani erken öğrenme ve sosyalleşme süreçleri tarafından belirlendiklerini önemle vurgulamaktadır.

Bu konulara değinmemin nedeni, benim, burada söz konusu olanın sadece yanlış öğrenilmiş hareket kalıpları olmadığını düşünmemdir. Yanlış kültürel etkiler sonucu oluşan yürüme ve duruş tarzımız, çok daha geniş çaplı bir olayın sadece bir bölümüdür: *öz iradenin yerine yabancı bir iradenin konması*. Kısaca özerklik işlevinin kaybı. Bir iş toplantısı sırasında yaşadığım kişisel bir tecrübe, böyle bir evrensel takasın sonuçlarını çok iyi ortaya sermektedir. O gün, bu durumun sadece bilincimizden nasıl uzaklaştırıldığını görmekle kalmadım, bunun farkına varmaya nasıl çekindiğimizi de anladım.

1979 yılında, Münih Üniversitesi kliniğinin çocuk merkezinde, Feldenkrais yönetiminde işlevsel terapiyle ilgili bir oturum yapılmaktaydı (Gruen, 1980). Bedensel hareketlerle ilgili yaptığı çalışmalar sayesinde Feldenkrais, *sosyalleşme zorunluluğunun* öğrenme yetimiz üzerinde yavaşlatıcı ve kısıtlayıcı bir etkisi olduğunu önceden tespit etti. Beyin felci, multipl skleroz ve buna benzer rahatsızlıkları olan hastaların rehabilitasyonu sırasında, çoğunlukla belirli düşünce kalıplarının ve bedenimizle ilgili yanlış tecrübelerin işlev kaybına neden olduğu anlaşıldı. Bedenimizle ilgili bu düşünce kalıplarını, sosyalleşme süreci vasıtasıyla ediniriz. Bu kalıpların temelinde uyum vardır, çünkü uyum, sosyal ve böylece duygusal güvenlik vaat eder. Bu düşünce şekli kaçınılmaz olarak bizi bedensel duyularımızdan uzaklaştırır, diğer yandan bu durum, duygulardan kopmayı da

beraberinde getirir. Kendiliğimizi *kendi tecrübelerimiz* üzerine kurmak böylece zorlaşmış olur. Sözü edilen oturumun amacı, katılımcılara yeni bedensel tecrübeler üzerine inşa edilmiş bir entegrasyonu tanıtmaktır.

İki gün sonra Feldenkrais, yaklaşık yüz kişiden oluşan uzmanlar grubundan (doktorlar, psikologlar ve psikoterapistler) yere oturmalarını, kendi eksenleri etrafında dönerek, etraflarını üç yüz altmış derecelik bir açıyla görecektir şekilde hareket kabiliyetlerini kullanmalarını istedi. Feldenkrais, ayrılmış olan bedenimiz ile kendiliğimiz bir araya gelir gelmez, bizim için mümkün olan eylemlerin soyut fikirleri üzerine kurulu olan hareketlerimizi nasıl değiştirdiğimizi ve bedenimizle nasıl tam bir bütünlük sağlayabildiğimizi göstermek istemişti.

Bu tecrübeye ve N. Tinbergen'in fikrine değinmenin nedeni, sözü geçen grupta bu bedensel kurtuluştan sonra genel bir huzursuzluğun çıkmış olmasıdır. Katılımcılar Feldenkrais'a kızdılar, öfkelenildiler ve onu eleştirdiler. Sanki bu ani özgürlük tecrübesi, huzursuzluk ve korkuya neden olmuştu.

Toplumsal uysallığımız konusunda düşündürücü tek şey, hepimizin belli bir dereceye kadar, istemeden de olsa başkalarının isteklerine göre yaşamamız değildir. Daha tehlikelisi, bedenselliğimizin bir anlamda *dışına çıktığımız* anda, esas kendilik duygularımızın aniden uyanmasıyla ortaya çıkan *özgürlükten korkmaya* başlamamızdır. Hepimiz özgürlük istediğimiz halde, saygısını ve övgüsünü beklediğimiz *güce* çeşitli şekillerde bağlıyız. Bu, bizi sonsuz bir tasvip edilme ihtiyacına mahkûm eder, hem de gerçek isteklerimizi reddedenlerin tasvibine.

Daha önce de söylediğim gibi, "sevgilerine" bağım-

lı olduğumuz insanların isteklerine taviz vermeyi çok küçük yaşlarda öğrendik. Üzerinde fazla kafa dahi yormadan, özgürlüğü itaatsizlikle eş tutmayı öğrendik. Bunun sonucu olarak, sözünü ettiğim oturumun da gösterdiği gibi, özgürlüğü korku ve endişe duygularıyla beraber hissetmekteyiz. Proust'un gözlediği, insanın acısının kendisine acı veren tarafından dindirilmesine duyduğu ihtiyacın daha derin nedenleri burada yatıyor olmalı. Anne ve baba, çocuğun canlılığını ve yaşama şevkini rahatsız edici ve hatta tehlikeli olarak algı-larsa, çocuk çok geçmeden huzursuzluk ve korkuyla dolacaktır.

Erich Fromm (1941) siyasi alandaki özgürlük kaçışı-nı yazmıştı, çünkü özgürlük insanın kaçmak istediği sorumluluğu da beraberinde getirmekteydi. Ama görü-nüşe bakılırsa, canlılığımızı ve yaşama şevkimizi düş-manımız haline getiren, korkunun ve huzursuzluğun etkisi altında geçen çocukluk yıllarımız yüzünden öz-gürlüğün değerini anlayamamaktayız. Yani kendiliği-miz, düşmanımız haline gelmiştir. Sorumluluktan ka-çınmanın temeline inildiğinde, kendiliğine sahip olma korkusuyla karşılaşılır. Korkulan, soyut bir sorumluluk değildir, bizi tedirgin eden kendimizi gerçekleştirme-nin sorumluluğudur. Kendi canlılığımız ve karşımız-dakinin canlılığı bizi korkutmaktadır. Ama bu yaşama arzusu bir kere ortaya çıkmayagörsün, öfkemiz kabarır ve kendi özgürlüğümüze sırtımızı döneriz. Arkamızı döndüğümüz aynı zamanda canlılığın ta kendisidir.

Çocukluğumuzdan aldığımız ilk ders, anne baba aracılığıyla tanıştığımız gücün, hor görülen çaresizlik-ten çıkış yolunu vaat ettiğiidir. Güç, yetersizlikten sıyrıl-manın çaresi haline gelir. Ama bu düşünce, özgürlüğe tamamen farklı ve sözü edilmeyen bir anlam kazandı-

rır: kendi gereksinimlerinle bağı kopartmak, onlardan kurtulmak. Böylece özgürlük güç hırsı tarafından saptırılır, yani reddedilmiş kendilik haricindeki her şeyin fethine yönlendirilir. Kültürümüzün düşünme tarzına göre birtakım nesnelere ve canlılara sahip olmak bize güvenlik getirmektedir. Ama bu düşünceden doğan sayısız yapay gereksinim, bizi gerçekte gitgide kendimizden uzaklaştırmaktadır.

Ne yazık ki başkaldırı, bu dersin etkisini sürdürmeyeceğine dair bir garanti değildir. Kurtarıcı olarak güçle özdeşleşmemiz bizi, ezenlerle aynı prensibe götürür.¹⁰ Görmüş olduğumuz zarar, daha önce anne babamızın görmüş olduğu ve savaştığımız toplumun zararıyla aynıdır: gerçek gereksinimler reddedilir, kendi kendiliğimizden korkarız. Böylece de düşmanla sıkı sıkı bağı kalmaya devam ederiz. Henry Miller, Rimbaud'nun büyüklüğü ile başarısızlığı üzerine kaleme aldığı "Rimbaud ya da Büyük İsyan" adlı eserinde (1956), Rimbaud'nun aradığı özgürlüğün aslında kendi benliğinin tasvip edilmesi arzusundan doğduğunu anlatmıştı. Bu ısrarlı kendilik tasvibi, daha önce hepimizin maruz kaldığı, özerklik eğilimlerinin düşüncesiz güç kullanımı tarafından reddedilmesinin bozuk yansımasıdır. Başka insanların hakları ve bireysellikleri bu defa özgürlük maskesi altında ihlal edilir. Miller şöyle yazmıştı: "Bu özgürlük değildir. Ve asla insanlıkla herhangi bir bağlantısı veya ortak yönü olmayacaktır." Nedeni de, insanın duygu zenginliğinin zarar görmüş olmasıdır. Rimbaud, canı ve soğuk bir annenin çocuğuydu ve annesi onun varlığını onaylamak istemiyordu. Çocukken onun canlılığından ve sıcaklığından korkuyordu ve Rimbaud'nun, "her şeyi görmek, hissetmek, incelemek, keşfetmek ve söylemek" istediği halde, sonunda

tek özlemi annesi tarafından onaylanmak oldu. İsyanına rağmen, onun soğukluğunun ve canlılık korkusunun boyunduruğu altına girdi.

Bizim neslimizin asıl yarası da budur: Daha iyisini, daha insancıl olanını istiyoruz, ama bu hedefe engel olanın, kendi kırılğan insanlığımız olduğunu anlayamıyoruz. Miller şöyle devam eder: "Bütün bunların benim için tek bir anlamı var; daima annemize bağımlı kalacağız. O isyan da sadece bu köleliği örtbas etmek için yapılan çaresiz bir denemeydi."¹¹ Gerçek gereksinimlerinden kopmuş insan, her şeyle savaşmak zorundadır. Onunla diğer insanlar arasında bağ kurabilecek her şeyden korkar. Bu yüzden ardındaki gizli bağımlılığı fark etmeden, ona verebilecek hiçbir şeyi olmayan insanlardan isteklerde bulunur. Aynı şekilde, aynen mücadele ettiğimiz insanların yaptığı gibi, insanlara karşı sayısız şekliyle uyguladığımız şiddet de varlığımızın anlamı haline gelir.

Bommie Baumann, terörizmin sevgi gereksiniminden bir kaçış olduğunu anladığında, Alman terörizm sahnesinden çekilmişti (*Wie alles anfing*, 1975). Arkadaşlarının aksine, o bir işçi ailesinden gelmekteydi. Belki duygularından, orta sınıftan gelen yoldaşları kadar kopmamış olmasının nedeni buydu. Ama Baumann ve arkadaşları, bilinçsiz bir bağımlılık ile sevgiyi karıştırmışlardı. Bundan dolayı anne babalarına duydukları üstü kapalı bağımlılıklarını her gün inkâr etmek zorundaydılar. "İstiyorum, hemen şimdi!" şeklindeki sabırsız yaklaşımları onlara bağımlılıklarını görmezden gelme olanağı tanımaktaydı. Kızlarına ve oğullarına ihtiyaç duydukları sevgiden başka her şeyi vermiş olan anne ve babalarından intikam alma sabırsızlıklarına¹² başka bir kılıf uydurmak için ideolojilerini kullanmışlardı.

Çocuklar, sahte bir ebeveyn saygısına hizmet etsinler diye şımartılmıştı. İsyancı sabırsızlıkları, farkında olmadan kendilerinin de itiraf edemediği bir koşuldan çıkan bir bağımlılığı yansıtmaktaydı; dünyanın onlara hiç bitmeyen, değişmeyen, ama ifade edilemeyen bir isteğin yerine getirilmesi borcu vardı. Böylece, sert biçimde karşı koydukları kişilerle kendilerini bağlayan bağı göremiyorlardı: gizli ve ortak bir bağımlılık. Bu yüzden gücün diktasına sadık kalarak ona itaat ettiler. (Burada sözünü ettiğim, elbette ki otoriteyle olan bağı ve başkalarına hükmetme arzusunu aşan devrimci değildir, genel olarak isyancı kişiliğin özellikleridir.)

İtaat, Özerkliğin Yerini Alarak İnsanlığımızı Yok Ediyor

S. Milgram'ın Yale Üniversitesi'nde (1963) yaptığı ünlü deneyi, itaatin güç ve otorite karşısında insana gerçek duygularını nasıl kaybettiğine dair güzel bir örnektir. Bu araştırma projesinde, New Haven'daki orta sınıfa mensup katılımcılardan, deneklere canlarını acıtacak derecede elektrik akımı vermeleri istenmişti. Katılımcılara, bilim otoritelerinin bu şokların bir dizi egzersizin öğrenilmesine katkıda bulunduğunu savundukları söylenmişti, onlar da bu sava itaat etmekteydi.

Bu olayın ne kadar sadistçe olduğunu gören ve deneye devam etmeyi reddeden birkaç kişi dışında herkes, deney sorumlusunun talimatları doğrultusunda deneklere gittikçe şiddetlenen elektrik şokları vermeye devam etti. Çoğunluk tarafından sorgusuz sualsiz bilim otoritesi olarak kabul edilen deney sorumlusu şöyle demektedir: "Düğmeye bas, elektrik ver, bu onun iyiliği için." Katılımcılar da bunu yapıyordu, deneğin

bağırarak çırpınmasına ve sözde bayılmasına rağmen. Merhameti bir kenara bırakmışlardı. Deney çizelgelerinden ve tasvirlerden merhametin varlığını anlayabilmekteyiz, çünkü katılımcıların çoğu deney sırasında terleme, titreme, kekeleme, dudak ısırma ve kramplar gibi psikosomatik belirtiler göstermişlerdir. Katılımcıların, deneklerin acısına olan tepkilerinin kesinlikle bilincine varmak istemedikleri tutanaklardan anlaşılmaktadır.

Demek ki daimi bir itaat, uysallık insanlığımızı bu denli bastırabilmektedir. Gerçek insani gereksinimlerimiz kendilerini, örneğin psikosomatik veya başka bir deyişle nörotik rahatsızlıklar olarak açığa vurduğu için, psikoterapi veya psikanalizdeki hastalar bize bu olayların içyüzünü inceleme olanağını tanımaktadır.

Toplumsal uyumunu sekteye uğrattığı için, kendi öz ve gerçek gereksinimlerine olan duyarlılığından rahatsız olan bir hasta bunu şöyle açıklamıştı: “Duyarlılığım bana bir şey kazandırmıyor..., beni sadece rahatsız ediyor... O adam (tatilde tanıştığı ve hayranlık duyduğu bir işadamından bahsediyor) tenis oynuyor ve bir yandan da kendine imparatorluk kuruyor. Ne olmuş duyguları yoksa? (!) Onun karın ağrısının nasıl bir şey olduğunu bildiğinden bile emin değilim. Evet, ona hayranım, çünkü hayatta duyarlı olmak ve bundan dolayı acı çekmek gibi bir amacı yok... O ve onun gibiler *gerçekle* ilgilenmek zorunda değiller.”

Bu örnek şunu göstermektedir: Bazı hastalar “engel” olarak gördükleri insaniyetlerinden kurtulmak için terapiye gelirler, bu yönlerini muhafaza etmek için değil. Ödipus kompleksinin çözümü, sık sık terapistlerin farkında olmadan yanlış amaca hizmet etmelerine neden olmaktadır. Çünkü, hastayı çaresizliği ve bunun

neden olduğu kendi özerkliğine ihanetle karşı karşıya getirmeyen bir analiz, Ödipus kompleksinin asıl çıkış noktası olan kadının ezilmesi ile, anne babanın çocuklarına hükmetme yoluyla kendilerine güç ve önem kazandırma çabasının üstünü örter (A. Gruen, 1969; R. Sampson, 1966). Ödipal suçluluk duygusunun nedeni, bu sahiplenme mantığı ile, anne ve babanın çocukları birbirine karşı kullanma yöntemidir. Hasta, psikanaliz yoluyla içindeki çocuğun daha derin yaralarına, yani bozuk empatik (özerk) temellerine dokunulmadan bu suçluluk duygularından kurtulursa, güç kazanma adına gerçekten her şeyi yapabilecek bir kişilik çıkar ortaya.

Tıpkı yukarıda sözü edilen, bize güç üzerine kurulmuş bir kendilik'ten bahseden hastada olduğu gibi. Bu gücü başkalarının ve kendi duygu ve gereksinimlerinin gerçeğinden kaçmak için istemektedir. Bu onun (ve toplumun yazılı olmayan) özgürlük anlayışıdır; *gerçeklikle* ilgilenmek zorunda olmamak! Hasta, bize her gün sözlü veya sözsüz telkin edileni ya da yaşatılanı sadece sözcüklere dökmüştür. Duyarlılığımız böyle böyle körelmektedir. Bunun temelinde, kendi acımızdan kaçma isteğimiz yatmaktadır; çünkü ne kendi acımızı ne de bir başkasınınkini algılayacak gücümüz yoktur.

Şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Toplumumuzdaki gerçekten zayıf kişiler, acı çekenler değil, acı çekmekten korkanlardır. Topluma uyumu başarıyla gerçekleştirmiş olanlar, asıl zayıflardır. Bu yüzden binlerce yıldır duyarlılığın zayıflık olduğunu iddia ederek propagandalarını bu biçimde yürütüyorlar. Bilinçlerini bölerek bütün acılardan kaçmaya çalışanlar onlardır; deforme olmuş bir gerçeğin, yani güç ve iktidar ideolojisinin asıl taşıyıcıları.

Tarihçi Barbara Tuchman, *Stilwell und das Amerika-*

nische Erlebnis in China adlı eserinde Bayan Tschiang Kai-shek'in arkadaşlarıyla bir karşılaşmasını anlatmaktadır. Bayan Tschiang'a göre hayata yön veren şey "güç" gerçeğidir. Arkadaşları ona kırklı yıllarda Ma-o'nun etrafındaki devrimcilerin içtenliklerini, idealizmlerini ve fedakârlıklarını anlattıklarında, Bayan Tschiang, Tuchman'ın hayatında duyduğu en hüznü cümle olarak nitelediği bir şey söyler: "Eğer bana anlattıklarınız doğruysa, tek söyleyebileceğim, bu insanların gerçek gücü hiçbir zaman görmediğidir." Bu cümle şunu anlatmaktadır: Güç uğruna kendi insanlığına ihanet etmek zorunda kalan bir insanın acısı, tek bir an için bile olsa, bilinçli olarak açığa çıkabilmektedir. Bayan Tschiang, gücün idealleri öldürdüğünü biliyordu.

Hayatları boyunca güç yalanına itaat ederek yaşamaya çabalamış insanların, sonunda ona karşı koymaya başladıklarında ne kadar çaresiz duruma düşebileceklerini New York Times gazetesinin, 07.02.1968 tarihli haberinden anlıyoruz: "Phoenix, Arizona, ABD, 6 Şubat (AP)... Polis memurları, Linda'nın evli bir adamla geçirdiği gece yüzünden köpeği Beauty'yi cezalandırmamak için kendini öldürdüğünü rapor ettiler. Bir memur Linda'nın acılı babasının şu sözlerini aktardı: 'Onu ben öldürdüm. Onu ben öldürdüm. Ne farkı var ki? Silahı ona ben verdim. Böyle bir şey yapacağını nereden bilebilirdim?' Linda bir cuma gecesi gittiği Tempe'deki bir dans partisinden eve dönmemiş, cumartesi eve döndüğünde, geceyi Hava Kuvvetlerinden bir subayla geçirdiğini itiraf etmişti. Anne babası ona iyi bir ders vermeyi kararlaştırdılar. İki yıldır sahip olduğu köpeğini vurmasını emrettiler. Pazar günü Linda ve köpeğini evlerinin yakınındaki çöle götürerek, kıza bir mezar kazdırdılar. Sonra anne köpeği tuttu, baba da kıza silahı

vererek köpeği vurmasını emretti. Ve Linda silahı sağ şakağına dayadı ve tetiği çekti.”

Özerklik ve Uyum

Şizofren bir kişinin eksik kendilik gelişiminde, özerklik eğilimi bir tür yeraltı hareketine benzetebileceğimiz davranışlarla son derece çelişkili bir şekilde açığa vurulmaktadır. Özerklik arayışı kişinin kendi rızasıyla da olsa engellenirse, artık derinlerde saklı bir özerklik kalmayacaktır. Bunun yerini, kişinin onu ezen otoriteyle özdeşleşerek güç aramaya çalışması alacaktır.¹³ Böyle bir uyum davranışından *normallik* oluşmaktadır. Kişi kendini gerçekleştirmek için hiçbir mücadeleye girişmez. Bu özdeşleşme, bireyselliğe giden bir köprü görevi görmek yerine, kişisel gelişimin nihai sonucu olduğundan, sosyalleşme sürecinin temelinde gerçekten itilme ve yüceltme yatmak zorundadır.

Yeterli bir özerklik oluşumunun engellenmesi, ortaya çıkan çaresizlik tarafından kamçılanan ve hasır altı edilen öfke, ilerideki gelişimin çerçevesini oluşturacaktır. Bu tür insanlar için Sigmund Freud’un tasvir ettiği sosyalleşme geçerlidir. Bu insanlar kendi çaresizlikleriyle baş edemediklerinden, kendilerinden nefret etmektedirler. Çaresizliğe neden olan ve onu pekiştiren kişileri tehdit edici birer unsur olarak görmezler; onlara göre asıl tehdit çaresizliğin kendisidir. Sınırsız öfkenin nedeni budur. Hatta başkaları tarafından horlanmanın nedeni olarak gördükleri çaresizlikleri onları o kadar rahatsız eder ki, onu itmekle kalmazlar, aynı zamanda kendilerini hor görenlerin aşağılamalarını da iyice içselleştirirler. Böylece kendilerine ihanet ederler. Kendilerine ve, insanlık dışı tavırları sayesinde *güçlü*

gibi görünenleri hariç, başkalarına duydukları gizli nefret hayatlarının ana motoru haline gelir. Bu tür insanlar için sosyalleşme baskıcı bir süreç olarak bir zorunluluktur.

Şizofren, tembel, dik kafalı çocuk ve gençler olarak kenara ittiğimiz *başarısız* bireyler, bize bir çıkış yolu göstermektedir. Onların çaresizlikleri, kendi özsaygımızı kazanmak için söylediğimiz sevgi yalanı yüzündendir. Bu, içimizdeki canlı olma hissine değil, gücümüze ve önemimize olan bir özsaygıdır. Tıpkı Sofokles'in *Filoktet* adlı dramında olduğu gibi: Neoptolemos, üstü başı pis kokan, ama yine de gururlu bir başarısız birey olan Filoktet'e bütün kalbiyle destek olur ve onu tekrar insanlığa döndürür. Edmund Wilson, "Filoktet" adlı araştırmasında (1965) şöyle demiştir: Odyseus, özürlü Filoktet'i insan yerine koymaksızın, onun insanüstü gücünü kolayca ele geçirebileceğine inanır. Ama böyle bir yöntemle başvurmak, bu işi yerine getirmekle görevlendirilen Neoptolemos'un doğasına tamamen aykırıdır, çünkü "o karşısındakini sadece insan olarak görecektedir kadar temiz kalpli, saf ve insancıldı. Filoktet'e bir canavar veya sadece bir amaca hizmet ettiği için değer verilen sihirli bir nesne gözüyle bakmadı... Böylece Filoktet'in inadını kırarak onu iyileştirdi ve serbest bıraktı."

Yardım isteyen birine, kendi özsaygımıza bir şeyler kazandıracak nesne gözüyle bakmaz, karşımızdakine bir insan olarak yaklaşırsak; kendimizi güçlü hissetmek adına değil, sempatiyi uyandırdığı veya cesaretine hayran kaldığımız için ona yardım etme isteği duyar, yani ortak yanımız olan insanlığımızı tanıma riskine girersek, ancak o zaman şizofrenlerde ve ağlayan bir bebekte de var olan özerkliği serbest bırakabiliriz.

Bunu başarırsak, kendi duygularımızdan sürekli şüphe etme ve insanlığımızdan utanma baskısının da karşısında kararlılıkla durabiliriz. Bilinçlenmenin asıl anlamı budur: Saptırılmış ve kısıtlanmış bir “gerçeklik” uyum sağlamamız için yapılan genel baskıya direnerek, kendi gerçeğimiz uğruna mücadele etmek.

II

Soyutlama Üzerine: İnsani Yaşamın Zayıflaması ve Bozulması

Soyutlama, kendiliğimizden uzaklaşmamıza ve şiddet eğilimine neden olan ve bunların devamına yol açan bir araçtır. Zekânın fazla abartılması tutkudan, heyecandan ve içtenlikten uzak soyut düşüncenin, kısmen de olsa, yüceltilmesine neden olmuştur. Søren Kierkegaard, 1846'da, zekânın fazla abartıldığında, gerçeği gerçeğe benzer şekillerde temsil eden fikirlere dönüştürdüğünü belirtmiştir (Kierkegaard, 1962). Bu dönüşüm, kendi içinde bulunduğu şartlardan doğan mantık esas alınarak fikir olarak addedilen düşüncelerin, daha üstün bir "gerçeklik" ortaya atmasına neden olur. Bu ulvi gerçeklik, fikirleri uymaları gereken gerçeklikten fazlasıyla saptırabilmektedir.

Bu şekilde hayatlarımız, insan tutkusu, heyecanı ve içtenliğinin gerçeğiyle fazla ilgisi olmayan bir mantık tarafından belirlenmektedir. Kierkegaard, bu yüzden bu tür soyut durumların "gerçekleri kandırmacalara, gerçeği de bir oyuna" çevirdiğini yazmıştır. Sonuçları ruhumuza ve insan olma yolundaki olanaklarımıza zarar vermektedir, çünkü soyutlama, özellikle duygularımızı süzüp ayıklamaya yaramaktadır. Soyutlamanın kendisi bu yolla yıkıcılığımızın, özellikle de *görmek istenilmeyen* yıkıcılığımızın aracı haline gelmektedir. Fikir-

lerin olguları gerçek gereksinimleri ve güdülerini dikkate almadan ifade edebilmesi, gerçek gereksinimlerimize ve güdülerimize açılmamızı engellemektedir. Biz bilincine varmaksınız, görüşümüz zayıflar, görüş alanımız daralır. Zayıflamış bir idrakin, bilimsel anlamda geçerli de olsa, insana kısa vadede iktidar ve başarı da getirirse, hayatımız üzerindeki etkisinin yıkıcı olması kaçınılmazdır.

Başka bir deyişle, soyutlamanın kendisi bir yandan yıkıcılığa neden olmakta, diğer yandan da önlenemez bir biçimde hepimizin içinde yapılanan, ama özellikle kendimizden ve duygularımızdan kopuk olduğumuz yerde büyüyen yıkıcılığın inkâr edilmesine hizmet etmektedir. Bu kötü sonuçlar doğuran bir döngüdür. Düşüncemizde soyutlama ne kadar baskınsa, duygu dünyamızın gerçekliğinden ve onun yıkıcı uzantılarından o kadar uzaklaşırız. Bir örnek vermek gerekirse, çevremizi ve diğer insanları yok edebileceğimizi düşünme zahmetine katlanmadan, kendimizi “ilerlemeye” adayabiliriz. Soyutlamanın mantığı bize, kendimiz ile o zamanki sonuçları yan yana getirmeme olanağı tanımaktadır. Her şey “ilerleme”, barışın “korunması”, vesaire adına yapılır. Soyutlama utanç ve acı veren duygularla ilişkimizi kesmeye ve yabancılaşmaya hizmet etmektedir. Toplumun bu olaya prim vererek (örneğin, ilerleme) konu hakkında soru soranları zanlı olarak damgalamasının (ilerleme karşıtları) ardındaki ideoloji bölünmüşlüğüümüzü gizlemektedir. Böylece “gerçek”, kötü niyetli bir oyuna dönüşür: insanlara yapılan gerçek kötülükler göz ardı edilmektedir.

Bunun etkilerini her yerde görebiliriz. İyi bir örnek, kadının ezilmesi ve erkeğin ruhsal anlamda körelmesi olabilir. Ama, bundan kaynaklanan başkaldırıyı “içgü-

dülere" bağlamaktayız. Gerçekte ise, erkek kendini ve kadınları, asıl gerçeklerine uygun olarak değil, fiziksel güç, iktidar ve otorite metafiziğinin gerekliliğine uyan soyutlamalar aracılığıyla görmektedir. Erkeğin bu davranışının nedeni toplumumuzdaki çaresizlik, zayıflık ve incinme korkusudur. Ama erkek bu duyguları kendine itiraf edemez, çünkü benliğinin metafiziği kahramanlığı hedeflemektedir. Kendisi bir kahraman olamayacağını bilse bile bu onun değer yargısı olarak kalmaya devam edecektir. Özsaygısı bu yüzden önem (yani gerçek veya sadece hayal edilen güç) imajı üzerine kuruludur. Bunların onayı için de kendisine hayranlık duyulmasına ihtiyacı vardır. Tam bu noktada kadının sözde "daha aşağı" veya en azından "zayıf" olan soyutlaması devreye girer, erkeğin "gücünü" ve "üstünlüğünü" kabul ederek, ona imajını yapılandırma ve sağlamlaştırma olanağı tanır.

Bu oyuna katılmayan kadınlar, bize insanları kendi doğrultularında hareket ettiren bu tür soyut kavramların etkileri hakkında çok şey öğretmektedir. D.H. Lawrence, *Gökkuşağı* adlı romanında genç öğretmen Winnifred Inger'in kişiliğinde bu tür bir kadının portresini çizmektedir. Romanın kahramanı şöyle der: "Erkekler... sürekli iltifat edip konuşuyorlar, ama gerçekte içleri bomboş. Her şeyi anlamsız bir kalıba sokuyorlar. Aşk onlar için sadece ölü bir hayalden ibaret. Bir kadına gelmiyor, bir kadını sevmiyorlar. Bir hayale gelerek "Sen benim hayalimsin" diyorlar, böylece kendilerini seviyorlar. Sanki ben sadece herhangi bir adamın hayaliyim. Sanki bir erkek benimle ilgili hayaller kurduğu için varım. Sanki onun tarafından aldatılmak, ölü teori-sine alet ettiği kadınlardan biri olmak için, hayalini gerçekleştiresin diye ona vücudumu ödünç vermek istiyoy-

rum ..., onlar bir kadını *alamaz*. Her defasında yine kendi hayallerini alırlar. Açlıktan kendilerini yutmaya çalışan yılanlara benziyorlar”.

Yani soyutlama biz erkekleri gerçekliğin dışına atmakta ve peşinden koştüğümüz aşkı uzanamayacağımız kadar uzağa itmektedir. Gerçekten samimiyet aramak yerine, hayranlık hedeflemekteyiz. Görüntülerin birbirini onaylaması bundan doğmakta ve buna gerçek denmektedir. Bu sayede kimse kimseye dokunmaz, kimse incinmez, ama ne yazık ki içimiz de boş kalır. Boşluk korkuya, korku öfkeye, öfke de saldırganlığa neden olur.

Saldırganlık bizi gittikçe daha soyut davranışlara iterek duygulardan kopuşu güçlendirir.

Çoğu kadın bu oyuna katılarak erkeğin güç yalanını kabul etmektedir. Onu onaylayarak düşüncelerini kabul eder, ama bir yandan da kendi “gücünü” kullanır. Bu yüzden cinsellik, erkeğe sahip olmak ve onun efsaneleştirilmiş gücünü ele geçirmek için bir araç haline gelmiştir. Bunun sevgi değil yıkıcılık olduğunu, erkeğin kaderini yönlendirmekte ısrar eden kadınların gizli intikamlarında görebiliriz: Onu her zaman ve her şartta kahraman olmaya zorlarlar.

Bunun bir örneğini *Seven Kadınlar* adlı romanında, yine D.H. Lawrence vermiştir. Romanın kahramanı Gudrun’un, Gerald adında güçlü bir işadamı ile ilişkisi vardır. “... Gudrun onu öpüyordu, ama ihtirası onun temsil ettiği şeyle ilgili belirsiz bir korkudan oluşuyordu. Yine de yüzünü son derece yumuşak ve hissetmeye çalışan dokunuşlarla okşuyor, parmakları yüzünde ve hatlarında dolaşıyordu. Ne kadar kusursuz ve yabancıydı, ah ne kadar tehlikeliydi! Onu öperek parmaklarıyla yüzüne, gözlerine ve burun kemerine dokundu...,

onu tanımak, dokunuşlarıyla ona sahip olmak istiyordu. O gizli bir düşmandı ve tuhaf, beyaz bir ateş tarafından aydınlatılıyordu. Ah, keşke onun benliğine sahip olabilseydi, bir kez ele geçirdikten sonra onu kimse çalamazdı... Parmakları, erkeği kendi gücü altında tutuyordu. Onda uyandırabileceği şiddetli arzu, kaçınılmaz ölümden bile daha güçlüydü.”

Lawrence, bu tür kadınların erkekleri birey olarak değil, sahip olmak istedikleri gücün soyutlaması olarak gördüklerini anlamıştı. Tıpkı erkeklerin yaptığı gibi... Gudrun'un nefret tarafından kamçılanan, ama cinsel olarak uyarıcı dokunuşlarını betimlemesindeki asıl büyüleyici nokta, ölümcül olana duyulan bilinçdışı aşkın zekice idrakidir. Bu tür bir aşkın kaynağı kayıtsız ve/veya reddedici bir sevgi nesnesine duyulan erken yaşlardaki bağımlılıktır.

Tarihsel Gelişim

Bilimin gelişim sürecinin bu olayları desteklemiş olması bir çelişkidir. Kendi yapılanmasında soyut kavramlar başarıyla kullanıldığından, bilim sadece bu yöntem aracılığıyla gerçek dünyanın tam olarak tasvir edilebileceği yönünde zihinsel bir hava yaratmıştır. Bu yüzden soyutlama denen zihinsel olay o derece yaygınlaşıp yüceltilmiştir ki, hakkındaki şüpheler ve sorgulamalar, insanlığın ilerlemesine karşı olmakla eşanlımlı tutulmuştur (A. Whitehead, 1925). Bilimsel düşüncelerin bütün gerçeğin bilimsel yöntemlerle açıklanabileceğini zannetmeye başlamasının tarihçesi 17. yüzyıla dayanmaktadır. Bu yöntemle açıklanamayan şeyler, örneğin ahlaki yapımız, bilimsel araştırmalardan çıkarılabilmektedir.

İngiliz matematikçi J. Sullivan şunu belirtmiştir (1927): “Bilim, döngüsel tanımlamalarla daima yalnızca belirli alanları genişleterek olgunlaştıran bir düşünce seviyesinde kaldı. Dışında kalan her şey engellendi ve sonunda köreldi.” Bu şekilde zekâ ve duygu arasındaki mesafe, kültürel bazda da kabul görmüştür. Duygu dünyasının reddedilme nedeni böylece ortaya çıkmıştır ve günümüzde hâlâ devam etmektedir. Zekâsını en derin duygusal tecrübelerini anlayabilme aracı olarak göremeyen insan sayısı gittikçe artmaktadır. Bizi kendiliğimizden koparma aracı olarak kullanılan soyutlama süreci, özellikle hayatımızla sözde son derece ilgili olan sosyal bilimlerde gittikçe kurumsallaştırılmaktadır. İnsan idraki, kendisiyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir yöntembilim bahanesiyle ortadan kaldırılmaktadır.

J. Krutch şöyle demiştir: “İnsan veya hayvan davranışlarını nitelik itibarıyla *sanki* mekanikmiş gibi gözlemlediğinizde, size kesinlikle öyle gelecektir; ... ama, bize rahat gelmediği için bilinçle uğraşamayız, bu yüzden bilinci devreden çıkarma hakkına sahibiz düşünceyle işe koyulursanız, gerçek hayatta vuku bulacak karışıklıklara neden olursunuz. Var olan yöntemlerle anlaşılması zor gözükken şeyler, yok kabul ediliverir.”

Sosyal bilimlerde kullanılan yöntembilimin ıkkelliği, bilimin yöntemle karıştırılmasına neden olmuştur. Bu şekilde algılanan bir yöntembilimin getirdiği sınırlamalar eleştirel olmadan, bir olayın bilimsel geçerliliği olup olmadığına karar veren tanımlamanın yerini almaktadır. Bu yüzden insan idrakinin belli bir yöntembilime uymayan türleri reddedilmekte, yani yok sayılmaktadır. İdrakin bu şekilde kısıtlandığını düşünürsek, B. F. Skinner (1972) gibi birinin ortaya çıkıp da in-

sani tecrübeleri özgürlük ve haysiyetle ilgisi olmayan bir veri girdi-çıkıtısına indirgemesine şaşmamalı. Komik olan, insan idrakinin ve tecrübesinin bu şekilde basitleştirilmesi ve indirgenmesinin kendine has bir geçerlilik yaratmasıdır. Önemli olan daha önceden belirlenirse, gerçekten olanların önemi kalmaz. İnsanları ve hayvanları tek bir davranış biçimi gösterecek şekilde kısıtlayabilir ve davranışlarını yine de “bilimsel” anlamda yorumlayabilirsiniz. Kavanau’nun sözünü ettiğim araştırması bunun bir örneğidir. Özerklik güdülerinin ifadesi olan davranışlar, Skinner ve onun gibi bilim insanları için “hatalı” sayılmaktadır. Yöntem, sonucu doğrular!

Danimarkalı yazar Tania Blixen (takma adı Isak Dinesen) “Afrika” (1937) adlı otobiyografik raporunda, “ilkel” yerli deneklerinden şikâyet eden bir Alman bilim adamını anlatmıştır. Deney sonuçlarını doğrulamak uğruna deneklerin davranışlarını belli kalıplara oturtmak istiyor, ama yerliler direniyordu. Sonunda Kavanau’nun araştırmasındaki fareler gibi yaptılar: Tahammül edilemez tekdüzelikteki araştırma ortamına çeşitlilik getirmek için hatalı davranışlar sergilediler. Davranışları “hatalar” ile doluydu ve bilim adamının gözünde “aptal” dılar. Tania Blixen şu sonuca vardı: “Çoğu zaman yerlilerin en korktuğu şeyin kılı kırk yarımız olduğunu düşündüm. Kılı kırk yaran birinin elinde üzüntüden ölebilirlerdi.”

Tamamen farklı bir zihniyete sahip bilim insanı, Nobel ödüllü George Wald, Harvard Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nden bir meslektaşıyla yaptığı sarsıcı ve anlamlı bir sohbetini şöyle anlatmıştı: “Bir gün bana aydınlık bir yüz ifadesiyle geldi ve dedi ki: ‘Bize istediğiniz özellikleri verin, biz size o insanları ürete-

lim.' Sanırım biraz kendimi kaybettim, çünkü verdiğim cevap "Tamam, ama önce seni vurabilir miyim?" oldu. Bu da sanki kafasını karıştırmıştı." (Wald, 1969) Profesör Skinner ve laboratuvarı da Harvard'ta bulunmaktadır.

Hayatın sosyal bilimlerin kabul ettiği türden anlamı, insan idrak ve tecrübesiyle artık hiçbir örtüşme sağlamama tehlikesi içermekle kalmaz, aynı zamanda kendimizi tanımamızı da zorlaştırır, çünkü sosyal bilimlerde toplumsal kabul görebilecek nitelikte bir bilinç baskındır. Genelde yaşanabilir olarak kabul edilenle, gerçekten yaşanan arasındaki uyumsuzluk duygularımıza açılan kapıyı kapatmaktadır.

Bir Örnek

A. Latane ve J. Darley'in (1969) sıkça başvurulmuş, sosyopsikolojik araştırmasına göz atalım. Bu araştırma Amerikan Bilimi İlerletme Kurumu (American Association for the Advancement of Science - AAAS) tarafından 1968 yılında sosyal psikoloji ödülünü aldı. Bu örneği öne çıkarmamın nedeni, bu önemli ve prestijli ödülü almasıdır. Ödül, aynı zamanda genel psikolojinin ruhuna da ışık tutmaktadır. Bu psikoloji, gelişmeye dair verdiği bütün güzel sözlere karşılık duygusal bölünmeyi, yabancılaşmayı ve insani duyguların kaybını meşrulaştırmaktadır sanki.

"İzleyici apatisi" adlı araştırma projesinin perde arkasını Kitty Genovese adlı sosyal danışmanın, 1964 yılının bir Mart gecesinde, New York'un Queens bölgesinde bir akıl hastası tarafından öldürülmesi oluşturmaktadır. En az otuz sekiz komşusu yaralı Kitty Genovese'e yardım etmemiş, olaya seyirci kalmış, katilin ka-

dını öldürmeye çalışması yarım saat sürmesine rağmen, polis bile çağırmamıştı.

Araştırma ekibi bu korkunç olayın ardında kayıtsızlık, ahlaki değer ve insaniyet eksikliği aramamıştır. Ölümcül bir tehlikeyle karşı karşıya olan bir insana yardım etmemeyi ahlaki bir eksiklik olarak gören “vaizleri, profesörleri ve diğer ahlak bekçilerini” tam aksine küçümsemişlerdir. Olayın “gerçek” boyutlarını şu iddia ile açıkladılar: “Etraftaki insanlar bu olaydan kendilerine bir yarar sağlayamayacaklarından, asıl sürpriz, birinin olaya müdahale etmesi olurdu, çünkü herhangi bir acil duruma yapılan başarılı müdahalenin pek ödüllü olmuyor.” (B. Latane ve J. Darley, 1969)

Araştırmacılar veri girdi-çıkışı şeklindeki makineler gibi çalıştığımızı ve hemen somut ödüller (maddi ödüller veya daha yüksek mevki) beklediğimizi düşündüğünden, bu tür davranış biçimlerini aşan boyutları anlayabilmek, onlar için imkânsız hale gelmektedir. Böylece deneyüstü olan unutulmakta ve insana ait tecrübe ve idrak, inkâr yoluyla bozulmaktadır. Her insanın empati ve duygudaşlık yetisi olduğundan, herkes teröre ve bir başkasının çaresizliğine kendiliğinden cevap vermektedir. Bu yetiden pek nasibini alamamış olanlar dahi varlığını inkâr edemezler. Ama görünüşe bakılırsa araştırmacılar inkâr etmeyi başarmışlardır. Böylece de, tesadüfen orada bulunan insan grubuyla, tek tek bireylerin bir başkasının yardım isteğine tepkisi arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için karmaşık deneyler icat edebilmişlerdir. İddialarına göre deney sonuçları insanların kalabalık bir topluluk içinde daha az yardıma hazır olduğunu göstermektedir.

İnceleme yöntemleri özellikle olay mahallindeki seyirciler ve zorda bulunan kişi arasındaki mesafeyle bir

bağ kurmaya çalışmaktadır. Tabii bunu “görebilir” ve “ölçebiliriz”. Bu arada deneyüstü derinlik, yani insanın nasıl ve neden kendi insanlığından kaçtığı sorusu görmezden gelinmektedir. Bu yöntem uyarınca sadece ölçülebilir olanlar geçerli sayıldığından, araştırmacılara göre herhangi bir kayıp yoktur! Salt mekanik olan, yani kişiler arasındaki mesafe deneyi belirlemektedir ve geri kalanlar deney dışıdır. Ölçülebilir veriler de daha sonra matematiksel olarak işlenebilen cevaplar vermektedir. Bu şekilde *dış şartlar* bilincimiz üzerinde baskınlık sağlarken, bütün bir *iç dünya* kaybolup gitmektedir.

Araştırma ekibinin önemsiz olarak niteleyip kenara ittiği birkaç önemli bulguya bir göz atalım. Çizelgeleğinde kurbanı yardım etmeye çalışan çok sayıda insana rastlamaktayız. Ama bunlar azınlıkta kaldığından istatistiksel yöntemler yardımıyla önemsiz ilan edilmiş; yani yöntem, istatistiğe uygun düşmediği için insan idrakini silivermiştir. Olguları *yöntem* belirlemektedir, *gerçek* değil. Bundan belki daha önemli olan bir nokta var: Kurbanı yardım etmeyen kişilerin çoğunda (yani bu araştırmanın istatistik kanıtlarını oluşturanlarda) güçlü psikosomatik belirtiler gözlenmiştir. Deney tutanaklarında şöyle denmektedir: “Çoğunda fizyolojik asabiyet belirtileri görüldü; titreyen eller ve terleyen avuç içleri.”

Araştırmacılar tarafından fark edilen, ama bir kenara itilen bu davranışlar bize neyi anlatmaktadır? Bu tepkiler zor durumda olan bir kişiye yardım etmeyerek insanlığından kaçan birinin, bu ihanet karşısında ortaya çıkan somatik etkilerden kaçamayacağını gözler önünü sermektedir. S. Milgram’ın çalışması bize daha önce kendi insanlığımızdan kaçarak empatik tepkilerimizi bastırdığımızda, bunların kendilerini psikosomatik be-

lirtiler olarak vücut diliyle ifade ettiğini göstermişti. Bu deneydeki araştırma ekibi, bizi bu tür olgular hakkında bilgilendirmekle birlikte, anlamlarını görmezlikten gelmektedir. Duygusal idrakimizi azaltmaya yardım etmektedirler, çünkü ideolojik olarak böyle şartlanmışlardır. Bunu yaparak genel şiddeti ve saldırganlığı körüklemektedirler.

Bir başka insanın çaresizliği bize kendi çaresizliğimizi hatırlattığında, ama bunu zayıflık olarak algılayıp reddettiğimizde, kurban kendimizden nefret etmemize neden olur. Çaresizlikten doğan korku, ezilene karşı içimizde bir öfkeye dönüşür, çünkü kurban nefret ettiğimiz yanımızı yansıtmaktadır. Kurbanı kendi "zayıflığımızdan" sorumlu tutarız. Bu mekanizma gelişimsel olarak şartlanmıştı; hep bastırdığımız kırık onurumuzun intikamını alırız. Aynı zamanda bilim insanlarının saklayarak daha da körüklediği *şiddetle gerçek anlamda özdeşleşme* olgusunu gerçekleştirme fırsatı buluruz. Bu bilim insanları, acımasızlığımızın ve duygusuzluğumuzun gerçek kaynağını görmemizi zorlaştırmaktadır. Tavrımızdaki insani yönü azalttıkça acımızı daha da uzaklaştırmış, sahip olmamıza izin verilmeyen insan benliğimize de ihanet etmiş oluruz.

B. Latane ile J. Darley'in bize açıklayamadığı, her zamanki gibi inkâr etme suretiyle örtbas edilen tek nokta, insanın bayağılaşma süreci değil, bu tür olaylara karşı nefret duyulması ihtimalidir de. Genel psikoloji böylece sapkınlığı bilimsel gerekçeler yoluyla gizlemiş olur. Ölüm kampı Auschwitz'in dehşet saçan komutanı Rudolf Höss bile insanlığının son kalıntılarından kaçamamıştır. Bu duygular robotlaşma sürecine zarar verme tehdidine dönüşünce, sinir krizi geçirmişti (Höss, 1978).

Modern sosyal bilimler sapkınlığı kabul edilebilir hale getirmek üzeredir. Araştırmacılar az önce sözü geçen deneyle ilgili şu sonuca varırlar: "Birden fazla gözlemci olduğunda, araya girmenin sorumluluğu bütün seyirciler tarafından paylaşılır... Bunun sonucunda da birey tek başına yardıma koşmaya pek yanaşmayabilir. O sırada yakın sosyal çevrede hâkim olan şartlar bireylerin tepkisi bakımından daha önemli sayılmakta, "apati" veya "kentleşmeden dolayı yabancılaşma" gibi daha belirsiz kültür ve kişilik kavramları ikinci plana itilmektedir...

"Yardım etmeye yanaşılmasa, kurbanla etraftaki insanlar arasındaki ilişkiden çok, etraftaki insanların birbirleriyle olan ilişkisi açısından incelendiğinde, belki daha iyi anlaşılabilir". (B. Latane ve J. Darley, 1969)

Kendinden Kaçış Yolu Olarak Nefret, Kendilik Nefreti ve Kötülük

Latane ve Darley asıl belirleyici noktayı, yani etraftaki insanlarla kurban arasındaki ilişkiyi reddedip benliğin grup içinde eriyip gitmesini meşrulaştırarak gerçeğin algılanmasını değiştirmektedir. Olanla olması gereken arasındaki gerginlik devre dışı bırakılarak, (Herbert Marcuse 1967'de böyle anlatmıştı) idrakimizin temel yapısını inkâr eden ve bir grubun arkasına saklanmayı haklı çıkaran yeni bir gerçeklik ortaya atılmaktadır. Somatik belirtilerin utanç, suçluluk duygusu, korkaklık ve başka saklı duyguların kanıtı olduğu gerçeği görmezden gelinmiştir. Nesnellik, doğruluk ve "bilimsellik" saptırılarak insana ait tecrübeler ya kenara itilmekte ya da saptırılmaktadır. Hastalarımız, içlerinden geldiği gibi yaşayamamanın acısını çekerken, bu çözüme

ve bölünme propagandacıları, acının geçerliliğini ortadan kaldıran sahte bir gerçekte ısrar ediyorlar.

Bu tür modern bilimciler tarafından insan davranışları normu olarak ilan edilenler, aslında tehlikeli bir çılgınlıktır. Böyle normlar, yaralarımızın ve kırılگانlığımızın nedenini örtmektedir: Kurnaz bir sistem içinde, sınırlandırılmış ve saptırılmış bir insanlığın temelleri atılmaktadır.

Bu sistem bize toplumun, her şeyde uzlaşarak bizi şüphelerden, korkulardan ve huzursuzluklardan koruyacağına inandırmaya çalışmakta, ama tam tersi gerçekleşmektedir. Yeni bir hastalığın mikrobu bize bulaştırılmaktadır. Duygularla ilgileniliyormuş gibi yapılarak duygular reddedilmekte, duygulara yaklaşım olmadığından duygusuzluk gittikçe artmaktadır. Ama duygusuzluğun anlamı gitgide artan bir öfke ve saldırganlıktır.

İnsan kendi benliğini -duygularını ve onlara karşı sorumluluğunu- ne kadar kaybederse, o kadar kinci olur ve bunun farkına bile varmaz. Bu saldırganlık kendi özerkliğimizi kısıtlamamızın bir sonucudur, hatta özerklik kaybına karşı koymak istediğimiz durumlarda bile. Böyle anlarda bütün gelişimimiz kendini tekrar eder: Çocukların algı ve duygularının bastırılması, ortaya çıkan saldırganlığı gizleyen bir itaate neden olmakla birlikte, saldırganlığı daha da arttırır. Çocuğun öfkesi kendi acısına ve canlılığına yöneliktir, çünkü bunların anne baba tarafından uygulanan baskının ve keyfiliğin nedeni olduğunu düşünür. Kendiliğin ilk bölünmesi bu sırada gerçekleşir: Kendi özerk gelişiminin başlangıcı olabilecek şeyin çocuğun kendisi tarafından reddedilmesi, yani canlılığın bir kenara itilmesi. Kendi ezilişine alet edilmiş olması, kendi kendiliğine olan nefreti azalt-

mamaktadır. Aksine, bu toplumsal normlarca derinleştirilen sürekli bir bölünme sürecidir.

Saldırganlığımızın ve yıkıcılığımızın kaynağı bireyler değil kültürümüzdür. Bölünmemizi derinleştiren ve iç dünyamıza açılan kapıları kapatan her şey yıkıcı güdülerimizi oluşturan ve çoğaltan olguların parçasıdır. Gerçekten zarar görmüş olanlar, psikiyatri hastaları olarak toplum tarafından dışlanan ruh hastaları değildir. Asıl zarar görenler, bize kısıtlanmış bir insan olmayı telkin etmeye çalışanlardır. Hastalar, farkında olmadan bizi kendimize giden yola geri döndürür. Diğerleri bu yolu zihnimize sahtekârlıkla giren ve rahatlatan teorilerle kapatmaktadırlar.

Yardım etmemek, etraftaki insanlarla kurban arasında var olan salt geometrik bir işlev olarak yorumlandığında, kendimize karşı dürüst olma şansımız engellenmiş olur. Böyle bir durumda sadece iki olasılık vardır: Kişi o kadar rahatsız ve tedirgin olur ki, bayılır veya içinde tedirginlik uyandıran şeyi yok etmek zorunda kalır. Sonuncusundan ister istemez acımasızlık ve sadizm doğar. Acımasızlık üzerine kurulu her polis mekanizması ve her işkence sisteminde daima kendinden kaçma mantığının belirgin izleri vardır. Bu da kurbanlarına karşı gittikçe daha da acımasız hale gelerek gerçekleşmektedir. Bir işkenceci ancak kurbanı bağırması kestiğinde, yani kendisinin daima inkâr ettiği acının sesi kesildiğinde işkenceye son verir.

Burada sözü edilen şiddet ve yıkıcılığın ille de kişisel veya doğrudan fiziksel olması gerekmez. Duygularımızdan nerede ve hangi ölçüde uzaklaştığımızı görebilmek kolay değildir. Ama bu olay kendiliğimizin cinayetidir. Sözü ettiğimiz "İzleyici apatisi" adlı araştırma projesi, çıkış noktası ve fiili etkisi bakımından şid-

det ve yıkıcılık içermektedir. Fark ettirmeden olaya, tatbiki ve geometrik bir boyut getirilerek, kendilik'ten kaçılması ve benliğin bir grup içinde eritilmesi meşrulaştırılmaktadır. Böylece gerçeğe yaklaşma yeteneğimiz, gerçek düşüncelerimiz ve ahlaki olarak etik davranma ve yargılarda bulunma gücümüz zayıflatılmaktadır.

Kısıtlanmış Kendilik

Bu tür genel normlara uymayan bir iç idrake sahip kişi, özürlü veya rahatsız olarak damgalanma tehlikesi altındadır. Bize normal olarak sunulan *kısıtlanmış* insandır. Yani kısıtlanmış bir dünyayla en iyi şekilde (ve görünüşe bakılırsa sorunsuz) baş edebilen insandır. Kısıtlanarak daha iyi işleyen toplumda yaşadığımız günlük hayatta kendimizi bazen mağlup bile hissederiz. Max Frisch, 1966- 1971 yılları arasında tuttuğu günlüğünde bir boyacı ustasıyla yaptığı konuşmayı aktararak, kısıtlanmış bir insan olmanın nasıl bir şey olduğunu gözler önüne sermektedir.

İki adam bir restoranda yemek yemektedir. Boyacı ustasının yanında altı kişi çalışmaktadır ve sohbet boyaya ücretleri, püskürtme yöntemi, spor vs. etrafında dönmektedir. "En çok neyi boyamayı seviyorsunuz? Ben pencerelerden çok duvar boyamak isterdim, hem de tek renk değil, rengarenk. Bu nasıl yapılıyor?" Boyacı bu soruyu anlamaz. Düzeltme mi, yoksa yeni binalar mı? En çok hangisini boyamayı seviyor? Usta her ikisini de yaptığını, bu gece düzeltme yapacağını söyler. Gece çalışmayı pek sevmiyordur herhalde? Bizim işimiz böyle, diye yanıtlar boyacı. Patron olduğundan seçme şansı vardır, bu yüzden işin hangi kısmını seçtiğini soruyorum. "Bence astar çekmek sıkıcı olmalı, es-

ki boyanın soldurulması daha da sıkıcı. Hangisi daha zevkli, fırçayla boyamak mı, yoksa püskürterek mi?" Boyacı, uzmanlık alanının, iyi para bıraktığı için yağlı boya olduğunu söyler. Ardından konu günlük tarifele-re döner. Tekrar soruma dönüyorum: "İşinizde seve-rek yaptığınız nedir?" Cevap: Püskürtme düzeltmeden daha kârlı, pencere tarifeleri kesinlikle çok düşük, bu-na karşılık yağlı boya iyi para bırakıyor, sonuçta bak-ması gereken bir ailesi var. Gece vardiyası da kârlı... Başka bir şey soruyorum: "Kişisel zevkinize aykırı bir renk istendiğinde, işinizden aldığınız zevkte bir azal-ma oluyor mu?" Tabii ki hayatını kazanmak için çalış-ıyor, bunu anlıyorum, ama öyle anlarda başka bir rengi seçmek istediği oluyor mu? Sonuçta renk kataloğunu duvara tutarak bir renk seçiyoruz ve iş bittiğinde ba-zen sürprizlerle karşılaştığımız oluyor. Boyamaya baş-layınca bittikten sonra neye benzeyeceğini merak edi-yor mu? Boyacı, bütün bu soruları niye sorduğumu, sonuçta gelirini açıkladığını söyler. Bazen başka bir iş yapmak istediği oldu mu? Cevap: Uzmanlık alanı olan yağlı boya hariç, bazı tarifeler kesinlikle çok ucuz oldu-ğundan, iş kâr getirmeyebilir ve geliri düşebilir. Yani yağlı boya yapmaktan mı zevk alıyor? Cevap: Öyle de-nemez, ama yağlı boya kârlı bir yöntem... kalkması ge-rektiğini söylüyor, tokalaşmadan, asık bir suratla. (Frisch,1972)

Soyut kavramların içten kaynaklanan hayat ifadele-rini kısıtlaması bir çelişkidir, bu doğru. Ama şu soruyu da sormak gerekir: Bilim dünyası ve bilimsel uygula-malar, istemeden de olsa, hayatlarımızı ne kadar kısıt-lamakta ve bunun için ne kadar destek talep etmekte-dir?

Münzevi ve Başarısız Kişiler

Bilincimizi genel ideolojilerin kısıtlamalarından kurtaranlar daima sanatçılar ve münzeviler olmuştur. Colin Wilson'un edebiyat, resim ve dans alanlarındaki münzevilerle ilgili yaptığı araştırmada (1956) bu kişilerin yaratıcılıkları, bireyi kısıtlayan bir kültürün zincirlerine karşı verilen bir mücadele olarak öne çıkmaktadır. Asıl ilginç olan da daha sonraki başarılarının, aynı kültür tarafından sanki o kültürün desteğiyle elde edilmiş gibi sahiplenilmesidir. Ama sanatçıya bu tür bağımsız güçler geliştirme olanağını tanıyan şey, duygu dünyasının kültür tarafından bölünmesini engelleme çabalarıdır.

Wilson, bunu kendi gerçeğimiz adına bir savaş olarak nitelendirmektedir ve bu doğrudur. Ama daha derin anlamda bu bir saf ve bütün kalma, kültürün istediği yerden bölünmeme savaşıdır. (Sanatçı başka alanlarda bölünmüş olabilir.) Kültür, saldırganlığımızın ve yıkıcılığımızın kaynağının bilincine varamamamız için özellikle ve daima özerkliğimize zarar verecek yerden bölünmemizi ister.

Bütünlük ve özerklik mücadelesi, genel ikiye bölünme baskısı karşısında yenik düştüğünde, özerkliği ifade etmenin tek yolu olarak ruhsal bakımdan rahatsız davranışlar kalmaktadır. Charlotte Perkins Gilman (1892) "Sarı Duvar Kâğıdı" adlı etkileyici hikâyesinde, bir kadının duygularının parçalanmasına karşı verdiği yalnız ve umutsuz mücadelesini anlatmaktadır. Kadın, kocasının genel düşünceye göre ilgi ve sevgi olarak adlandırılan şiddetli sahiplenme açgözlülüğüne maruz kalmış biridir. Soyutlamalarla eli kolu bağlanmış ve "iyi" kocasına doğrudan karşı koyamayan kadının, ha-

yatını tehdit eden bu durumdan kurtulmasının tek yolu, geleneksel temeller üzerine kurulu bütün ilişkileri yok etmesidir. Böylece kadın gözlerimizin önünde şizofren olmaktadır. (Bu otuz yedi sayfalık kitap bir şizofreninin asıl oluşumunu psikolojik yayınlarda bile eşine pek rastlanmayan bir ikna edicilikte tasvir etmektedir.)

Şizofren kişi abartılı bir çaresizliği temsil eder. Bu görüntüde, inkâr ettiğimiz kendi çaresizliğimizi görebiliriz. Ama ona açılan kapı bizim için kapalıdır, çünkü çocukluğumuzda anne ve babamızın keyfiyetiyle edinmiş olduğumuz çaresizlik tecrübeleri o kadar acıdır ki, onları sırayla kendimizden koparmak ve uzaklaştırmak zorunda kalırız. Sonra da çaresizliğin zayıflıkla eş tutulduğu, güç ve iktidarın korku ve ümitsizlikten çıkış yolu olarak sunulduğu bir kültüre maruz kalırız. Böylece daha önce edindiğimiz tecrübeler ışığında çaresizlikten kaçmayı öğreniriz. Eğer kaçmazsak “başarısız” kabul ediliriz. Bu yüzden çaresizlik, korku ve ümitsizlik duygularından kurtulmak için neredeyse hepimiz başarı, fetihler ve büyük işler düşeriz. Ama kaçmaya çalıştıklarımız, çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde geceleri kâbuslar olarak karşımıza çıkarlar!

Varlığımızın nihai çerçevesi olarak kabul ettiğimiz soyutlamalar, çaresizliğin yol açtığı duyguları bizden uzaklaştırarak, ruhsal rahatsızlığımızı ve içimizdeki şiddet güdüsünü arttırmaktadır. Inkâr ettiğimiz çaresizliğin ortasını bulmanın tek yolu deliliktir. Ama bu delilik de bilincimiz tarafından delilik olarak algılanmaz.

Dünyayı ele geçirmeyi, katliamlar yapmayı, cinayetler işlemeyi ve insanüstü başarılar elde etmeyi düşlemek zorunda kalarak kendi çaresizliğinden kaçan bir insanın megalomanisini nasıl değerlendirebiliriz? Bu megaloman hayallerin ardında çaresizlik tecrübesinin

reddetme eğiliminin yattığını fark etmiyoruz bile. Bunu engelleyen soyutlama, çaresizlikle zayıflığı eşdeğer tutan anlayıştır. Bizi, hepimizin içten içe utandığı zayıflıkla yargılamaktadır. Sadece soyutlama yoluyla var olan bir zayıflıktan korkmaktayız.

İşte bu yüzden, çaresizliği reddetmekten vazgeçtiğimizde bu durumun bizi öldürmeyeceği gerçeğini öğrenme şansını bir türlü elde edemiyoruz. Zayıflık olarak kabul edilen kavramlar yüzünden bu tecrübeyi edinemiyoruz. Başarısızlık korkusu bizi gittikçe daha da büyüyen meydan okumalara itmekte veya sürekli bir yetersizlik ve aşağı olma duygusu aşılamaktadır. Sürekli bir ruhsal gerginlik ve öfke hissediyoruz. Bu bilinç dışı durum, kişiyi sürekli ona ait olmayan bir kimliği (özerk kimliğimiz) aramaya iterek sonsuz bir öfkenin kaynağını oluşturur.

Kişi, bunu ne aşabilir ne de fark edebilir, çünkü yaşam çerçevemizi belirleyen soyutlamalar bizi gerçek duygularımızdan ayırmaktadır. Nedenler aramaya başlarız, ama sadece kurbanlarda, kendi gerçeğimizde değil; tıpkı bizim de farkına varmadan bir kurban olmamız gibi. Karşımızdaki insanda zayıflık olarak algıladığımız şeyden intikam alırız, çünkü bu zayıflık kendi içimizde hor görmek ve nefret etmek zorunda olduğumuz yanımızdır! Yahudi düşmanlığı bunun en temel örneklerinden biridir.

Hayaletvari gerçek dışılığı ile bunları doğrulayan başka bir örnek de ABD'dendir. Dönem, ekonomik krizin ilk yıllarındaki Başkan Nixon dönemidir. Washington eyaletinin Spokane kentinde uçak sanayisindeki işlerini kaybeden, çoğunluğunu mühendislerin oluşturduğu işsizlerle söyleşi yapılır. Kuyrukta işsizlik paralarının ödenmesini beklerken, en büyük sorunlarının ne

olduğu sorulur. Neredeyse tümü “busing” yanıtını verir. Busing’in anlamı, siyah çocukların otobüsle kentin beyaz mahallelerdeki okullara ulaştırılmasıdır!

Hep başka yerlerde kurbanlar ararız, öfkenin gerçek kaynağını değil, çünkü kendi öfkemizin farkına varmayız. Ayrıca kendi çaresizliğimizi itiraf bile edemeyiz. Bu tür öfke ifade edildikçe daha da artmaktadır. Gerçek kaynaklarına ulaşamadığımız sürece bu hastalık derinleşerek, kendimizi ve dünyayı sihirli bir gözden görmemize neden olur. Başka birini yok edebilmek ve işkence edebilmek, bize kendimizi yenilmez hissettirir. Ama ayaklarımızla ezdiğimiz kendi çaresizliğimiz olduğunu anlayamayız.

İktidarsızlık duygularını kitle imhası ve fetih hayallerine dönüştüren bir şeyden daha sihirli ne olabilir? Duygulardan ayrılmış bu tür “aklı başında” kavramlaştırmalar, korkunç olaylara kayıtsız kalabilme yeteneğini geliştirir. Böyle hayaller günümüzde bilgisayar “oyunları” yalanı altında her yanımızı sarmış durumdadır. Bunları yaygınlaştıranlar arasında kendilerini normal insan, iyi baba, saygın profesör vs. olarak gören kişiler vardır.

Şimdi modern bir savaş oyunu örneğine göz atalım, ki bu oyun dünyanın önde gelen seçkinleri tarafından sıradan bir düşünce egzersizi olarak kabul görmektedir. Dönemin, Hudson Enstitüsü Avrupa Başkanı, ABD Ordusu ve Atom Enerjisi Komisyonu Danışmanı, E. O. Stillman, American Academy of Political and Social Science’ın (Amerikan Siyasi ve Sosyal Bilimler Akademisi) yıllıklarında yayınlanan (1972) “bilimsel” bir makalede, ABD ile Çin’in karşı karşıya gelmesi halinde şöyle bir senaryoyu öngörmüştür: “ABD, daha önceden belirlenen on Çin şehrini kırk sekiz saat sonra imha edeceğini

ilan eder, aynı anda barınakların yerlerini de açıklar. Yok edilecek on şehrin açıklanmasındaki neden terörü artırarak nüfusun büyük bölümünü harekete geçirmek, karışıklık yaratarak idari yapının ve otoritenin parçalanmasını sağlamaktır. ABD, ilk kırk sekiz saat içinde Mukden'e yirmi dört saat sonrasına ayarlı bir atom bombası getirerek, Çin halkını hükümeti düşürmeye ve kendini kurtarmaya çağırır. Aynı yöntem üç şehirde daha uygulanır: Harbin, Çançov ve Kanton."

Burada duygusal tepkilerden tamamen arındırılmış olan bir kavramcılık, korkunç bir senaryonun tamamen kayıtsızlıkla karşılanmasına neden olmuştur. Bu tür imha hayalleri, ideologların iktidar hayalleriyle aynı niteliktedir. Sovyetler Birliği'nin eski savcısı ve Stalin'in Adalet Komiseri olan Krilenko, bir keresinde Soljenitsin'in şu eleştirisini aktarmıştı: "İnsanlar insan değildir, belirli fikirlerin taşıyıcılarıdır, (bu yüzden) bireysel nitelikler (bir sanığın) önem taşımaz, çünkü bir tek değerlendirme yöntemi mümkündür: Sınıf çıkarlarını gözetecek yapılan bir muhakeme." (Soljenitsin, 1973)

Ayrıca Soljenitsin alaycı bir şekilde, asıl noktanın bazı insanların diğer insanların varlığını rahatsız edici olarak algılamaları olduğunu söylemiştir. Ama iktidar ideolojisi vatandaşlar tarafından asıl gerçek olarak kabul edildiğinde, özerklik kaybolmakta ve soyutlama hüküm sürmektedir. 3 Temmuz 1970 tarihli *New York Times* gazetesinden alınan bir haber bu olayı gözler önüne sermektedir. Bir dava için jüri üyeleri seçilmektedir. Yargıç adaylardan birine sanığı suçlu bulup bulmadığını sorar. Yanıt: "Bir şey yapmamış olsaydı, burada olmazdı." Dava, dönemin siyah hareketi olan "Kara Panterler"le ilgiliydi. Yargıç devam eder: "Diyelim ki, sizi şimdi tutukluyorum". Yanıt: "Bu bir şey yapmış olduğum anlamına

gelirdi." Tipik bir sonuç! Bu, kişinin iktidar ve onun ideolojisiyle bütünüyle özdeşleşerek özerkliğini tamamen teslim etmesidir. Ama soyut yaşamayan biri bunu asla yapamaz. Sonuç itibariyle soyutlama bizi, kendi bastırılmışlığımızı ve kendiliğimize olan nefretimizi ortaya çıkaran kurbanlardan intikam almaya iter.

İdeolojik soyutlamaların, bir katilden kendi öldürme arzusunu saklayabildiğini görmekteyiz. Böylece davranışlarımızın altında yatan güdülere inmeyerek kendimizi huzurlu hissederiz. Ama vahşet soyut bir kavram olarak algılandığında, duyguların gerçekliği ile vahşet birbirinden uzaklaşır. O zaman içimizdeki dehşet duygusunun bilincine varmadan insanlara karşı vahşet uygulayabilmekteyiz. Vietnam Savaşı'nın "Bodycount"* zihniyeti, Nixon'ın insanlara büyük acılar getiren suçlar için "senaryo" kavramını kullanması bu olayın birkaç örneğinden biridir. Soyutlama bir insanı kendi duygularından uzaklaştırır, onlara hâlâ sahip olduğunu hissettiği yerde ise, duygularına olan sorumluluğundan kaçabilmek için kendini grupla özdeşleştirir. Latane ve Darley gibi aydın insanların ve "bilim" takipçilerinin geldiği akıl almaz nokta, daha doğrusu suçlu olduğu nokta işte burasıdır. Sözüünü ettiğim vahşi cinayet ve bunu açıklamaya çalışan sahte bilimsellik ve meşrulaştırılan normlar karşısında dehşete düşen insanların gerçekçi olmamakla suçlanması, sapkınlığın genel kabul gören gerçekliği hangi ölçüde etkilediğinin bir göstergesidir.

Bir insan, kendisi hakkındaki soyut kavramlar aracılığıyla sonunda bir robota dönüştüğünde, kötü olma ihtimali çok yüksektir. Ama bunun bilincine varamaz.

* Ceset sayımı (ç.n.).

Kendi olanaklarımıza uymayan, varoluşumuzla ilgili soyut kavramların boyunduruğu altına girdiğimizde, kendimize ettiğimiz ihanete karşı bir öfke açığa çıkacaktır. Herkes alkol ve uyuşturucu kullanımı, karmaşık cinsel ilişkiler ve saldırganlıktan şikâyet ettiği halde, bunun nedenlerini ve bozulmuş özerklikle ilişkisini göremeyiz. Temelinde kısıtlanmış bir insanlık yatan soyutlamalar algılarımızı kapatmaktadır. Her yanımızı çevreleyen kötülüğü affedebiliyorken, başkaldırıyı kesinlikle hoş görmüyoruz; çünkü bizim kötülükle asıl özdeşleştirdiğimiz şey kötülüğün kendisi değil, başkaldırı.

Çok ilginçtir, insanın belirli ölçüde insanlığından vazgeçmesi, Nazi toplama kamplarında hayatta kalmanın ön şartı olarak görülmüştür. "Hayatta kalmak isteyen, ilkel ve asosyal olmak zorundadır." Savaş ve afet durumlarındaki ilkelleşmenin "gerekliliğini" de bu şekilde görmekteyiz. Sanırım bütün bunlar gerçeği ortaya çıkarmak yerine, duygularımızı reddettiğimizi gizlemek için giriştiğimiz çabalardır.

Polonyalı psikiyatr A. Kempinski (1972) ile sosyolog A. Pawelczynska (1973), toplama kamplarında hayatta kalanların, insanlıklarının körelmesine karşı koyarak buna tutunanlar olduğunu göstermekte. Bu, tabii ki psikoloji ve psikiyatri "otoritelerimizin" teorilerine tamamen zıt bir bulgudur. Bruno Bettelheim da bu otoritelerden biridir; oysa otistik çocuklarla yaptığı son derece parlak çalışmalar sayesinde, en azından o, özerklik hakkında çok şey biliyor olmalıydı!

Terrence DesPres'nin *The Survivor* (Hayatta Kalan) adlı eseri (1967), toplama kamplarında hayatta kalmayı sağlayan insanlık onuruna yazılmış bir yapıttır. Burada, psikanalitik yöntemin, toplama kamplarındaki davranışları sembolik ve uzlaşmacı davranışlarla eş tu-

tarak incelediğinde bizi yanıltabileceği anlatılmaktadır. DesPres'ye göre bu tür yorumlar, hayatın anlamının aşırı zorluk ve çaresizlik çerçevesinde çizildiği durumlara uyarlanamaz. "... davranışı belirleyen ölümün kendisi olursa, davranışın sembolik veya psikolojik bir anlamı kalmaz." DesPres'ye göre ölümün "işleyiş mekanizmasını" kabul eden biri, bir yandan da "öldürmeyeceksin" sözünü emir kabul eden ilk kişidir ve hayatta kalan da o olur. "Burada korkunç bir ironi vardır, çünkü ölümün bilincinde olmak, hayatı bilinçli bir itina ile yaşamaya neden olurken, ölümün reddedilmesi çılgın bir yıkıcılıkla sonuçlanır." Hayatta kalan kişi, kültürümüzün *bizi* olmaya zorladığı kişinin tam tersidir: Kültürümüzde ölüm korkusu hayatın değersiz olduğunu kabul ederek aşılmaya çalışılmaktadır. Oysa hayatta kalmayı başarabilen kişi, kadın ve erkeklerin artık ölümü kara kara düşünmeden kabul ederek hayatı kayıtsız şartsız kucaklayacak kadar güçlü, olgun ve akli başında olduklarının kanıtıdır.

Viktor Frankl'ın toplama kampından nasıl sağ çıktığını anlatan hikâyesi, insanın içindeki iyiliği onurlandıran bir kanıttır. Bu acımasız ve berbat gerçeklik karşısında bir insan *kendini gerçekleştirmişti*. "İnsan ruhunun dış etkenlerden daha güçlü olabileceğini gösteren bir içsel zafer..." hayatta kalmasını sağlamıştı, insanlıktan vazgeçmek değil.

Ama düşüncelerimiz otorite tarafından yönlendiriliyorsa, asla şu soruyu sorma şansımız olmayacaktır: Ne için hayatta kalmak? Siyasetin, gücün ve iktidarın soyutlamalarını yönlendirenler, hayatta kalabilmeyi sağlayanın, daima en iyiyi yansıtması gerektiğini farz ederler. Bu tür düşüncelerin temelinde Darwin teorisinin yanlış anlaşılması yatmaktadır. Oysa Darwin'in düşün-

cesine göre “en uygun” demek “en iyi” olmak demek değildir. Atom savaşında hayatta kalmaya en uygun canlı hamamböceğidir ve belki bir gün gezegenimizi miras alacak olan da bu böcektir!

Soyutlama olayı kısır bir döngü olarak sürekli tekrarlanmakta ve olumsuz etkilerini arttırmaktadır. Bizi duygularımızdan uzaklaştırarak insanlığımıza hasar vermektedir. Bu şekilde hasar görmüş insanlar, Miguel de Unamunos’un sözleriyle “etraflarındaki her şeyi parçalayarak vahim bir rahatlama arayışı içindedirler.” Faşizmin soyutlamaları, sağlıklı olmayan bir gücün dizginlenemeyen keyfiliğini ayyuka çıkardığı sırada Unamunos, Salamanca Üniversitesi’nde yapılan bir kutlamada, Franco’nun generallerinden biri olan Millán Astray’ın “Yaşasın ölüm” sözünü şöyle cevaplamıştı: “Cervantes’in ruhani büyüklüğünden yoksun bir sakat... Üstün bir insan değil, bir insan, (bedensel) sakatlığına rağmen güçlü ve kusursuz... Yüce bir ruhtan yoksun bir sakat, etrafındaki her şeyi kırıp dökerek uğursuz bir rahatlama arayışı içinde.” (Payne, 1962) Ama bu parçalanma, soyutlama vasıtasıyla ille de bedensel şiddet olarak ortaya çıkmayabilir. Şiddet, sadece özerklik gelişiminin doğrudan bastırılması sonucu açığa çıkmaz, özerkliği reddeden değerlerin ve hayat tarzlarının güçlendirilmesi de şiddete neden olur.

Günümüz eğitimindeki bilişsel başarı baskısı buna bir örnek olarak verilebilir. Bruner, Oliver, Greenfield ve daha birçok pedagog (1966), ruhsal gelişimi, soyutlamaların ifadesi olarak göstermektedir ve bu soyutlamalara hâkim olmak, ruhsal gelişimin işareti sayılmaktadır. Bilişsel görevlerin başarıyla yerine getirilmesi bu şekilde toplumun arzuladığı bir durum haline gelmiştir. Bir çocuğun erken yaşlarda bu soyutlamalara hâkim olması,

ona ileride mevki ve başarı getirecek merdiveni tırmanmasına yardım edecek süreci başlatır. Bu sürece kolayca boyun eğen bir çocuğun bağımsız olarak değerlendirilmesi de başka ilginç bir konudur! Burada bağımsızlık başarı ve maddi güçtür. Ama bu tür bir güdü ve hâkimiyet, çocukların duygu dünyasında gerçek bir bağımsızlığın, yani özerkliğin tek temelini oluşturan yönleri ortadan kaldırır: Kendi özünün idrakine uzanan bir köprü görevi gören sevinç, üzüntü, cesaret ve çaresizlikle olan canlı bağlantılarını. Ama bu bağlantılar, bilişsel olarak soyutlamalara hâkim olmayı zorlaştıracığından, “bağımsız” ve “başarılı” çocuğun bunlara vakti olmayacaktır.

Başarıya yönlendirilmiş çocuk eğitimi aynı zamanda annenin çocuğunu duygularıyla bütünleşmiş bir şekilde büyütmesini de zorlaştırmaktadır. Bilişsel başarı bakımından çocuk eğitimi hakkında yapılan bir araştırma (Wieder, 1972), annenin “iyi” kabul edilen davranış biçimlerinin, hayatımızın daha on sekizinci ve yirmi ikinci aylarında olumlu bilişsel başarıları geliştirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. “İyi” anne davranışlarıyla, okul öncesi çocukta katı gıdalara geçiş, kendi kendine yemek yemeyi ve tuvalet alışkanlığını hızlandıran, cezalandırmadan yönlendirme kastedilmektedir. Oysa bunlar, çocuk ödüllendirilerek yönlendirildiğinde, sadece annenin hırsını tatmin etmekte, çocuğunun canlılığından mutluluk duyan bir anneyi temsil etmemektedir. Bilişsel alanlardaki başarılar, örneğin matematiksel teknikler, kişisel gelişimdeki başarının ölçütü haline gelmiştir. Başka bir deyişle, annenin çocuğa sözde bağımsızlık kazandıran, ama ne yazık ki gerçek özerkliği engelleyen davranışları büyük bilişsel başarılarla imza atıyor!

Alice Miller (1979) çocukluğumuzda kendiliğimizin başarı uğruna ezilmesini cesaret ve duyarlılıkla anlat-

mıştır. Ama, bizi başkaldırmaya iten uyumluluk ile kötülüğe götüren uyum arasında bir ayrım gözetmemiştir. Bunun nedeni belki de gerçek acıyla sahte acıyı birbirinden ayırmamasıdır. İkinci kitabında (1980) Hitler ve Christiane F.'yi acı çeken insanlar olarak anlatmaktadır. Ama bu ikisinin acısı duyarlılıktan değildir. Tam aksine, onların acısı Helene Deutsch (1934, 1942) tarafından "Sanki"de anlatılan sahte bir duygusallıktır ve H. Cleckley'in (1964) incelediği psikopatlarla benzetirler. İyileştirme yolunda kötülüğü yok saymak, gerçeğe uygun değildir.

Hepsi bu değil. Bu mekanizmanın en yıkıcı tarafı, açıkça cezalandırıcı olmaksızın sürekli bir zorlamaya maruz bırakılan çocukların "ödüllendirilerek yönlendirilmeye" duydukları öfkeyi anlayamamalarıdır. Kaynağını bulamadıkları bir memnuniyetsizlik hissederek. Başka bir deyişle, bu modern psikoloji kaynağı kendileri tarafından bilinmeyen bir öfke tarafından yönlendirilen insanlar üretmektedir. Varoluşlarının yapısını oluşturan başarı güdüsü, bilinmeyen öfkelerinin ifadesi haline gelir. Bu tür insanların güdülerini yıkıcı olduğu halde, sonuçları başarı maskesi altında inkâr edilebilmektedir. İnsanın kendi davranışları altında yatan nedenleri görmesi bile gerekmez; çünkü soyutlama görüşü tamamen saptırmaktadır.

ABD'li bir siyasal bilimler profesörü ve eski bir Savunma Bakanlığı görevlisi olan Henry T. Nash, bu tür insanların ordudaki durumlarını anlatmaktadır (1980): "... Konuşma ve tavırlarıyla topluma ne kadar uyumlu olduklarını gösteren insanlar... Hallerinde en ufak bir gariplik veya suçluluk duygusu belirtisi yok." Ama bu iyi niyetli insanlar, gerçeği saptıran kavramlardan oluşan bir dilin perdesi ardında, "... hiçbir huzursuzluk

duymaksızın sayılamayacak kadar çok insanı yakıp kül edecek planlar yapabilirler.”

Birbirimizi, kendi gerçeğimize uymayan fikirler aracılığıyla “görüyoruz”. Günümüz psikoterapisinin gerçek görevi, bizi uçuruma götürebilecek çözülmeyi azaltmak olmalıdır. İnsanlar, yıkıcılık ve öfkelerini inkâr edebilmek için bir grubun arkasına saklanmaya çalışırlar. İnsanlar toplumsal bir imaj edinmeyi öğrendiler, ama bastırılmış özerkliklerinin intikamı pusuda beklemektedir. Aslında farkına varmadan öğrenilen, içimizde iki farklı varoluşun yan yana duramayacağıdır. Bu, toplumsal normlara, yani çoğulculuk ideolojisine uymayan bir tecrübedir. Özerklik öldürüldüğünde yaşanan tek tecrübe şudur: “İkimizden biri kenara çekilmeli.” Yaralı kişi bir de “uyumluysa”, toplumda kabul gören başarı hırsını kullanmayı kabullenerek intikamını ifade eder. Günümüzde bu dehşet, bir Cengiz Han veya Hitler olarak ortaya çıkmak zorunda değildir; artık dehşet kendini iyilik, tebessüm ve ilerlemecilik maskesi altında açığa vurmaktadır.

Hugo Ball (1919) şöyle yazmıştı: “Bilginin en yüksek prensip olarak ortaya çıktığı yerde coşku ve ruh muhakak ölür...” Albert Szent-Györgyi (1964) bunu daha da kişiselleştirdi: “Bilgiyi küçümsemiyorum, ama yaptığımız işten zevk alabilmek ve yaratıcılık heyecanını hissedebilmek için bilgiye olan açlığımızı nasıl kamçılarımız gerektiğini ve şu anda yaptığımız işi sevebilmeyi öğrenmeli, ne yapmaktan hoşlandığımızı keşfetmeliyiz.”

Psikoterapideki genç ve üstün zekâlı hastaların, kendilerini rahatsız eden şeye karşı eyleme girişememeleri kesinlikle bir tesadüf değildir. Çünkü yetenekleri tek bir hedefe yönlendirilmiştir: “Bilişsel kulvarda” yapılan yarış için mümkün olduğunca iyi bir donanım sa-

hip olmak. Ama bu süreçte kendileriyle iletişim kurmayı tamamen unutmuşlardır.

Kendisine psikanaliz uygulanan bu özelliklerdeki genç bir kadın hastam, kendisinden bir karşılıklı nezaket gösterisine ve bunun uzantısı olan bir erdemli topluluk oyununa katılması istendiğinde, her defasında yoğun titreme nöbetleri yaşamaktaydı. Çalıştığı araştırma laboratuvarında ondan istenen buydu. Oradaki herkes, kabul gören nazik ve yardımsever çalışma arkadaşı imajını kolaylıkla kabullenmişti. Ama hasta, tedavisi sırasında tam aksi duygular içinde bulunduğunu anlamıştı, örneğin bu grupta baskın kişiliğe karşı bir küçümseme hissetmekteydi. Gruptakiler, bu birlik ve beraberliği paylaşmanın yanı sıra, bu dayanışmayı sorgulayan herkese karşı cephe almıştı. Tedavinin zorluğu hastanın bu kadar yoğun hissettiği şeyi eyleme döke-memesinden kaynaklanmaktaydı. Elinde fiili “araçları” yoktu. Ailesinden aldığı eğitimde birlik ve beraberliğin, dayanışmanın önemini vurgulayan kalıpların belirgin izleri vardı; gerçek hayatta ortaya karşılaşılan itirazlara aile ortamında yer yoktu. Ana ve babasının onun için yaptığı her şey “iyi niyetten” yapılmıştı.

Titremesi, buna artık “katılmak” istemiyor olmanın, başarısızlık hissi ise yanlış bir hayattan kurtulma müca-delesinin bir parçasıydı. Ancak, bir yandan da, kendine birçok şeyi, örneğin yaşadığı bir aşağılanma tecrübesini itiraf edememekteydi. İçinde hâlâ tutuklu olduğu soyut davranış tarzı buna izin vermemekteydi. Bedeni, âdeta onun adına konuşuyordu.

Yeni Zelandalı sıra dışı bir halk eğitim merkezi öğretmeni olan Sylvia Ashton-Warner da buna benzer tecrübeler yaşamıştı. Batı kültürünün değer yargılarına göre yetiştirilen Maori çocuklarıyla yaptığı çalışmalar-

da, bu çocukların korkularını ya reddettiklerini, ya da anlayamadıklarını gözlemişti. Korkularını yıkıcı davranışlar şeklinde açığa vurmaktaydılar. Öğrencilerden biri şöyle haykırmıştı: “Hiçbir şeyden korkmuyorum.” Belki korktuğun bir şeyler vardır sorusuna cevabı şöyle olmuştu: “Hayır, bıçağımı her şeye saplarım!” Öğrencilere, kavramlar kullanarak korkularıyla bir köprü kurdurmayı başardığında, çocuklar yıkıcı davranışlarından vazgeçmiş ve içlerindeki yıkma güdüsü azaldığı ölçüde yerini yaratıcılık ve pozitif öğrenmeye bırakmıştı.

Bu vakada ilginç olan, soyut olaylar duygu dünyasına açılan kapıyı kapattığında, saldırganlığın kendini doğrudan ifade etmesidir. Başarı ve üretkenlik Maori çocukları için henüz hayatın anlamı haline gelmemişti; açıkça görülen öfkenin nedeni buydu. Ama biz aynı öfkeyi kesinlikle engellemekmeyiz.

Bir keresinde Rutgers Üniversitesi’nde yapılan bir psikoterapi seminerinde Henry Miller’ın “Kara İlkbahar” adlı otobiyografik eserinden bir bölüm okudum. Bölümün konusu, Miller aşağı yukarı on iki yaşındayken yapılan bir aile toplantısıydı. Yemek, alkol ve “huzur” su gibi akıyordu. Ama bu yüzeyselliğin ardında herkes birbirinin kuyusunu kazmakla meşguldü. Sadece Melia Hala’da biraz kalp kalmıştı, ama o da aklını kaçırmak üzereydi. Aile meclisi Henry’den, tam da o gün Melia Hala’yı tımarhaneye yatırmasını istedi. Para vermeden ondan kurtulmak istiyorlardı. Hem de herkes “pür neşe” içindeyken bunu istiyorlardı. Kliniğin kapısının önünde ona veda ederken Henry ağladı. Halası ona hep güvenmişti. “Kafadan noksan olduğu halde bana hep iyi davranmıştı. Diğerleri daha akıllıydı, ama kalpleri kötüydü... Melia, kapının önünde kocaman ve parlak gözleriyle dururken, akli bir ekspres tre-

ni gibi geri gelmiş, hafızası her şeyi birden içine çekmiş olmalıydı. Gözleri öyle kocaman ve parlaktı ki, sanki yakalayamayacakları kadar çok şey görüyorlardı. Dehşetten pasparlak olmuş gözlerinde, aynı anda sonsuz bir şaşkınlık da vardı. Bu yüzden bu kadar parlıyorlardı. Bir şeyleri böyle bir açıklıkla görmek için deli olmak lazım, böyle her şeyi birden..." (Miller, 1973)

Seminer katılımcılarından Miller'ın duygularıyla ilgili görüşlerini yazmalarını istedim. Sadece bir tanesi, Meksikalı genç bir öğrenci, Miller'ın çaresizliğinden bahsetti, diğerleri bana aile şartları ve değişken etkileşimiyle ilgili sosyolojik diyagramlar verdiler. Şaşkınlıktan donakalmıştım. Kendi benliklerinden bu denli uzaklaşmış insanlara kendileri hakkında bir şeyler öğretmenin hiç olanağı var mıydı? Onlara fikrimi söyleme kararlılığı içinde bir sonraki derse gittiğimde, neredeyse tek bir ağızdan şöyle dediler: "Ama duygular hakkında basit bir şey yazmamızı istediğinizi nereden bilebilirdik?"

Bunu Henry Miller'a anlattığımda, soyutlama ve "karmaşıklık" özellikle ödüllendirerek insanı hayattan koparan bir eğitimin saçmalığına kahkahalarla güldü. Bu genç insanlar duygusal tepki vermemek, kendilerini duygusallıktan uzaklaştırmak üzere eğitilmişlerdi. Hayatları soyut şekilleri ustaca yönlendirme yeteneği tarafından belirlenmekteydi. Bu soyutlama yeteneği de başarıyı belirlemekteydi. Kayıtsızlığın bahanesi başarı olduğundan, toplumda kabul gören bir saldırganlığın uygulayıcıları olmuşlardı.

McCarthy sonrası dönemin bir kurbanı olarak cezaevinde yatan yazar David Harris, *Goliath* adlı kitabında, davranışlarıyla gereksinimleri arasında hiçbir ilişki bulunmayan insanlar ortaya çıkaran bu tür "kurumsallaştırılmış soyutlamalar"dan bahsetmektedir. Harris'in es-

ki eşi olan şarkıcı Joan Baez, kocasının dünyaya daima kendi ruhunun penceresinden bakmakta ısrar ettiğini söylemişti. "Eylemlerimiz, kendini gerçekleştirmenin doğrudan bir süreci değilse, (nesne ve eylemin amacı, eylemin kendisinde gerçekleşmiyorsa), kendimizle doğrudan bir ilişki kurmamız mümkün değildir" (Harris, 1970). Bu tür insanlar kendi duyguları yerine toplumun beklentilerini koyarlar. "Askerler barış getirmek için savaşır... Eylemin amacı, eylemin kendisiyle kesinlikle örtüşmez."

Geriye kalan, bir toplumun soyut fikirlerinin talep ettiği kurallar doğrultusunda hazır parçaları montajla birleştirilen seri üretim kimliklerdir. Bunu reddettiğimizde dışlanma tehdidiyle karşı karşıya kalırız. Eğer bunun bizi fazlasıyla zayıflatmasına izin verirse de, kendi varoluşumuzu tehlikeye atarız.

Bize dayatılan soyutlamaların baskısı öze, saflığa yöneliktir. Soyutlamaların çevremizi sararak görüşümüzü bulandırmaları ve hayata karşı duygusal sorumluluğumuzu bir kenara itmeleri, onları bizzat hayatın düşmanı haline getirir. Böyle olunca da zekâmız, gerçekçi tehlikeli ve bizi yok eden bir oyuna dönüştürür. Teslim olmayarak kendini bu düzenden kurtarmaya çalışan kişi de uyumsuz ve başarısız damgası yemektedir. Böyle uyumsuz bir ruh örneği olan Eckhart, daha 13. yüzyılda, bugünkü şartlara benzer şartlar altında şunları yazmıştır: "Paris'te verdiğim vaazda, ki hâlâ arkasındayım, Paris'tekilerin sahip oldukları bütün bilimsel gelişmişliğe rağmen en basit yaratıklarda dahi tanrısal gücü göremediklerini söylemiştim -bir sinekte bile!" (Blackney, 1941)

III

Erkeğin İnsanlığının Köreltilmesi ve Kadının Ezilmesi

Güç Hırsı

Güç hırsı erkeğin ruhunu yıkmaktadır. Güçte körlemesine ısrar etmesi kendisinin ve güçlü varlık imajını desteklemek için yanında ihtiyaç duyduğu kadının değerini düşürmektedir. Bu imaj bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde erkeğin benliğinin anlamı haline gelmiştir. Gerçek sevgi oluşmamakta, çünkü kimse yumuşak karnını ortaya çıkartacak davetlere yanaşmamaktadır. İnsan ilişkilerinde, sadece o imajı onaylayan şeyler kabul görmektedir. Herkesin sahip olabileceği kendilik'ten nefret edilir, çünkü kendilik çaresizlik ve acıyı da kapsamaktadır. Gerçek sorumluluktan, kendimizi ve diğerlerini gerçek haliyle tanımaktan kaçınırız. Bilmece içinde yaşıyor gibiyiz, bu da işe yaramayınca öfkelenip öldürüyoruz.

Sürekli kahramanlar aramaktayız. Kahramanımız haline getirdiğimiz erkek veya kadın gerçek insana dönüştüğünde onu terk ederiz. O andan itibaren onu küçümsemeye başlarız. Bunu yaparken de, bu mantık uyarınca "kaybımızdan" dolayı kendimizi ölecek kadar zayıf hissettiğimizin farkına bile varmayız. Görünüşte

mükemmel olan toplumumuzda yaşanan depresyon ve çaresizlik, bunun su götürmez belirtileridir.

Bir erkek olarak, yumuşak başlı ve nazık kadını göklere çıkarırız, ama bunun için ödeyeceğimiz bedeli asla görmeyiz; kaçınılmaz bir hayal kırıklığı ve incinme. Erkekler kadınlarda sıcaklık arar, ama bir yandan da bundan korkar. Bu yüzden bir aldatmacayla yetinirler: *Kendilerini "büyüklik"e adarlar*. Kadınlarla ilişkileri, sıcak şefkat duygusu ve insancılık yerine, sürekli pompalanan bir özgüvenden, bitmek tükenmek bilmeyen büyüklük hayalleri ile gizli saklı üstünlük arayışlarından beslenen bir döngü haline gelmektedir. Bilinçaltında sahteleştirilen bu sevgi komplosu gerçek sevgiden duyulan korkuyu hafifletmektedir. Sevgi ihtiyacı tarafından ele geçirilmekten endişe etmemize gerek kalmaz. Kadınlar da tuzağa düşer ve bu oyuna iştirak ederler.

Aklıma, kendini Gustav Mahler, Walter Gropius, Oskar Kokoschka ve Franz Werfel aracılığıyla gerçekleştirmek isteyen Alma Schindler (Mahler) geliyor. İşin trajik yanı, bu kadının aslında buna hiç ihtiyacı bulunmamasıydı, çünkü tek başına yeterince güçlüydü.

Erkeğin "kişiliğini" bulduğu imaj güç, kararlılık, iktidar, cesaret, bilgi ve hâkimiyettir. Bu imajda korkuya ve suçluluk duygularına yer yoktur. Kendini ancak bu şekilde erkek gibi hissedebilmektedir. Gerçekten hissettiği veya hissedebileceği duyguların herhangi bir etkisi yoktur, onu yönlendiren imajdır, yani kahramanlığın soyutlaması ve metafiziği. Bu soyutlamanın düzeni ve mantığı içinde hissetmekte ve hareket etmektedir. Sonuç itibarıyla bizi gerçeklerden uzaklaştıran ve yönlendiren bu düşünce tarzıdır.

Peki, gerçek neye benzemektedir? Yetersizliğin, çaresizliğin, acının ve başarısızlık korkusunun baskın ol-

duğu bir duygu dünyası... Çaresizlik ve öfkenin sürekli incinmezliğe ve dokunulmazlığa dönüştürülmek zorunda olduğu bir dünya... Kendini bu dünyaya açan herkesin tavırları duyguları tarafından yönlendirilmez. Ama, (çoğunluk olan biz) kendimizi ne kadar kolay küçümsenmiş ve aşağılanmış hissedebileceğimizi görmeyi kabul ettiğimizde ne olacak?

Gerçek duygu dünyasında kuşkusuz başka duygular da vardır: Sevinç, coşku, cesaret ve üzüntü. Ama burada sözünü ettiğim, bir başkasını yenince duyulan sevinç veya kazanılan bir yarış sonunda hissedilen coşku değildir; bu duyguların kendileri zaten "giydirilmiş" bir gerçekten çıkmaktadır, ki o da başarısızlıktan kaçmak için verimli olma ilkesidir. Temelinde duygudaşlık olan bir sevinçten bahsediyorum: Bir başkasının gelişmesinden, büyümesinden duyulan sevinç, hatta bir bitkinin bile; sevinç ve acının paylaşılması. Sürekli kendini kabul ettirme, kanıtlama ihtiyacı *duymayan* bir gücü kazandıran işte bu tür bir idrak biçimidir. Ama çoğumuz için bu güç başarısız olma olasılığını ifade eder. Bu olasılığa karşı savaşıyoruz ve elde etmek için çabaladığımız diğer gücün daima bir sonraki seferde kaybolma tehlikesi taşıdığını fark etmeyiz. Oysa acının, kederin, çaresizliğin, hastalığın ve sancının tecrübe edilmesiyle kazanılan güç, bize ruhsal kuvvet de veren deneyüstü tecrübelerle bağlantılıdır. Bu güç, otoriteye ve dış dünyanın tasvibine bağlı değildir.

Güç imajına koşullanmamız, tüm vahim sonuçlarının yanı sıra, esas gerçekliği idrak etmemizi sürekli engellemektedir. Bu zorunlu koşullanma irrasyonel "gerçek" erkek ile "doğru" kadın kalıpları üreterek, bizi giderek gerçeklerden uzaklaştırmakla kalmaz, sonunda kendiliğimizi yok etmeye kadar götürür.

Kongo'nun yağmur ormanlarında (Turnbull, 1961) yaşayan İturi'lerde kendiliğin bu tür metafiziksel kalıpları yoktur. İturi'ler bunları, bilincinde oldukları halde ciddiye almazlar. Bu yüzden iki cinsiyet arasında duyarlılık farkları bulunmamaktadır. Şefkat, sevinç, keder ve her türlü ihtiras, eşitçe paylaşılmakta ve ifade edilmektedir. İngiliz Antropolog Geoffrey Gorer (1966), İturi erkeklerinin "erkeklikleri" ile ilgili metafizik kavramları desteklemek ve aralarında kıyaslamak yapmak zorunda olmadıklarını, görünüşe bakılırsa, bu yüzden eşcinselliğe rastlanmadığını gözlemiş. Oysa Batı kültüründe eşcinsellik son derece yaygındır: Her erkek eşcinsel olduğu endişesine kapılır, kendine sürekli aksini kanıtlamak zorundadır. Erkeklik kavramı şefkat duygularını yasakladığından, erkek kendini bunlara duyduğu özlemden kurtarmalıdır. Bu duygularını başka bir insanın üzerine aktarmak suretiyle, reddetmeyi ve hatta o insanda gördüğü bu duygulara karşı savaşmayı başarabilir.

Böylece bu metafiziksel kavramlar hayatımızı, ilişkilerimizi, şiddet eğilimlerimizi ve sonunda da yok oluşumuzu belirlemektedir. Bu kaçınılmazdır, çünkü gerçek bir insana giden yolların tahrip edilmesiyle ortaya çıkan çaresizlik öfke üretir. Kaynağını anlayamadığımız bu öfke ya kendimize yöneliktir, ya da üzerinde kendi yansımamızı gördüğümüz karşımızdaki insana.

Ne yazık ki, liderlerimiz erkeklik hakkındaki fikirleri en iyi şekilde temsil eden kişilerdir. Çoğu kadın lider kişiliklere hayranlık duyduğundan, partnerini bu "idealler"e tutunmaya zorlar. Her iki taraf da iç dünyalarından korkmakta ve gerçeği arayan kişileri hor görerek cezalandırmaktadır. Bu yanılğı bazen ölümcül olabilmektedir: Çoğu zaman kadınlar tarafından da desteklenen bu erkeklik çılgınlığı savaşlara ve acımasız bir reka-

bete neden olur. Kalp krizi, bu savaşlarda esnasındaki kendini yok etme şekillerinden sadece bir tanesidir.

Erkekler bir ikilem içindedir. Kendilerini onaylatmak için son derece ihtiyaç duydukları bir unsur olan kadından korkmaktadırlar. Eşsiz olduğumuzu kanıtlamak ve diğer erkeklerle üstünlüğümüzü göstermek için bir kadına sahip olma hayaline ihtiyaç duyarız. Buna rağmen, onları nasıl kötüye kullandığımızı saklamak ve kendi aramazdaki rekabetin kazananı olmak için kadını gizliden gizliye hor görürüz. Bu hor görme, çoğu zaman erkeklerin birbirleriyle ilişkilerinin temelini oluşturur. Hepimiz kadını bizden aşağı görürüz. Ama, yine de şartlar ne olursa olsun kadın tarafından kabul edilmek isteriz, hem de kusursuz kahramanlar olarak.

Bu şartlar altında gerçek içtenlik var olabilir mi? İçtenliğin temeli eşitliktir. Ama, kadınla *münasebetimizin her anında* kendimizi benliğimizin derinliklerinde yetersiz, üstün ve/veya suçlu hissediyorsak, bu eşitliği nasıl sağlayacağız? *Yetersiz*, çünkü aslında içten içe kendi efsanemize inanmıyoruz; *üstün*, çünkü kendimizi efsanemizle kandırmak istiyoruz; *suçlu*, çünkü kadını sürekli hor görerek, onun bizim imajımıza verdiği desteğe ve bize duyduğu hayranlığa olan bağımlılığımızı inkâr ediyor, kendimizi ondan üstün görerek ise, bu inkârımızı hasır altı ediyoruz. Ama, erkeklik imajından doğan sürekli zafer kazanma baskısının neden olduğu sefillik, bu erkeklerin kurduğu belli fantezilerle cinsel ilişki sırasında iyice su yüzüne çıkmaktadır. Bu fanteziler, çoğunlukla tamamen kişisel duygulardan arınmış, saldırgan ve kadını edilgen bir nesneye indirger niteliktedir. Neden birçok erkek sadece fahişelerle veya fahişe fantezisi gerçekleştirebileceği kadınlarla cinsel ilişkiye girmekten zevk alır? Erkekler, kadınları hor görerek, korktukları

gerçek içtenlikten kaçarlar. Korkularının nedeni, kendi yeterliliklerinden şüphe etmeleri ve kadının kendilerini eleştirmeden kabul edebileceğine aslında inanmamalarıdır. Bence, erkeklerin bu tür saldırgan cinsel fanteziler kurmalarının nedeni, içlerini kemiren yetersizlik duygusundan kaçma çabalarıdır.

Verimli ve başarılı olma zorunluluğu erkeklerin kuyusunu kazmaktadır. Bu zorunluluk bitmek bilmeyen bir övgü ve alkış gereksinimine neden olurken, bu gereksinim de bir sonraki sınavda başarısız olma korkusunu da beraberinde getirir. Geçen yüzyılda yaşamış İngiliz yazar ve hicivci Samuel Butler, bu olayı *The Way Of All Flesh* adlı eserinde, Edward'ın babasının şu sözleriyle anlatmaktadır: "Erkekleri yaptıklarından çok, bize hissettirdiklerine, yüreklerine göre yargılamalıyız. Bir erkeği hayat tuvaline yaptığı resme göre değil, bana ne hissettirdiğine, duygularına ve hedeflerine göre değerlendirmek isterim," (Butler, 1950). Ortega y Gasset, Goethe'nin yüzüncü ölüm yıldönümü dolayısıyla yazdığı yazıda farklı bir bakış açısı taşımaktadır: "Hayat, özü itibariyle sürekli batan bir gemidir. Ama kazazede olmak, boğulacak olmak demek değildir... Aynı zamanda hayatın gerçeği olan kazazedelik duygusunu tanımak, zaten kurtuluş demektir. Bu yüzden sadece başarısız olanların fikirlerine güvenirim," (Ortega y Gasset, 1934).

Geleneksel değer ve norm sistemimizde, duygularımız itibariyle kim olduğumuzun ne yazık ki bir önemi yoktur, önemli olan tek şey "başarı" kulvarında elde ettiklerimizdir. Buna göre değerlendiriliriz ve kendimizi de buna göre yargılarız. Erkeği değerlendirmenin kıstası gülme, oynama becerileri veya nezaketi, inceliği değil, ne derece başarılı olduğudur. Bu başarının temelini-

de ise bir başkasının başarısızlığı yatmaktadır. Bu ders baba evinde başlar, okulda pekiştirilir, böylece yetişkinlik dönemimize içselleştirilmiş bir kâbus damgasını vurur: Kültürümüzde başarılı olmanın şartı, başarısızlığı sadece rüyada görmektir.

ABD'li sosyolog Jules Henry, bu süreci keskin ve acı bir dille *Culture Against Man* (İnsana Karşı Kültür, 1963) adlı kitabında tasvir etmektedir.

Bu olgu kadın ve erkekleri aynı derecede etkilemektedir, ama bir farkla: Kültürümüzde çoğu erkeğin, kendiliğini, metafiziksel başarı ve verim tarafından yönlendirilmeden geliştirme şansı yoktur. Toplumdaki düşünceye göre bu soyutlamalar duygu dünyamız açısından güya olumlu olduğundan, verim ve başarı bir gereksinim haline gelmektedir. Oysa gelişim kadınlara farklı bir olanak sunmaktadır. Bir kadın için, neredeyse doğumundan itibaren hayatının ana konusu yerini alabilecek "potansiyel hayat taşıyıcısı olmak" fırsatı söz konusudur. Hayatını, dünyaya yeni bir canlı getirmek, bu sayede onun acılarını, sevinçlerini, coşkularını paylaşmak, bunun zevkini çıkartmak gerçek amacı etrafında şekillendirebilir. Gerçek hayatla bağlantılı olan bu duygular, kendiliğe soyutlamalara dayalı olmayan bir anlam kazandırabilir.

Biz erkekler, hayat ve can vermekten doğan merhamete denk bir duygu tanımadığımızdan, hayatımızın anlamı, bir canlıyı dünyaya getirirken duyulan sevinçten, sancı beklentisi ve coşkudan mahrumdur.

Gerçek duygulardan uzaklaştıran yollar bizi korkularımızı serbest bırakamamaya da götürür. Çocuğu korktuğunda ve yardım istediğinde onunla ilgilenmesi uygun görülen kadının aksine erkek, korkusunu bastırmak için iktidarını kurmayı araç olarak kullanmakta-

dır. Oysa bu davranış, bizi korkuya duyulan bir korkuyla karşı karşıya getirerek, üzerimize gelen korkularla yüzleşmemizi ve bu şekilde onların korkulacak birer yenilgi olmadıklarını anlama fırsatımızı elimizden alır. Bunu gerçekleştirebilseydik, çaresizlik korkusu karşısında *belli* bir yere kadar tamamen çaresiz olmadığımızı anlayabilirdik. Çaresizlik, bilinçsizlik ve başarısızlıkla eşdeğer tutulmamalıdır. Çaresizlik, etki alanımızın sınırlarını kabul etme ve birine veya bir şeye muhtaç olma düşüncesine katlanma yeteneğidir.

Bunu anlamamızdaki engel ise her türlü çaresizliği zayıflık olarak damgalama eğiliminin beyinlerimize yerleştirilmiş olmasıdır. Çaresizliğin her türünü, benliğimizi zayıflatabilecek bir meydan okuma olarak görmekteyiz. Bu şekilde karşımızdaki insanı kendimize eşit görmeyi başaramıyoruz. Okulda bize ahlaklı ve görevlerinin bilincinde bir vatandaş olarak sunulan Romalı Cato, korkuyu körükleyen ve erkekle kadın ve hemcinsleri arasında gerçek bir ilişkiyi imkânsız kılan bir iktidar biçiminin çılgınlığını yansıtmaktadır. M.Ö. İkinci yüzyılda bütün erkekleri kadınları ezmeye çağırmıştır, çünkü: "... onlar bu imkâna sahip olur olmaz, üstünlüklerini ilan edecektir." (Alıntı: Fester, 1979)

Bu şiddet eğilimine sahip olarak yaşamının bedeli sürekli içimizi kemiren bir şüphedir, çünkü ruhumuzun derinliklerinde bunun aslında bir uydurma olduğundan şüpheleniriz. Bu, uydurma bir üstünlük ve bütün ilişkilerimize şiddetin gölgesini düşüren bir yalandır; ister kadınla, çocukla, hayvanlarla ve doğayla olsun, ister kendi kendimizle. Erkekler ve kadınlar bu yalanın sürgününde yaşamaktadır. Söz konusu uydurma, her iki tarafta da nefret uyandırdığından, karşılıklı olarak birbirlerini yok etmektedirler. Erkekler, sürekli ye-

nilgi kâbusları gördüklerinden sinirli, saldırgan ve kötü tavırlar içindedir; kadınlar ise erkeğin kahramanlık imajı tutkusuna destek vererek, hem onları hem de kendilerini yıkmaktadırlar.

Derinlerde ise gizli bir karşılıklı bir hor görüş hü-küm sürer, çünkü imajına aykırı olmasına rağmen çaresizliği birazcık olsun hissetmeyen bir erkek olmadığını her iki taraf da biliyordur. Belki birçoğumuzun bu karşılıklı hor görmeden garip bir şekilde zevk almasının nedeni, kendi benliğimize olan gerçek hislerimizi yansımasıdır.

Öyleyse biz erkekler gerçekte ne istiyoruz? Ne kadar bilinçli ve gerçeğiz? Kendimizi sadece kumanda, hâkimiyet ve mülk bizde olduğu zaman mı eksiksiz hissediyoruz? Birinin geçimini sağladığımızda, bu bize sevildiğimize dair güven verir. Ama bunun anlamı, bir yandan da baktığımız kişiye hükmetmektir. Bu kişi gücümüzü onaylayarak derinliklerdeki aşağılık duygumuzu su yüzüne çıkartmaktadır. Çünkü, himayecilik hususunda sunabildiğimiz olanaklar için sevilmeekteyiz, insanlığımız için değil. Kendiliğimiz, duygu dünyamız, sıcaklığımız, mutluluğumuz ve yaşama sevincimiz için sevilmebileceğimize inanmak, bize çok zor gelmektedir. Böylece gitgide “kendini kanıtlama zorunluluğu” tuzağına saplanmaktayız. Himaye de o zaman boyunduruğu altına girdiğimiz, bedeli gizli bir içerleme ve kin olan, ama açıkça dile getirilmeyen bir anlaşma haline gelir. Tuzağın mekanizması bu işleyişin adını koymayı yasaklamaktadır, çünkü aksi takdirde bütün oyun ortaya çıkabilir.

Böyle bir ilişkinin tarafları, işte bu yüzden bastırdıkları kını, taleplerini artırarak ifade ederler. Himaye edilmek uğruna diğerinin hükmü altına giren taraf, masraf-

ları artırırken, bakımı sağlayan taraf onu gizlice daha hor görür. Himayeci pozisyonundaki sonuçta diğerini avucunun içine almıştır. Bunlar her iki tarafın gizli silahlarıdır. İşin püf noktası, oyunun bütün yapıyı tehlikeye atmadan nasıl oynanacağını bilmektir. Bu yolla irademizi kabul ettiremezsek, ortaya öfke çıkar. Bu öfkeyi de açıkça ifade edemeyiz, yoksa bir tarafın diğerinin iktidarı altında olduğu anlaşılabilir ve hayali sevgi oyunu bozulabilir. Psikosomatik bozuklukların nedeni işte budur. Örneğin itiraf edilemeyen öfke, kendisini baş ağrısı ve migren şeklinde gösterebilir.

Toplumumuzda psikosomatik bozuklukların artmasının nedenlerinden biri de budur. Erkeğin üstün olma ve hükmetme zorunluluğunun yarattığı derin rahatsızlık, kendini baş ağrısı ve migren şeklinde dışa vurmaktadır. *Bu zorunluluktan türetilen bir kendilik işlemeyeceğinden ve bunu kendine itiraf etmesine de izin verilmediğinden, erkeğe, kendini ve çevresini tahrip etmekten başka yol kalmaz.* Yoksa her şeyin çökeceğinden korkmaktadır. Bu, eğer karakterimiz güç kullanma temeline dayandırılarak inşa edilmişse doğrudur da, çünkü bu durumda gerçekten de kişiliğimizin yok olma ve çözülme tehlikesi mevcuttur. Karşılıklı sürdürülen sözsüz anlaşmanın ve "kimin diğerinin bakımını üstlendiği" konusunda sergilenen oyunun bozulmasından ve karşılıklı aşağılamanın ortaya çıkmasından korkulur. Söz konusu olan sadece kadın, erkek ve çocuk değildir, bu temelde güç olan bütün ilişkiler için geçerlidir. İçerdikleri özsaygının temeli bozuktur. Bu anlaşıldığında çözülme, kaos ve dehşet tehlikesi belirir. Güce dayalı bir özsaygı bu yüzden sağlam değildir. Bizi tahrip eden ikiyüzlülüğün kaynağını kendiliğimizin gelişiminde aramalıyız.

Yeniden başlamak, değişmekten korkmaktayız, çünkü kimsenin bizi biz olduğumuz için seveceğine inanmamaktayız. Bu yüzden, tahrip edici oyunlarımızı oynamaya devam ederek, bize daha iyi oynamayı öğretenlerin iyi öğretmenler olduğunu, ki psikoterapistler de buna dahildir, iddia ederiz. Eğer açık, dürüst ve gerçek olabilseydik, psikoterapistler yine buna dahildir, örneğin baş ağrıları çekmezdik.

Gerçek kendiliğimiz, yani aslında olmamız gereken kişi, güç senaryosuyla aşağı doğru itilmektedir. Kimse bizim çıplak benliğimizi istemediğinden, güç kalıpları arasında sıkışır kalırız. Çocuklar, eyleme dökülmeyen çaresizliklerindeki gerçekliği hayatlarının birinci, bazen de ikinci yılına kadar algılayabilmekteler. Eyleme dökülmeyen dedim, çünkü yetişkinler bunu çaresizlik olarak değil, huysuzluk ve inat olarak görürler. Çocuklarında şu anda direniş olarak algıladıkları şeyi, uzun zaman önce kendileri de yaşamış ve aynı şekilde içlerinde öldürmek zorunda kalmıştır. Bu, toplumumuzdaki genel izdüşümün bir örneğidir; çocuklarımıza karşı takındığımız düşmanca ve saldırganca tutumun izdüşümü.

En acısı, önceden programlanmış ve aslında gerçek olmayan sevgi türleri anlamına gelen bu tür parçalanmış bir kendilik ideolojisi içinde, kalbimizden geçenlerden tamamen uzak bir şekilde yaşamamızdır. Ama, seviyormuş gibi görünme oyununun içinde başka oyunlar oynayan insanlar da vardır. Gerçekten kötü olanlar onlardır işte. Yalanlar söyleyerek eylemlerini gizler ve kendilerini ustalıkla *başarılı* gösterirler. Biz de genellikle bu oyuna iştirak ettiğimiz için, gerçeği görmeyi göze alamayız. Psikopatların uygarlığımızdaki başarısının temeli budur. Onların ne olduklarını, yani psikopat olduklarını görmek, bizi bu oyunla yüzleşmeye zorlardı:

Sahte sevgi. Bunu göze alamadığımızdan, öfkemizi, bizi içtenlikle sahte gerçeklikten kurtarmaya çalışanlara yöneltiriz.

Erkek Efsanesinin Bir İfadesi Olarak Ödipus Kompleksi

Olabileceğimiz insana ettiğimiz ihanet yıkıcı güçlerimizin temelini oluşturmaktadır. Bu ihaneti annemizle olan ilişkimiz belirlemektedir. Burada amacım anneleri suçlamak değil, çünkü anneler, takdir edilen tek gerçekliğin "gücün ifadesi olan bir kendilik"ten geçtiğini kabul eden babalar ve toplum ile çocuk arasındaki bağ görevini yerine getirmektedir. Bu "gerçek" yüzünden anne, çocuğunun bağımlılığını kullanma gereksinimi duyar. Ezilen kadın, özellikle de bu ideolojinin etkisi altındaki kadın, kendini yeterince gerçekleştirememesini ve hayalkırıklığını çocuklarıyla olan ilişkisini kullanarak hafifletme ve telafi etme yoluna gidecektir.¹⁴ Yani çocuğu üzerinde ve çocuğu vasıtasıyla güç kullanmaya çalışacak, ama bu illaki var olan baskın amacı gizleyen yollardan gerçekleşecektir. Çocuğunu "sevecektir", çünkü onu güç kazanma amacına hizmet eden bir alet olarak kullanabilecektir. Bundan doğan sonuçlar ise, Ödipus "efsanesi" ile göklere çıkarılmakta ve gerçekten irdelenmemektedir. Göklere çıkarılmakta, çünkü çocuğun çaresizliği sevgi olarak gösterilmektedir; tam olarak gözler önüne serilmemekte, çünkü aslında söz konusu olan sevgi değil, güçtür.

Küçük bir çocuğu annesine sahip olmaya iten neden, dar anlamda ne sevgi, ne de cinsel güdüdür. Nedeni daha ziyade, annenin çoğunlukla farkına varmadan

çocuğun özgün kimliğini reddetmesidir. Annenin, çocuğu bir güç aracı olarak kullanmak istemesi, çocuğu annesine tutunmaya, onu rahatlatmaya veya ona hükmetmeye ya da onun kölesi olmaya itmektedir. Toplumumuzun bir annede açtığı en derin yara sadece kadının ezilmesi değildir, erkeğin üstünlük efsanesine alet olmak ve kendi değersizliğini kabul etmek zorunda bırakılması da son derece vahimdir. Bugünkü kadın hareketi, eşitliği en kötü erkek kadar kötü olma hakkı olarak gördüğü sürece, erkek iktidarı yeni şekillere girerek sağlamlaşmaya devam edecektir. Daha da kötüsü, bu kadınlar yaratıcı etkisi olan sevgilerini reddettikleri sürece, gerçek iç güçlerini bir kenara iterek, kayıtsız bir güç kullanımında karar kılan kadınlar ve erkekler yetiştireceklerdir. Ödipus kompleksinin gerçekte temsil ettiği şey budur: Baskın olma hırsına dönüşmüş olan eski yara.

Bize “nörotik” olarak sunulanlar, aslında güç hırsı konusunda halen oldukça çekingen davranan insanlardır. Bunun nedeni ya korkudur, ya da bunun yanlış olduğunu düşünmeleri. Psikoterapide ve psikanalizde Ödipus kompleksinin “tedavisi” olarak sunulan, aslında vicdan azabından “kurtarmak”tan; hırsı, rekabeti ve gücü sağlamlaştırmaktan başka bir şey değildir. Güç ideolojisi içine hapsolmuş bir tedavi yönteminin, kabul edilemez olduğu dayatılan çaresizlik ve korkulara neden olmuş derin yaralara ulaşabilmesi mümkün değildir. Ama kaybettiğimiz ve bizi ürküten insanlığımızı geri kazandırabilecek tek şey bu yüzleşmedir. Terapist, erkek efsanesiyle ilgili kendi duygularının farkına varmadığı sürece, hastasına kendiliğini geri kazandırmayı başaramayacaktır.

Canlılıktan Korkma

"Ödipus"un doğurduğu tek sonuç bu değildir. Sevginin değil de sahip olmanın bir ifadesi olduğundan, kökten bir aldatmacaya neden olmaktadır. Bu olayın tetikleyicisi, yine sahip olmayı güç kavramı olarak gören erkek düşüncesidir. Sahip olma sevgiyle eşdeğer tutulduğunda, kadına bu "sevgiyi" erkeğe verme "gücü" verilmiş olur. Bu belki şaşırtıcı bir bakış açısidir! Erkek kadını göklere çıkarırken, aslında ona ne vermektedir? Gerçekte korktuğu için eliyle ittiği, canlılık ve yaratıcı yaşama güdüsü değil midir? Erkekler hep bir mantık ve düzen çerçevesinde düşünerek içlerinden geldiği gibi davranmaktan kaçınırlar, çünkü aslında bundan korkmaktadırlar. Ama hayat belirli bir mantiğa ve düzene göre programlanmış değildir. Canlı olan karmaşıktır. Bu durum, karışıklığı çaresizlikle eş tutan erkekleri özellikle rahatsız etmektedir. Bu noktada, bize capcanlı ve yaşama gücü saçıyormuş gibi görünen vajinaya hükmetme isteğimizi fark etmemek için, penis kıskançlığı kurgusunu devreye sokarız. Bu, bizim yitirdiğimiz, ama kadınların sahip olduğunu düşündüğümüz bir şeye olan *kıskançlığımızı* örtbas etmeye yarayan bir uydurmadır: Canlılık ve yaratıcılık. Kendimize itiraf edemediğimiz için *ellerine verdiğimiz* bu güçler yüzünden kadınlara sahip olmalıyız.

Kuşkusuz, erkeklerin üstünlük propagandasını kabul ederek kendi olmayan, kendine ihanet eden kadınlar da vardır. Bu kadınlar, erkeklerin tek başına sahiplendiği güce gereksinimleri varmış gibi davranırlar. Bu kadınlar cinselliklerini kullanarak, bu "sihirli gücü" ele geçirebilmek için her şeyi yapmaya hazırdırlar. Penis

kıskançlığı, sadece bu bağlamda anlam kazanır. Ama, sahip oldukları andan itibaren erkeği aşağılanmış görürler. Erkeğin üstünlüğünü kabul ederken kadının da daha aşağı olduğunu kabullendiğinden, kadın aslında kendisini hor görmektedir. Bu kadınlar yeterli özsayıya sahip olmadıklarından, bu çelişki sahip oldukları her şeye bulaşır.

Bu anlamda penis kıskançlığı çeken kadınlar vardır. Talepleri görünüşte sadece erkeklerin sahip olduğu bir şeye yönelmiştir: Güç. Freud, gözle görülebilen özellikleri (fenotip) ile yapısal özelliklerini (genotip) karıştırarak bu fenomeni, belirleyici bir yaşama gücü olarak görmüştür. Yani kadınları, aslında sadece erkek efsanesinin bir ifadesi olan bir güdüyle vasıflandırmıştır. Aynı anda da başka bir bağlamı örtbas etmiştir. Erkekler, yaşamın yaratıcılığı ellerinden gittiği ölçüde penislerine daha çok değer verme eğilimindedirler. Buna karşılık tarihte yaşamın güzelliği ve muhteşemliği hakkında içten bilgileri olan erkekler de olmuştur; bu ister güneşin doğuşu, ister bir şelale, ister bir bebeğin için için gülüşü olsun. Ayrıca Kongo'nun yağmur ormanlarında yaşayan İturi'ler (Turnbull, 1961) veya Venezüela'da yaşayan Yekuana'lar gibi, erkeklerin hâlâ sağlıklı insanlar olduğu toplumlar da bulunmaktadır.¹⁵ Ama biz değiliz.

Her şey çaresizlik korkusuyla başlar. Bu korku o kadar büyüktür ki, insan olmanın bir özelliği olan çaresizliği kabul etmek ve hayatımızla bütünleştirmek yerine ondan kaçırız. İnsana ait bu temel özelliğin reddedilmesiyle, birçok erkek için yaşam solarak bir maskaralığa dönüşür.

Erkekler çaresizliklerinden neden bu denli nefret etmektedir? Ayrıca, neden bazı kadınlar, genellikle de özellikle çekici ve başarılı bulunanlar, çaresiz erkekler-

den nefret etmektedir? Çaresizlikten çok korkmaktayız; çünkü çoğu zaman boyunduruk altına girmemizin ön şartıdır çaresizlik. Anne ve baba çocuklarını "özsaygılarını" devam ettiren nesneler olarak görerek, onların çaresizliklerinden bu yönde istifade etmişse, çaresizliği-miz düşmanımız haline gelmiştir. Yani bizim için çaresizliği bu kadar tehlikeli, bu kadar kabul edilemez yapan, çaresizliğin kendisi değildir, kullanılma tarzı ve onunla ilgili edindiğimiz tecrübelerin bağlamıdır.

Eğer çocuğa kendisi olduğu için saygı gördüğü ve sevildiği hissettirilmezse, bütün gelişim evrelerinde karşılaştığı çaresizlik önüne geçilemez bir korku halini alır. Çocuğun küçüklüğü, güçsüzlüğü ve anlamsızlığı (anlamı, başka insanların nesnesi olmakla sınırlı), kısaca değersizliği, kendisini bulmasını imkânsız hale getirmektedir. Bu şartlar altında, karışıklık ve düzensiz duyuların akınlarıyla karşı karşıya kalan hiçbir çocuk kendine tutunamaz; bu içinden çıkılamaz bir çaresizliktir.

Ruhsal bütünlüğü ya parçalanacak veya ebeveynler tarafından sunulan yapı içinde bir arada tutulacaktır. Bu yüzden çaresizlik kendiliğin kaybıyla eşdeğer tutulmaktadır. Bu durumdan kurtulmanın toplum tarafından sunulan klasik yolu güçten, başkaları üzerinde güç kullanmaktan geçer. Çocuk, ebeveynlerinin birbirine karşı davranışlarındaki sömürüyü hissetmektedir. Empati yoluyla anne ve babasının çaresizliğinin, birbirlerini aşağılayarak ve hor görerek elde ettikleri sözde zaferlerin farkına varmaktadır. Bu durumunun tek çaresi açıkça ismi anılmayan bir ilaçtır: Güç.

Çocuk, anne ve babasının kendi çaresizliğinden ne zaman istifade ettiklerini ve kendi kendilerine verdikleri değeri yükseltmek için bu çaresizliği nasıl beslediklerini açıkça hisseder. Çocuk, ebeveynleriyle iyi geçin-

mek için, bu “uyum” için tehdit olarak görülen kendi tepkilerini bastırır. Ebeveynlerinin dünyasının ve onların kendisine karşı tavırlarının kendisi için en iyisi olduğuna inanmaya başlar. Çocuksu acılar reddedilir ve çocuk zamanla iç sesini dinlememeyi öğrenir. Ama özerkliğinin parçalanması sonucu ortaya çıkan öfke, yıkıcı bir güdü haline gelerek güç arzusunu körükler. Acıları, insani duygularla hafifletilmezse, çocuk kısa sürede acının, iktidar kurmak için kullanılabilecek etkili bir araç olduğunu keşfedecektir. Güç arzusunun, duygularını değiştirebileceğini anladığında, herkesin ve her şeyin bu yolla dize getirileceğini sanmaya başlayacaktır. “Tarih” yazmış olan yetişkin ve güçlü erkeklerin yaptıklarının kaynağı işte bu çocuksu hayallerde aranmalıdır.

Erkekler Daha Çok Zarar Görüyor

Ortada bir hile daha var. Kendiliğin yönlendirici prensibi olarak gücü destekleyen bir kültürün etkisi altında çocuklar, kendilerini incitenleri yönlendirebilmek için incinmiş gibi davranmayı öğreniyorlar. Bu çocuklar, güç dünyasının ikiyüzlülüğüne çabucak uyum sağlamaktadır. Kendini depresyon ve içe kapanıklık şeklinde açığa vuran gerçek acı, yetişkinleri öfkeliendirmektedir. Oysa gözyaşları gibi kandırmacalar, yetişkinlerde cömertlik ve bir başkasından daha güçlü olma duygularını harekete geçirir. Bu çocuksu yönlendirmelerin görünüşte kazandığı başarıların ötesinde, küçümseme ve hor görme duygularına nasıl bir kaynak oluşturduğuna dikkat edin! Sahtecilik bu şekilde daimi hale gelmektedir. Kendine ihanetin sonucu, dünyayı yalanlarla yönlendirmektir.

Bu gelişim şartları altında erkekler ve kadınlar, çaresizliği, kendilerine kulak verebilmenin ön şartı olarak kabul etmekte zorlanmaktadırlar. Ama güç ideolojisini kabul etme baskısı erkekler üzerinde daha yoğundur. Daha önce anlattığım gibi kadınların, yaşamlarının anlamını bu ideolojinin dışında bulma olanakları daha fazladır. Onlar dünyaya yaşam getirebilirler. Herhalde birçok erkeği de, metafiziğin değil tecrübelerin baskın olduğu bir gerçeklikte yaşayan anneleri kurtarmıştır; örneğin gerçekten isteyerek dünyaya getirdiği çocuğunun çaresizliğini kabul eden bir anne. Ama, amacım kültürümüzde çocuk eğitiminde sıkça rastladığımız, saçını süpürge eden ve çocuklarına aşırı bağlı anneleri göklere çıkarmak değildir.

Asıl önemli olan, birçok kadının her şeye rağmen çocuklarının çaresizliklerini benimsemeye hazır olmalarıdır. Annesinin canlılığı ve sevinciyle sarmalanmış huzurla uyuyan bir bebek, çaresizliği tehdit veya baskı unsuru olarak algılamaz. Bu sıcaklık sayesinde çocuk, dünyayı anlamasında, dokunmasında kendisine yardım edildiğini anlar. Empatik algı yeteneklerinin bu şekilde açığa çıkması, çocuğun kendi gereksinimlerine uygun cevaplar verme yeteneğini geliştirirken, annenin de kendini yeterli, güçlü ve mutlu hissetmesine yardım eder.

Koruyup beslediğimiz, büyümesinde pay sahibi olduğumuz bir canlının çaresizliğini kabullenmek, herkesin yaşayabileceği bir tecrübe olabilirdi. Ama benliğin yapısı bu tecrübeyi bir zayıflık ve yetersizlik ifadesi olarak geri çevirdiğinde bu imkânsız hale gelmektedir. Kültürümüzün uyguladığı “çaresizlikten hoşlanmayan benlikler oluşturma baskısı” erkekler üzerinde kadınlara oranla daha yoğun olduğundan, her iki cinsin çaresizlikle baş etme tarzı farklıdır.

Bu farkın temelinde, genelde kadınların daha gerçekçi ve gerçekliğe daha açık olmalarının yattığı gerçeğini kabul etmeliyiz. Duygularından erkekler kadar kopmuş değillerdir ve soyutlamalar yoluyla duygulardan kaçma eğilimleri daha azdır. Bu anlamda erkeklerden daha insancıldır.

Daha önce de söylendiği gibi, tarihte başkalarının çaresizliğine koruma duygusuyla yaklaşmış, bundan korkmamış ve çaresizliği yıkıcı görmemiş erkekler olmuştur. Ama, güç hayranlığının baskın olduğu kültürümüzde gerçeğe erkeklerden daha açık olan kadınların iki dünya arasında kalma ihtimali daha büyüktür, çünkü derin duyguları genel gerçekliğe uymamaktadır. Yani genel mantık ile hissedilenler birbirine denk olmadığında, bir bütünlük içinde yaşamaları mümkün değildir.

Erkekler için bunun anlamı genelde şudur: Her kadın farklı bir derecede, irrasyonellik ve mantık noksanlığının egemen olduğu bir "isterik"liğin pençesindedir. Nasıl bir basite indirgeme ve kendini kandırma! Fakat, kadınlara karşı sergiledikleri işte bu küçümseyici tavır sayesinde erkekler, "güç" ve iktidarın gerekli olduğuna dair delice iddialarını sorgulamaktan kaçarlar.

Güç "anlayışı", kadının samimiyeti, yardımseverliği, yaratma isteği, canlılığı ve şefkati ile taban tabana ters düşerken, onlardan parçalanmamalarını nasıl bekleyebiliriz? Genel-mantıksal beklentilere uymamanın, boyunduruk altına girmemenin bedeli tutarsızlıkla suçlanmak olabilir. Erkeklerin "mantığı" bu tür "tutarsız" çözümleri reddeder, kendini tutarlı görür.

Demek istediğim, dünyada hâlâ anlaşılmazlık ve tutarsızlık olduğuna şükretmeliyiz, çünkü bunlar bizi yaşama bağlayan şeylerden geriye kalanlardır. Bütün an-

neler gerçek duygularının bastırılmasına boyun eğmiş olsaydı, şu an olduğumuzdan çok daha "robot" olurduk. Bu dünyada hâlâ ruh sağlığının var olması, kökleri gerçek gereksinimlere ve hedeflere dayanan ve doğrudan edinilen tecrübeler sayesinde.

Erkekler, kendilerini çaresizlik, acı ve dünyaya yeni bir hayat getirme etrafında dönen gereksinimlerden ayıran çizginin bilincine varmalıdır. Bu sınır onları, yaşıyor olma gerçekliğinden, kendilerinden, kadınlardan ve çocuklardan ayıran uçurumu daha da derinleştirmiştir.

Eskiden kadınlar gerçek duygularıyla bağlantılarını koparmamak için, yaşamlarının bir kısmını hırslı kocalarına hayranlık duyarak veya kahraman seçilmiş erkekleri alkışlayarak geçirmek zorundaydı. Bu şekilde kendilerine serbest bir hareket alanı sağlayarak, kendilik'lerini dıştan gelen etkilerden koruyabilmekteydiler. Bu özgür alanlar da çocuk ve yuvaydı. Kadınsı "aşağı oluşlarının" örtüsü altında yuvalarında kendileri için bir tür özgürlük ve ruh sağlığı geliştirmekteydiler.

Ama, eşitliğin en "erkeksi" erkek¹⁶ kadar hırs ve güç peşinde koşma özgürlüğü olduğunu zanneden kadınları gördüğümde, kendi yöntemleriyle sağlıklı kalabilmiş kadınların hemcinsleri tarafından tehdit edildiğini düşünüyor ve endişe ediyorum. Çünkü karşı koymaları gereken sadece erkekler değildir, tehlike listesine bir de özgürlüğün erkeksi zihniyetini kabul etmiş kadınlar da eklenmiştir. Korkuyu görmezden gelebilmek için gücün peşinden koşma "özgürlüğü", onları kadın cinsini aşağı gören erkeklerle bir ittifak içine sokmaktadır. Çaresizlikten kaçan bir kendilik, içinde olup bitenleri çok az anlayabilir, kendi korkuları ve güvensizliğiyle ne yapacağını bilemez ve bu duyguları, aşağı-

lama ve incinmezlik peşinde koşarak reddeder. Bu, tabii ki her iki cins için de boş bir çabadır, çünkü çaresizlik, bu kadar korkulan bir şey olduğu için her köşede pusudadır. Aşağılama ve incinmez olma yarışının sonucu da paranoya, savunma, kılıcını çekme ve silahlanma çılgınlığıdır.

Hayranlık

Hayranlık bağımlılığı, yani insanın kendisine hayran olunmasına duyduğu büyük ihtiyaç, o çok özlenen "güçlü" vaat eder gibi gözükür. Erkek "güçlü" olduğu için etrafındaki insanların ona hayran olmasını ister. Bu hayranlığa da sevgi denir, oysa sadece gerçek sevgiyi boğmaya yarar. Bilinçli olarak amaçlanan çoğunlukla bu olmamakla birlikte, etkisi hep aynıdır.

Başarılarımız ve kahramanlıklarımız için, ki bunların temelinde gerçekten zayıf olabileceğimiz korkusu yatar, sevilmek istediğimizde, aslında hem kendimizi hem de bizi bunlar için "sevenleri" aşağılamış oluruz. Kendi şüphelerimizi örtbas etmek için de daha çok hayran olunmak ve sevilmek isteriz. Ama, aslında hepimizin istediği gerçek sevgi elimizden kaçmaktadır. Dürüstlük ve gerçek duygular gerektirdiği için korktuğumuz, ama eksikliğini duymadan da edemediğimiz içtenlik de öyle. "Erkek" metafiziği yalanında hapsolmuş bazı erkekler, içtenlik ile karşılaştıklarında dahi kendilerini bulmayı asla başaramazlar. Böylece kendileri olmamaya devam ederler. Bir erkeğe veya bir kadına, altında kendini kandırış yatan bir şey için nasıl hayranlık duyulabilir? Bunun arkasında, kendimize itiraf edemediğimiz çaresizlik korkusu olduğu sürece, hayranlık duyan kişi kendi çaresizliğini inkâr etmek zorundadır.

Ama bunu yaptığında kendiliğini kaybetmiş olur. Geriye belki sadece içten pazarlık ve istediğini yaptıрма kalır, ki bunlar da sahteliktir, insan bunlarda ne kadar başarılı olursa olsun, bu davranış sevgiye aykırıdır!

Kadın hastalarımından biri, hayranlığın bu türü hakkında fikir edinmemi sağladı. Bir seans sırasında şöyle haykırdı: "Başvurduğum son çare, annemin bir parçası olmak, tıpkı ona benzemektir. Ne kandırmaca! Ona öyle hayrandım ki, o artık *beni* bulamıyordu. Ben artık yoktum!" Bu dikkate değer bir tespittir. Kendimizi, kusursuz bulduğumuz güçlü bir insanla özdeşleştirdiğimizde hiç kimse bizi bulamaz. Çünkü yok oluruz! Hepimizin ödediği bedel, kendiliğimizin ve bunun sonucu olarak birbirimize olan yakınlığımızın kaybıdır.

Hayranlığın son derece karışık bir yönü daha vardır: Hayranlık duyan kişi, hayranlık duyulan kişi üstünde iktidarını kurabilir! Bu gücü ona, hayranlık duyulmak isteyen kişi verir. Bu bir çelişki gibi görünse de, değildir! Hayranlığı ve putlaştırmayı, kusursuz bulduğumuz kişileri alaşağı etmek için kullanırız. Bu ezilenin intikamıdır: "Vaat ettiğin gibi değilsin!" O âna kadar inandığımız, desteklediğimiz birini bir çırpıda devirip yok edebiliriz. Tarihimiz bunun örnekleriyle doludur. Peki, o kişiye neden inandık?

İnsanlar, yeterli zekâ ve bilgiye sahip değil midir? Bu olayı böyle açıklamak, bence bazı şeyleri örtbas etmek olur. Böyle bir yaklaşım, kendiliğimizi kaybetmek için bizi ezenlere teslim olduğumuz ve günün birinde intikamımızı acı bir şekilde alabilmek için, gizlice onları iddia ettikleri tanrısal görüntüde sabitlediğimiz gerçeğinden bizi uzaklaştırmaktadır. Söz konusu zorbalara ve diktatörler olunca, bunu ancak devrilmek üzere olduklarında itiraf ederiz. Ama, daha az tehlikeli insan-

larla ilişkilerimizde bunu her gün uygulamaktayız. Eşimizi veya sevgilimizi ilahlaştırırız. Böylece, karşımızdaki gerçek insana asla yaklaşmak zorunda kalmayız, yaklaştığımız sadece hayalimizdeki görüntüsüdür. Bir gün hayranlığımızı kaybettiğimizde şöyle deriz: “Beni hayal kırıklığına uğrattı.” Bu asla sıkı bir bağ kurmak için, çocukluğumuzda öğrendiğimiz bir kandırma-cadır. O zamanlar çaresizliğimizi kabul etmekten korkmazdık, ama başkaları bu yönümüzden istifade ederdi. Sevgi ve yakınlığa duyduğumuz gerçek ihtiyaçtan kaçmamızın nedeni, bu tecrübenin sebep olduğu acı ve açığı yaradır. Bunun bilincine varmamız, güce kitlenmiş kendiliğimizle karşı karşıya gelmemiz demek olurdu. Bunun yerine, karşımızdakini ilahlaştırarak, bize beslediği hayranlık ve sözde sevgiyle avunur, böylece kendimizi ondan uzak tutarız.

Başkalarının bize hayranlık duymasına izin verdiğimiz ölçüde onların üzerimizde güç kullanmasına izin vermiş oluruz. Kadınlar erkeklerle, erkekler de kadınlarla işte böyle oynamaktadır. Herkes karşısındakinin gücünün hakemi haline gelmektedir. Herkes, kendini kendi hayatını yaşamaktan aciz hissettiği halde, güç sahibidir. Karşımızdaki görüntü, *hayali* bir gücü ele geçirmek adın kadınların erkeklerin, erkeklerin de kadınların peşinde koştuğu bir av sahnesidir. Herkes kendini diğerinin egemenliği altında hissettiği için de herkes birbirinden nefret etmektedir.

Ve Yine Ödipus

Erkeğin üstün olduğu efsanesi bizi nereye doğru götürmektedir? Aradığımız sevgi değil, bize kendimizi güçlü hissettirecek bir erkek veya kadındır. Bu şekilde ken-

di çevremize bir nefret ağı örür, içinde bulunduğumuz olağanüstü bir partner arayışını sevgi arayışı zannederiz. Bu erkeği daha çok çalışmaya, kalp krizine veya depresyona ve intihara sürüklemektedir.

Kadın ise hırsını annelikten çıkararak, çocuklarını özgüvenini beslemenin bir aracı haline getirir ve buna da sevgi adını verir. Sonunda erkek, kadın, çocuk; kısaca herkes için, insan ilişkilerinde kabul gören tek gerçeklik sahip olma arzusu olur. Birine sahip olmak zaten güçlü olmak ve güce güç katmak demektir. Çoğunlukla bu, bilincimize olumlu yansımaz. Eşimize, sevgiimize veya çocuğumuza sahip olma arzumuz yüzünden kendimizi tehdit altında hissettiğimiz durumları hatırlayalım. Eşimiz, başka bir erkekten/kadından coşkuyla bahsettiğinde veya çocuğumuz başka bir ebeveyni övdüğünde, kim kendini içten içe *tehlikede* hissetmemiştir?

Bu yüzden erkekler kendilerini sürekli terk edilmiş, incinmiş, saldırıya uğramış ve yaralı hissederler. Erken yaşlarda başlayan bu her an terk edilme ve ihanete uğrama duygusu Ödipus kompleksi olarak adlandırılır. Bu, erkeklerin içinde bulunduğu üstünlük ve güç edinme zorunluluğunun bumerangı; sevgiyi güce değişen ve insanlığa yakışmayan bir olayın intikamıdır. Erkek çocuklardaki anne sevgisi ve annenin ulaşılmazlığı hakkında geniş kapsamlı bir teori ortaya konmuştur, ama bu teori anne vasıtasıyla babanın iktidarının çocuk üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmamıştır.

Erkek çocukların annelerinden ayrılamayacaklarını düşünmeleri, belki de bu kadınların oğullarına ilişkilerdeki av sahnesini nasıl öğrettiğiyle ilişkilidir. Bu noktada, açıkça baştan çıkarma ile ulaşılmaz olmanın etkisi aynıdır. Her halükârda varılan nokta, o insana sahip olmanın önemli olduğudur.

Nobel ödüllü ABD'li oyun yazarı Eugene O'Neill bütün eserlerinde alışılmadık bir tarzda bu bilmeceyle uğraşmıştır, özellikle *More Stately Mansions* adlı eserinde (1962) kendisini gerçekleştirmesini imkânsız kılan erkek egemen bir dünyadan yorgun düşmüş bir annenin, çareyi romantik hayallere kaçmakta bulduğunu anlatır. Ama hayalleri de erkeksi güç hırsının çekiciliği üzerine kuruludur! Annenin hayal dünyasına yaptığı kaçışlar ve kabuğuna çekilmeleri yüzünden oğlu kendisini terk edilmiş hisseder. Ailede başkasına sahip olmak "sevgi" anlamına geldiğinden, annenin uzaklaşması, yani oğluna sahip olmak istememesi oğul için anne tarafından sevilmemek anlamına gelmektedir. Bu yüzden hayatını annesinin "hayal evine" girmeye çalışmakla geçirir. Oyunda, anne hayallerini rahatsız edilmeden kurabilmek için her defasında bahçedeki kameriyeye kaçmaktadır. Bu yüzden oğlu bu kameriyeye girmeyi başardığında, annesinin onu sahiplenerek kendisinden esirgediği sevgisini sunacağını düşünmektedir. Büyüdüğünde bir gün annesinin sahiplenme hırsının boşluğunu, öfkesini ve deliliğini keşfeder. Ama bu aynı anda kendi içinde de bu tür eğilimlerin bilincine varmasına ve sonunda delirmesine neden olur.

Bu oyunun konusu sevgi değil, sahip olma arzusudur. Ama biz bunu sevgi olarak adlandırdığımız için, içimizde uğruna ölebileceğimiz veya öldürebileceğimiz duygular uyanmaktadır. Bir anne oğlunda kendisine sahip olabileceğine veya O'Neill'in oyununda olduğu gibi sahip olamayacağına dair duygular uyandırırsa, oğlunu babasına karşı kıskırtmış olur. Babanın oğula, oğulun babaya karşı kıskırtılmasının kaynağı erkek ve kadınlar arasındaki güç savaşı karmaşasıdır. Bir erkek çocuğun, annesini babasına kaptırdığı duygusuna ka-

pılmasının nedeni, sadece, ilk önce annesinin onda uyandırdığı ve böylece daha sonra ihtiyaç olarak hissettiği “anneye sahip olmak” fikriyle bağlantılı olabilir. Üstelik annesi, bunu kendisini gerçek anlamda gerçekleştirmesine olanak tanımayan hükmetmeyle ilintili şartların bir sonucu olarak yapmıştır.

Erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarının kadınlar da yarattığı öfke her iki taraf için gizli kalır. Ama bir ilişkide her şey sahip olma etrafında dönüyorsa, kadınlar bir başkasına ait olma oyununu neden silah olarak kullanmasınlar? Annesine yeterince ait olamama duygusuna kapılan bir erkek çocuğunu, babasıyla rekabete itmek hiç sorun değildir. Yapılması gereken tek şey, ona ihtiyaç duyduğu sevgiyi vermemek, yeterli ilgi göstermemek ve o sihirli anahtarı bulduğunda istediğine sahip olabileceğine dair vaatlerle onu oyalamaktır. Bizim bakış açımızdan Freud’un Ödipus efsanesine getirdiği yorum, sahip olma arzusunun, erkeğin kadın üzerinde oynadığı acımasız iktidar oyununun bir parçası olduğunu saklamaktadır. Ödipus kompleksi sevgiden değil, sevginin bozuk biçimlerinden ileri gelmektedir.

“Üstünlük”

Erkeğin kendi üstünlüğü ile ilgili derin şüpheleri vardır aslında. Bu gerçek çoğunlukla gizli tutulur. Fakat, özellikle erkekliğinden kaynaklanan üstünlüğünü en çok savunanlar arasından zaman zaman bu şüphesini teşhir edenler çıkmaktadır. Özgüveni sadece elindeki güce dayanan ve son derece saygın bir imajı olan böyle bir erkek tanıdım. Sürekli güzel kadınların peşindeydi. Onlara kendi deyimiyle “alçakça ve kötü” davrandığı

halde istediğini elde etmede oldukça başarılıydı. Bir keresinde bana şöyle demişti: “Birini yeterince aşağıladığında, endişe etmene gerek kalmaz, çünkü *kendi seviyene* çekmişsin demektir.” Bu tip bir erkek özgüveni hakkındaki gerçek budur!

Erkek sevgi istemektedir, ama “üstünlüğünün” kısırdöngüsü onu oğullarına gerçek sevgi veremeyen kadınlar yaratmaya itmektedir. Bu zaten yeterince kötüdür. Fakat, daha da kötüsü, uysal olmaları beklenen bu anneler, erkeklere düşmanlıklarını kendilerinden ve dünyadan gizlemek zorunda olduklarından, oğullar son derece çelişkili bir durum içinde kalırlar: Anneleri, oğullarını kabul ediyormuş gibi görünür, ama gerçekte reddederler. Bu duruma bir araştırma raporunda değinmiştim (A. Gruen, 1980). Görünüşe bakılırsa soğuk bir anneye büyüyen bir kız çocuğunun annesiyle ilişkisi, aynı durumdaki bir erkek çocuğa oranla daha açıktır.

ABD’li psikiyatr G.E. Vaillant’ın (1978) erkek ruh sağlığı hakkında yaptığı bir araştırmada, yetişkinlik dönemine kadar anneleri tarafından yönetilen erkeklerde sıkça şizoit ve iç dünyasına kapanarak kendi fikirleriyle aşırı ilgilenme eğilimleri gözlemesi çok ilginçtir. Ama çocuk, çelişkilerle dolu ve anlayamadığı bir anneye sahip olduğunda olan budur. Böylece erkek üstünlüğünün tek kurbanı kadınlar değildir, erkek çocuklar da bu durumdan etkilenir.

Bunu görebilmek kolay değildir, çünkü birçok erkek aslında verecek bir şeyi olmayan kadınların peşinden koşmaktadır. Burada bahsettiğim hastalıklı durum, büyük bir sevgi arayışıdır, ama bu arayış sevginin olmadığı bir ortamda gerçekleşmektedir. Verecek, armağan edecek bir şeyi olmayan kadın, büyük arzularımızın

nesnesi olur: *Sevgisini göstermeyen kadınlar, sevgisini vermemek için gizler, bizi ondan mahrum ederler. Buna karşılık, sevgisini vermek isteyen kadınların sevgisi değerli olamaz, yoksa onu değerli bir mülk gibi saklarlardı!*

Kurtuluş ve “Kutsallık”

Erkeklerle ilgili efsane, erkeğin hem kendisine hem de dokunduğu her şeye zarar vermektedir.

Elbette ki bütün erkekler aynı ölçüde bu efsanenin etkisi altında değildir. Ama, bize korku veren kendiliğimizden kaçabilmek için bu efsaneye inanmaya gereksinim duyduğumuzdan, her an her yerde karşımıza çıkmaktadır. İnsanların tekrar tekrar güç ve iktidar imajıyla kendini özdeşleştirmiş kişilere teslim olarak kendilik’lerini kurban etmeleri başka nasıl açıklanabilir? Kendini aziz gibi hissetme duygusunu hiçbir şey “yüce” bir amaca karşı duyulan bağlılık kadar açığa çıkarmamaktadır. Bir Tanrı uğruna bir ulusa canını feda etmesi için yapılan çağrı, ruhumuzu saf hissetmemize, katıksız bir “sevgi” ve kendini sevmeden kaynaklanan coşku duymamıza neden olur. Ama neden ancak bu olay tarihe tarih olarak geçtiğinde, gücü elinde bulunduran kişinin çılgınlığının hükmü altına girmiş olduğumuzu anlarız? Bu amaç uğruna sevdikleri her şeyi terk edenler çoğunlukla en iyiler, özgür olmak isteyenlerdir. Bu kişiler bir diktatör, bir lider, bir başrahip, bir başbakan veya bir dük savaşa çağırdığı anda, kendi doğrularına ve duygularına arkalarını döner, kendilerini yücelmiş hissederler. Bu kutsal ve erdemli duygunun kendiliğimizle ilgisi nedir? Neden biz erkekler ve bazı kadınlar tarih boyunca bizi en çok hor gören, ezen, yok eden ve bize hükmeden kişiler karşısında koyun gibi davran-

dık? Onlara itaat edince neden kendimizi iyi hissederiz? Bu itaat bizi neden kendiliğimizden ve sorumluluğumuzdan duyduğumuz korku ve tedirginlikten kurtarmaktadır?

Kendi çaresizliğimizden duyduğumuz korku biz erkeklerde o kadar mı derindir? Neden *aşağılayışı* ile bize kurtuluş vaat eden her liderin peşinden gitmekteyiz?

Evet, bizi ve hayattaki yerimizi küçük görmesi bize kurtuluş vaat etmektedir, çünkü biz de kendimizi hor görmektediriz. Gücün, üstünlüğün, iktidarın, başarının ve fetihlerin peşinde koşmak, bize daima zayıflık olduğu söylenen başarısızlık ve çaresizlik korkumuzu bastırmaktadır. En büyük başarılarımıza rağmen "erkekliğimizden" kuşulanırız.

Örneğin partnerimizin orgazm olmaması içimizde hemen yetersizlik duygusu uyandırır! Bizi ezen kişi bu işi gerçekten ve alenen yaparsa, bu bizi kendimizi içten içe hor görme duygusundan kurtarır. Başka türlü Stalin nasıl bir baba figürü veya Hitler nasıl kusursuz bir Tanrı haline gelebilirdi? Onları göklere çıkardığımızda kendimizi yücelmiş gibi hissederiz, çünkü derinlerde onların değersizliklerini, boşluklarını ve hayata karşı duydukları nefreti hissederiz. Tarihçiler, günümüzde bile Hitler'e sihirli özellikler atfederek, bütün dünyanın ona nasıl kanabildiğini açıklamaya çalışmaktadır. Halbuki nedenleri kendi içimizdedir. Bu tür liderleri var olmayan niteliklerle biz donatırız, çünkü bizi aşağılamaları bizi kendimizden kurtarır.

Daha yakın tarihimizden bir örnek verelim: 1952 yılında Eisenhower'a karşı adaylığını koyduğunda, Nixon'ın yolsuzlukları herkes tarafından bilmekteydi. (Senatörlük yaptığı yıllarda Kaliforniyalı işadamlarından 18.235 dolar almış ve kendi hesabına geçirmişti,

White 1975). Bu olayı daha sonra televizyonda yaptığı ünlü müdafaa konuşmasında¹⁷ itiraf ederek, izleyicilerin merhametine sığınmıştı. Herkes dürüst bir adam olan Adlai Stevenson'a değil, Nixon'a sempati duymuştu.

Kurt Tucholsky'nin Hitler'in bir konuşmasını duyduktan sonra yaptığı açıklama bu konuyla son derece ilgilidir: "Hiçbir tuhafılık yoktu, hiç... Ne bir heyecan, ne bir vurgu; bana hiç dokunaklı gelmedi. Bu adamdaki sanatsallığa hayranlık duyacak kadar da sanatçyım sonuçta, eğer ortada sanatsal bir şey olsaydı. Ne bir espri yeteneği, ne bir sıcaklık, ne bir ateş, hiçbir şey. En aptalca basmakalıplardan, çıkardığı aslında sonuç bile sayılamayacak sonuçlardan başka hiçbir şey söylemiyordu." (Kurt Tucholsky, 1959)

Bomboş olsalar da, korktuğumuz yaşamın yerine koyduğumuz nefretin izdüşümleri oldukları için, bizi gerçek ve sorumluluk gerektiren bir yaşam sürme sorumluluğundan kurtardıkları için, onları biz yaşamla donatmaktayız. Düşmanımız onlar değil aslında, biziz; biz gönüllü olmasaydık onlar ruhlarımızı yok edemezdi. Bu psikopat katillerle mücadele etmek yeterli değildir, kendimizden uzak tuttuğumuz gerçek gereksinimlerimizi keşfetmeliyiz. Hitler'e aldanan ve birbirinden çok farklı birer "Devlet Adamı" olan Chamberlain ve Stalin'i hatırlayalım. Boyunduruk altına girmemizi sağlayan "kutsallık" örtüsü altında aslında kendi yıkımımız yatmıyor mu? Başkalarından, yani "düşmanlarımızdan" kendimize itiraf edemediğimiz yaralarımızın intikamını almıyor muyuz?

Kendilik'lerine sahip olmalarına izin vermediğimiz için bizden ve dünyadan intikam alan, son nefeslerine kadar kendilerini bir Führer veya bir Tanrı için kurban

eden bizim çocuklarımızdır. Tarihimiz savaşlarda ve katliamlarda “kahramanlık” gösteren, mayın tarlalarına giren, “yüce” amaçlar için ölen çocukların hikâyeleriyle doludur; çünkü bu çocukların kendilikleri yoktur. İster çocuk haçlı seferleri olsun, ister totaliter devletlerdeki gençlik örgütleri, veya Hitler ve Stalin döneminde çok yaygın olan kendi anne-babasının devlete ispiyon edilmesi olsun; çocukların kendilerini bir ideolojiye kurban etmelerinin altında yatan “kendilik parodisi”ni neden göremiyoruz? Başkasının hükmü altına girmek güya bizi kendiliğimize götürecekmış! Bu öyle bir çelişki, öyle bir dehşettir ki, kendiliğin çözülmesini yaşamın hedefi haline getirmektedir! Bizi ezenlerin işine yaramaktadır, çünkü bu “idealizm” ve “büyüksenmek” arzusunun altında özerkliği yaralanmış bir çocuğun birikmiş öfkesi yatmaktadır.

İstisnalar da yok değil, örneğin *Demian* adlı romanıyla Hermann Hesse ve başka sanatçı ruhlar bize farklı yollar göstermiştir. Bazıları, hatta belki çoğu, toplumsal baskıya rağmen kendilik’lerine giden yolu bulmuştur. Bazılarını korku, içlerindeki gerçek gücü bulmaya yöneltmiştir, gücün ideolojisine uymaya değil. İçlerindeki ahlaki güdüler yüzünden, korkunç 1942-1943 yıllarında Nazilere direnen Scholl kardeşler ve arkadaş çevreleri bunun etkileyici bir örneğidir (Inge Scholl, 1977).

Caroline Muhr, *Freundinnen* (1979) adlı romanında şunları yazmıştı: “... yaşlı erkekler, yaşlı kadınlara göre çok daha yalnız ve çaresiz görünüyorlar.” Anlatmak istediği şeydu: Erkeklerin kayıpları kadınlara göre daha fazla ve daha hızlı; o da hep peşinden koştukları, ama sonunda ellerinden giden güç ve buna dayalı özgüvenidir. Buna karşılık kadınlar daha huzurludur, çünkü

“kaybetmeye zaten uzun zaman önce alışmışlardır”.

Yaşamımızdaki birçok şey temelden yanlıştır. Erkek, aslında kendilik bile olmayan bir kendilik için savaşmaktadır. Peşinde koştuğu şey yaşama hizmet etmeyen, yaşamın gizlenmesine yarayan, soyutlamaya dayalı bir şekildir sadece. Kendileri olan kadınlar, yani gerçekçi ve öz yaşam güçleriyle bağlantılı kadınlar savaşa daima karşıdırlar. Bu özellikleri taşıyan erkekler için de aynı şey geçerlidir. Ama gücün ideolojisine karşı gelenler çoğu zaman cezalandırılır, çünkü bu tür insanların varlıkları yalanın varlığını tehdit etmektedir. Bu her zaman böyle olmuştur.

Örnek olarak Gnostikleri verebiliriz. Bu insanlar yaklaşık iki bin yıl önce, daha yeni yeni kurumlaşan, güç ve iktidar kazanmak adına bir güç ve baskı ideolojisine gereksinim duyan Hıristiyanlık tarafından kâfirlikle suçlanmaktaydı. O sırada, kilise bürokrasisi, rolünü Roma modeline göre şekillendirmekteydi. Otoriteye, tek bir Katolik kiliseye, tek bir gerçeğe kayıtsız şartsız inanç. Sezar olarak da tek bir psikopos. Gnostikler insanlığın güç yüzünden gömülmesini böyle yazmışlardı.

Örneğin Tertulyan (M.S.190), Gnostiklerde rahipler, piskoposlar ve cemaat arasında sınıf farklılıkları olmadığı için çok kızmaktaydı. Kadınların, erkeklerle eşit olması onu dehşete düşürmüştü (Pagels, 1981). Roma'ya muhalefet eden kilisenin, Roma'yı bir güç modeli olarak örnek alması çok ilginçtir. Onların Tanrı ideolojisi farklıydı, ama ruhla uyuşmuyordu. Kilise, ideolojisini güç üzerine inşaa etmişti. Mario Erdheim'in *Nach Aller Regel* (1981) adlı eseri bizi bu bakış açısı altında günümüze geri getirmektedir. Bu denemenin konusu iktidarla farkında olmadan yapılan özdeşleşmedir: “Hork-

heim ve Adorno'nun 'Aydınlanmanın Diyalektiği' dediği olay, bir yandan da aydınlatanların üstesinden gelemedikleri kendi belirsizliklerinin ürünüdür; bilinçli yaptıkları tek şey iktidarı eleştirmektir, ama onunla özdeşleşebileceklerinin farkında değiller." Erdheim'ın belirsizlik olarak adlandırdığı şey psikanalitik bir basitleştirmedir. Kendilik o kadar hükmetme üzerine kuruludur ki, bundan kurtulmak için önce parçalanmak zorundadır; ama kişide hayata yönelik temel ilkeler hâlâ mevcutsa durum farklıdır.

Valentinus'un bir öğrencisi tarafından yazılmış *Tripartite Tractate*'de (Pagels, 1979)¹⁸ şunları okuyoruz: Bu Hıristiyanlar "kibirli hırslarıyla üstünlük taslayarak birbirlerine hükmetmek istiyorlar. Güç hırsıyla böbürlenir vaziyetler, her biri diğerinden üstün olduğunu sanıyor." Buna karşılık Gnostiklerde eşitlik, karşılıklı sevgi ve içten gelen yardım vardı.

Kadın ve erkek eşitti. Şunu anlamışlardı: Bir gruba dahil olmak, grup baskısı ile bir kişiyi yaptırımlara zorlayarak suiistimal edilebilir. Kendini aşağı görenlerin, bir başkasını ezmek için sürünerek bir grubun normlarının hükmü altına girdikten sonra, nasıl güç hırsıyla dolduklarının farkındaydılar. "Benimle aynı şeyi yapmak ve düşünmek zorundasın, yoksa düşmansın."

Bu, asla kelimelere dökülmeyen üstü kapalı "bakın kendimi nasıl kurban ediyorum" olgusu, en korkunç eylemleri yaparken bile bir kişiye kutsal olduğu duygusunu vermektedir. Kişinin içinde bulunduğu duruma duyduğu nefretini ve bundan doğan suçlarını örtbas etmektedir. Bu tür bir öldürücülüğün altında kişinin kendi kendiliğine duyduğu nefret yatmaktadır. Din uğruna ölmek bile ölüme duyulan bir sevgidir, yaşama değil. Antakya Piskoposu İgnas, yaklaşık 165 yılında Ro-

malılar tarafından işkence ve ölüme mahkûm edildiğinde, din kardeşlerini onun için hiçbir şey yapmamaları konusunda şöyle uarmıştır: “Bırakın yanayım, çarmıha gerileyim, vahşi hayvanlarla boğuşayım, parça parça olup kopayım, kemiklerim kırılsın, uzuvlarım kopsun, bütün vücudum ezilsin...Yeter ki İsa’nın yanına gideyim.” (İgnas, Romalılar 4, 1-5, 3; Alıntı: Pagels, 1981) İsa’ya olan bağlılığını kanıtlamak için vahşi hayvanlar tarafından parçalanmak istemişti. (Pagels, 1981)

Zulüm ve tehdide meydan okunmaktadır, çünkü bu karşı tarafa olan nefreti haklı çıkarmaktadır. *Karşı taraf* da Romalılar değildir; karşı taraf, tıpkı Romalılarda olduğu gibi diğerlerine hükmetme, onlardan üstün olma ve baskı uygulama gerekliliğine dayalı bir kendilik tanımının temelini oluşturan güç ideolojisini yok etmekle tehdit eden kişidir. 177 yılında Fransa’nın Lyon kentinde İrenaeus’u ve işkence edilerek öldürülen elli Hristiyanı görüyoruz. Ölenlerin arasında piskopos da bulunmaktaydı. Oysa piskopos, Romalılara karşı düşmanca duygular beslememekte, bilakis, din uğruna ölmeyi, yaşama, İsa’ya ve öğretisine yapılan bir ihanet olarak gören Gnostiklerden nefret etmekteydi.

Günümüzde de buna benzer olaylar vardır. Örneğin Stalin’in Hitler’den nefret etmek yerine, Troçkistler ve İdealistlerden nefret ettiğini hatırlayalım. Tahammülsüzlüğü, iktidarı ele geçirmek isteyen kişilere karşı değil, kişisel kandırmacasını ortaya çıkartmakla tehdidini taşıyanlara karşıydı.

Gnostikler, sadece tek bir ruhsal dönüşümün huzura götürdüğünü anlamışlardı; bu ise kesinlikle teslim olduğumuz otorite tarafından tasvip edilmek suretiyle elde edilen bir kurtuluş değildi. Aziz Mark, havarilerinin İsa’yı nasıl kral olarak gördüğünü anlatır. (Markus 8, 27-29).

Toma ise bu hikâyeyi daha farklı bir şekilde anlatmaktadır: İsa, bir gün havarilerine şöyle demiş: "Beni biriyle kıyaslayın ve kiminle kıyasladığınızı söyleyin." Aziz Piyer şöyle demiş: "Adil bir meleğe benziyorsun." Aziz Matyas: "Bilge bir filozofa benziyorsun." Aziz Toma ise şöyle demiş: "Efendim, senin neye benzediğini söyleyemem, buna kelimeler yetersiz kalır." İsa, şöyle karşılık vermiş: "Ben efendin değilim. Sana sunmuş olduğum kaynaktan içtiğin için sarhoş oldun" (Toma İncili 34, 30-35, 7; alıntı: Pagels, 1981).

İsa, burada otoriteyi kabul etmenin daha derin bir anlam taşıyan, kendini teslim etmeden yapılan şekilden bahsetmektedir. Bir otoriteyi kabul etmek bu şekilde bir ruhsal olgunlaşmaya bile götürebilir. Bugün çoğu zaman unuttuğumuzu, Gnostikler kendi tarzlarında bilmekteydi: Sosyalleşme süreçleri bizi bağımlılık ve infantilizm (ruhsal gelişim açısından geri kalma) içine sıkıştırabilir. Bunların kıskaçından kurtulmayı başaramayan bir insan ise otorite ile uzlaşmaya yeltenecektir. Yaşamın *çekirdeği* de bu şekilde, otoriteyi temsil eden kişiye itaatkârlığımızı gösteren davranışları destekleyen bir uyum anlayışına dönüşecektir. Karşılıklı olarak, bir gruba (bu bir meslek grubu da olabilir) dahil olunduğunu gösteren ahlak ve bilinç dışı tavırlar sergilenmektedir; genel bir birbirini pohpohlama, sürekli bir "sen iyisin, ben iyiyim" gülümsemesi. Annelik, babalık, iyilik ve saygı ambalajına sarılmış bu davranış tarzları asıl amacı örtbas etmektedir: Hükmetmek ve hükmedilen kişinin bağımlılığını suiistimal etmek.

Eski psikanalizcilerden biri olan Sigfried Bernfeld, aslında kişinin özgürlüğü ile ilgilenmesi gereken bir alan olan psikanalizde, otoriteye bağımlılığın değerli bir "gerçekçilik" olarak görülüp desteklendiğini tespit

etmiştir! *On Psychoanalytic Training* (Psikanaliz Üzerine) adlı yazısında (1962), hedefi kişinin özgürlüğü olan, ama öğrencileri soyut kuralların birer piyonu olarak algılayan günümüz psikanalizin durumunu irdelemekteydi. Bu şartlar karşısında özerklik, gelişim ve özgürlük nasıl desteklenebilir? Yenilikçi ve insan gelişimine adanmış, sonradan kurumlaşan diğer hareketler için de aynı şey geçerlidir. Bunun sonucunda insan olarak kalmak isteyen kişi, kurumlaşmaya daima karşı çıkmak zorunda kalır.

İnsanın içinde bulunduğu durumun en korkunç yanı ise, güç yalanına maruz kaldığı için acı çeken bir kişinin bile kendisini güçle özdeşleştirmesidir. Gücün bir şeklini başka bir şekliyle değiştirerek başkaldırdığını zanneder, ama yaptığı her şey kendini teslim etmenin tekrarıdır, gerçek bir kendiliğin yapılanması değildir. Kendiliğe götüren acı, özgürlüğünü özdeşleşme yoluyla elde etme seçiminin getirdiği acıdan yapı olarak farklıdır. Kişi, ancak kendilik acısına sahip çıkmak suretiyle kendisini *koruyabilir*. Ama Marcel Proust'un belirttiği gibi, bize acı veren kişinin acımızı dindireceğine inanırsak, o zaman gücün yalanına inanmış olur ve sürekli bizi onaylayacağını umduğumuz bir otorite ararız; içimizdeki tanrısallığı asla bulamayız.

Acıdaki bu fark nasıl ortaya çıkmaktadır? Belki sevgisini içsel gücünden alan bir annenin, henüz babasının dünyasını tanımamış çocuğuna duygularına tutunma gücü vermesiyle. Ama üzerinde baskı kuran kocasının zincirlerinden kurtulamayan bir anne, çocuğunu erkeğin özsaygısına benzer bir özsaygı kazanmak için kullanmak zorunda kalıyorsa, çocuğu ile karşı karşıya gelmesi bir güç denemesi olacaktır. Bu şartlar altında bir çocuğun kendilik gelişimi dindirilemeyen bir istek¹⁹ ve

asla gerçekleşmeyen bir tatmin olarak kalacaktır. Çaresizlik katlanılmaz bir hal alarak korku vermeye başlar ve çocuk yaşamdan çıkardığı “çekirdek dersin” kurbanı haline gelir: Güce sahip olan kişi, olmayan kadar çaresiz değildir, tıpkı ebeveynlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinde olduğu gibi. Annesi tarafından çaresizliği suistimal edilen küçük bir çocuk bile, annesinin bu yüzden kendisini daha güçlü hissettiğinin bilincine varır.

Bu tecrübelerin temelleri daha biz konuşmayı öğrenmeden, aklımız ermeden gerçekleşen gelişim evrelerinde yatmaktadır. Evveliyatımız hakkında kelimenin tam anlamıyla hiçbir şey bilmemekteyiz. Bilme ihtimalimiz olan şeyler de ebeveynlerin amaçlarını reddeden saptırmalar yüzünden örtbas edilmektedir. Bu yüzden ebeveynlerimizle tahammül edilir bir ilişki sürdürebilmek için küçük yaşlarda onları gerçekte oldukları gibi değil, görünmek istedikleri gibi görmeyi öğreniriz. Bu şekilde kendi hayatımızı ve hedeflerimizi kaybederek, acımızı dindirmeyi vaat edenlerden çare bekleriz. Ne gariptir ki Marcel Proust bunun ardında gizli bir intikamın yatığını göremedi: “Acımı dindirmek zorundasın, yoksa hiçbir işe yaramazsın.” Hayatımızın geri kalanını adadığımız şey, işte bu açıklanmayan sitemdir.

Bir başkasını, özellikle de kadınları ezmeye ve onları boyunduruk altına almaya dayanan bir kendiliğin, öz yıkımın ve kötülüğün kaynağı burada yatmaktadır. Birçok erkek bunun altında bir yanılgı olduğunu hisseder. Sonuçta herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda tam tersi tecrübeler edinmişlerdir; bu belki de onların gerçekliğini kabul eden empatik bir anneyle bağları ve onları annelerinin şefkati ve sevgisiyle tanıştıran, Erikson’un şiirsel anlatımıyla “araştıran” ağızları vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Ama bu zıt tecrübelerin çelişkisi onları çılgına çevirmektedir, çünkü şüphenin yarattığı kısırdöngü içinde sıkışmışlardır. Kendi gerçeklerine inanamazlar, ne uysal ne de asi olabildiklerinden, diğer insanlarla da iletişim kuramazlar. Gerçek kayıp kişiler, işte bu erkeklerdir. Öfkeleri yıkıcılık nöbetleri, hatta ölümcül sonuçlarla açığa çıkar. Ama, kendi gerçek duygularına hâlâ sahiplerse, gerçek anlamda kötü değil, sadece tamamiyle umutsuzdurlar. Kendimizi korumamız gereken gerçek kötüler, erkeklik efsanesinin bir yalan değil de gerçek olduğunu ileri sürenlerdir. İçimizdeki karmaşa hali bu insanların bizi yönlendirmesine olanak tanımaktadır. İçimizdeki çaresizlikten istifade ederek bizi, sundukları çözüme bağımlı hale getirirler. Bu çözüm, her defasında içimizde birikmiş öfkenin yüksek hedefler kisvesi altında ortak bir boşalımını vaat etmektedir. Savaş, fetih, millî birlik ve beraberlik, bize kendiliğimizin kalıntılarını bir kenara bırakmakta, gücümüzü körüklemektedir.

Sigmund Freud yüceltmeyi, öfke ve saldırganlığa bir cevap olarak ileri sürdüğünde, tam olarak doğru iz üzerinde değildi. Bir ulusun savaşa girmesi, kendini üstün gördüğü için başka bir ulusu ezmesi, insanların ideolojik ve dinsel nedenler yüzünden birbirlerine zulmetmesi, gelişme adı altında dünyayı tahrip etmesi, zaten yüceltme gerçekleşmiştir anlamını taşır. Yüceltme, yıkıcı güdüyü değiştirmez, sadece bahanesini değiştirir. Kötü sonuçları olan bu güdüyü azaltmak veya ortadan kaldırmak için, bunun kaynağı olan kendilik ideolojisiyle uzlaşmamız gerekir.

Erkek korkuları ve çaresizliği ile yüzleşmelidir. Ancak o zaman öfkesinin ve gerçek nedenlerinin bilincine varabilir. Ancak o zaman dikkatini yaşamındaki ikilemi ortaya çıkaran durumlar üzerinde yoğunlaştırabilir. Bu

şekilde öfkesinden ve çaresizlik duygusundan kurtulabilir. Çaresizliğin kabul edilmesi, kendimizi dünyada var olan daha büyük bir beraberliğin bir parçası olarak görmemizi sağlayarak, çaresizliği zayıflık ve kusur olarak tanımlamamızı engeller.

Bir erkek sınırlarını kabul ettiğinde, kendisinden daha güçlü olanların varlığını kabul etmesine rağmen kendisini yine de eksik hissetmediğinde, büyüklük ve mükemmel olma saplantısından vazgeçmiş olur. Böylece kendini ilkel ve yıkıcı öfkeden kurtarabilir. Bunu, ne yüceltme ne de bastırma başarabilir; aksine, ikisi de öfkenin kaynağını hayatta tutmaya devam eder. Çaresizlikle yüzleşmek bizi zayıflıkla yüzleşmekten doğan bir güce götürür. Bu yüzleşmeyi gerçekleştirdiğimizde, çaresizliği kabul etmenin sonumuz olmadığını ve kendiliğimizle gerçekten barışık olabileceğimizi keşfederiz. Geri kalan her şey bir kaçınmadır. Kadınları gerçekten eşit olarak görmek, şüphelerimizden kaçmakta bir dayanak olarak kullanmamak, biz erkeklere kendimizle yüzleşmenin temel olanağını sağlayacaktır.

IV

Geçmişle Bağlı Olmayan İnsan Kendine Gülemez: Canlılık Açısından Uyarımın Önemi

Genel olarak her canlının hayatta kalmak ve yaşadığını hissetmek için uyarıma gereksinimi vardır. Uyarım hayatın başlangıcı ve gelişimidir, organları ve işlevlerini düzenler. İnsanın gelişimi büyük ölçüde, etkisi altında kaldığı uyarım yoğunluğunun kalitesine göre şekillenir. Roffwarg, Muzio ve Dement (1966) insanın, henüz ana rahmindeyken merkezi sinir sistemi uyarılacak kadar dış uyarıma maruz kaldığını, bu uyarımların içsel bir kaynak olarak uyku ve rüyanın REM işlevlerine hizmet ettiğini söylemişlerdir. Ayrıca bu tür uyarımların merkezi sinir sistemi içindeki en önemli duyumsal ve devinimsel merkezlerin yapısal olgunlaşmasına ve farklılaşmasına katkıda bulunduğunu ve bebeği doğum sonrası gerçekleşecek ani uyarım seline hazırladığını söylemişlerdir. Yeni doğan bebeğin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan REM uykusunun aniden azalması, olgunlaşan beynin daha az içsel uyarıma gereksinim duyduğu anlamına gelmektedir.

Uyarım her zaman önemlidir. Duyumsal yoksunluk üzerine yapılan araştırmalar, merkezi sinir sistemine dışarıdan yapılan sürekli bir uyarım akımının, metabolizmanın çalışmasının önkoşulu olduğunu ve bunun da emzirilmekten sorun çözmeye²⁰ kadar her türlü eyle-

min temelini oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bir insanın sıcaklığından ve şefkatinden mahrum bırakılan bebek ölü; sadece bedensel gereksinimlerin karşılanması yeterli değildir.²¹ Yetişkin bir insanın uyarımlardan kısmen (görme, duyma, dokunma, koklama) tecrit edilmesi bile ruhsal bozukluklara, hatta çoğu zaman akıl sağlığının yitirilmesine neden olur.²²

Günümüzde büyük çapta bir uyarım dünyasının içinde yaşamaktayız; biz insanların ürettiği müzik, radyo, televizyon, reklamlar, afişler, caddelerdeki sesler, gazeteler, kitaplar, mimari, giysi, renkler vs. bedensel korunma gereksinimlerinden çok, ruhsal durumumuzla ilgilidir. Etrafımızı çevreleyen uyarım dünyası olmadan kendimizi çoğu zaman boş, sıkılmış ve keyifsiz hissediyoruz. Gerçekte şunu söyleyebiliriz: Kendimizle herhangi bir hesaplaşmaya girmeden, yaşıyor olduğumuz duygusunu elde etmek için bu uyarımları ararız. Bize yaşadığımızı hissettiren uyarım koşullarını bilinçli olarak seçme şansımızın olmadığını söyleyebiliriz. Bu bağımlılığın ve zorunluluğun farkına varamadığımız sürece seçme şansımızın olmadığını anlayamayız. Aslında şöyle de denebilir: Bazı insanlar bağımlı olmak anlamında bağımlı değildir; çünkü seçme yeteneklerinin varlığının bilincinde olmadan seçerler. Seçmenin iki kutbu olan “seçebilmek” veya “seçmemek” arasında birçok ara ve karma şekiller de vardır.

Bazı insanların uyarımları seçebilirken, diğerlerinin seçememesi, yaşamımızın ilk günlerinde maruz kaldığımız, ama sonra bizi giderek farklı gelişim yönlerine iten uyarım dünyasının niteliğine bağlıdır. Bunun sonucu olarak hepimiz fiilen aynı dünyada bulunduğumuz halde, farklı uyarım koşulları arayarak, farklı dünyalarda yaşarız.

Karşımıza çıkan uyarımlar iki temel gruba ayrılabilir. Birincisi, iç dünyamızı harekete geçiren, duygularımız ve gereksinimlerimizle bağlantılı uyarımlardır. İkincisi, insanı, *girdi-çıkı*tı mekanizmasıyla çalışan makineler gibi, önceden programlanmış tepkilerin aracısı haline getiren uyarımlardır. Birinci gruptaki uyarım koşulları iç dünyamızı etkilediğinden, bizi daima yeni içsel bütünleşmelere götürmektedir. Bu bütünleşme de kendiliği her defasında yeni bir yaratıcı eylemle ifade eden uygun tepkiler ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu tepki her defasında yeni bir içsel ve eylemsel heyecanı temsil eder. İç dünyamızla doğrudan bağlantı kuramayan diğer uyarım çeşidi ise, kısıtlanmış bir kendiliğin ifadesi olarak bizi yine kısıtlanmış bir kendiliğe götürür.

Her iki nitelikteki uyarımlar insana canlı olduğunu hissetmek için gereksinim duyduğu heyecanı sağlamaktadır. (Burada yaşamlarında heyecan ve tahriki dışlayanlar, yani ölümü yaşamayı tercih edenlerden bahsetmiyorum.) Uyarım koşullarının her iki temel grubu da yaşamın kendisidir, ama yapı olarak ve insanda yarattıkları etkiler bakımından farklılıklar göstermektedir.

Örneğin, 19. yüzyıl şehir mimarisi genel bir bakışla bir bütün olarak ele alındığında çirkin görünebilir. Ama, bu dönemden kalma resmi bir binadan gözlerimizi ayıralım: Gözümüz doymuştur. Bakışımız bir oraya, bir buraya takılmış ve farkında olmadan bir çizgiyi, bir kıvrımı, bir açıyı tamamlamıştır. Sonunda ruhsal bir tatmin hissederiz, çünkü bir şekilde, gördüklerimize içimizden bir şeyler katmış ve algı sürecine katkı yapmışızdır. Hareketli bir süreç başlatılmış, içimizdeki yaratıcılık ortaya çıkarılmıştır.

Ama gözlerimizi modern mimarının gösterişli herhangi bir binasında gezdirdiğimizde çoğu zaman aynı durum gerçekleşmez. Modern mimari etkileyici, hatta canlı olabilir. Ama gözlerimizi bu binalar üzerinden çektiğimizde, hâlâ bir şeylerin arayışı içindeyizdir. Gözümüz “doymamış”, içimizde bir katılım arzusu uyanmamıştır. Hatta belki gözlemcide dolaylı yoldan bir güç duygusu uyandırmıştır; ama bu da onu tatmin etmez, çünkü arayışı devam eder.

Bu örnek uyarım dünyamızın artık iç dünyamızı etkileyemediğini ve harekete geçiremediğini göstermektedir. Bizi hep daha fazla uyarım koşulu aramaya itmektedir, ama bu uyarım koşulları da bizi sadece eylemsel olarak etkilemektedir. Bu döngü böyle devam eder ve sonunda uyarım koşullarına bağımlı hale geliriz.

Kendimizi canlı hissedebilmek için dış etkenlere gittikçe daha çok gereksinim duyduğumuzdan, uyarımlara bağlı olmak sonunda yaşamsal bir güdü haline gelmektedir! Uyarım koşulları bu noktadan sonra, iç dünyamızı boş bıraktıkları halde, bizi yine kendilerine götüren bir yörüngeye oturtur. Ama boşluğumuzu doldurmak için onlara gereksinim duyduğumuza inandığımızdan, bize boşluktan başka hiçbir şey vermeyen bir şeye gereksinimimiz artmaktadır. Bu uyarım koşullarının birçok çeşidi vardır: Yüksek sesli müzik, büyük arabalar, nüansı olmayan pırıltılı renkler, parlak cihazlar veya uyarım koşullarını artıran herhangi bir şey. Sonunda kendimizi canlı hissedebilmek için aradığımız şey sadece değişimin hızı olur. Uyarımın şekli veya içeriği önemini kaybeder. İçerik gittikçe önemsizleşir. Boş şekiller tercih edilir, çünkü içeriği ve anlamı olan şekiller değişimin hızını yavaşlatır. Çünkü anlam, ruhsal bir örgütlenme gerektirdiğinden zaman alır.

Günümüz uyarım dünyasını şekillendiren bilincin kendisi de kısıtlanmıştır. Varoluşumuzla ilgili soyut kavramlardan oluşan bu bilinç, etkisinde kalan insanı gittikçe kısıtlamaktadır. Temelinde insanın girdi-çıktı özellikli bir nesne olduğu fikri yattığından, içsel dünyamıza açılmamızı, onu geliştirmemizi engelleyerek, bizi sonunda gerçek birer nesneye dönüştürmektedir. Psikolojide bu süreç neredeyse bilinçli olarak desteklenmektedir. Bütün dünyada davranış psikolojisi alanını büyük ölçüde etkilemiş olan ABD'li psikoloji profesörü B. F. Skinner ve okulu, insanı özgürlük ve onuru yokmuşçasına ele almaktadır. Önemli eserlerinden birinin adı *Özgürlüğün Ötesinde'*dir! Ne yazık ki çoğunluk gerçekten de kendisini dışarıdan görüldüğü kişiliğe büründürdüğünden, bu tür öncüllerin bilimselliği kanıtlanmaktadır. İnsan bu şekilde homojen hale getirilerek basite indirgenmektedir. İç dünyasına açılmadığından daha da kamçılanan tedirginliğiyle, insanın erişebileceği boyutlarının kısıtlanmış olması arasında bir bağlantı kurulmamaktadır.

Kısıtlanmış bir kavramsallığın bizi parçalamasına başka bir örnek de mimariden gelmektedir. Avrupalı mimar ve filozof Hugo Kükelhaus (1978), çoğu kişinin ışığın geliştiriciliğini görmediğini belirtmiştir. Bu gelişme irademiz dışında gerçekleşir, örneğin bir ormanda. Ama ışığı geniş ve engebesiz yüzeylere yansıtan modern mimarinin şartları altında, bu durum nadiren gerçekleşir, çünkü yansıyan ışık hareket olarak algılanmaz.

Belirleyici nokta budur. Modern mimariyle ilgili olaylar iç dünyamızı etkileyen uyarım koşullarının azalmasına neden olmaktadır. Böylece içsel hareketin yankısını hissetme olanağını gitgide kaybederek, canlı olma duygusunu zenginleştiren tecrübelerden mahrum kalırız.

Konuyla ilgili olarak ABD'li psikolog, hayvan araştırmacısı ve nörolog H.G. Birch'ün çalışmaları da anlamlıdır. Yıllar önce (1950), hareket eden uyarım koşullarıyla ilgili tecrübeler edinmeyen kedilerin, gelişimlerini asla gerçek birer kedi olarak tamamlayamadıklarını göstermişti. Deneyde, kedilerin hareket eden nesneleri, hatta hareketli gölgeleri bile algılama olanakları yoktu. Kafesler dolaylı yoldan aydınlatılıyordu, kuru yemler hemen aşağı düşün diye tabanları telden yapılmıştı. Bu şartlar altında gelişen kediler, daha sonra asla bir fare kovalamadılar. Buna benzer bir deney de fareler üzerinde yapıldı. Kendilerini yalamalarını engellemek için boyunluk takılan fareler, doğum yaptıklarında normal anelik davranışları sergileyemediler. (Birch, 1945)

İşsel zenginlik, sadece burada sorgulanan eksik kalan gelişim tarafından engellenmemektedir. Daha ziyade kendi acizliğimiz söz konusudur. Çünkü iç dünyasını hedef alan tecrübelerden yoksun bırakılan bir insan, başka bir canlıya dönüşür. Böyle bir uyarım gerek duyduğumuz halde yerine getirilmezse, kendimizi boş ve mutsuz hissederiz. Bizi uyarım koşullarına boğan bir refah toplumunda yaşadığımız halde, kendimizi sürekli huzursuz ve memnuniyetsiz hissetmemizin nedenlerinden biri budur. Bu türdeki uyarım koşulları, kısıtlanmış bir bilincin ifadesi ve harekete geçirilmesidir. Canlılığımız dış uyarımların sürekli akımına bağımlı hale gelmişse, bu bağımlılıktan kurtulamayız. Aksine, gerçek nedenlerini anlayamadığımız işsel tatminsizlik, farkına varmadan bizi dış görünüşlerin kucağına iter, çünkü bize öğretilenlere göre dış görünüşte bir tür canlılık vardır.

Ama bu tür dış uyarımlar asla yaratıcılığa değil, salt tepkilere neden olarak bizi birer robota çevirmektedir.

Kendimizi dış nesnelerde, örneğin sahibi olduğumuz nesnelerde bulabileceğimizi sanarak, kendimizi bunlar için pazarlarız. Bunun sonucunda da yaşamı, kendiliğimize dışındaki nesnelere sahip olmanın bir ifadesi olarak görürüz. Böylece yaşam bilinci piyasasının sunduğu ürünlerle sınırlı kalmaktadır. Kişiliğimiz de sanayi ürünleri tarafından belirlenmektedir. Sonuç olarak kendimizden kaynaklanan değil, ticaretin gereksinimlerine uyan arzular bizi motive etmektedir.

Bu tür bir arzunun ve iştahın güçlendirilmesi, çoğu zaman kasıtlı olarak kişilik bilincinin artması ve gelişmesiyle aynı kefeye konmaktadır. Gerçekte bu bizi içimizdeki tedirginlik ve boşluktan daha da uzaklaştırarak, bunların sadece sürekli bir asabiyetin kör duygusu olarak ortaya çıkmasına neden olur. Satın alınan yeni nesneler ve dış değişikliklerle bu boşluk duygusunu doldurmaya çalışırız. Ama içimizdeki sefaleti ve ona eşlik eden öfkeyi algılayamayız.

Görünüşe bakılırsa, gittikçe daha çok teknik talep etmeye yönelmekteyiz, çünkü gelişmiş teknik bize mükemmellik duygusu vermektedir. İnsanları şöyle bir gözlemlediğimizde, tanımadıkları ama kendilerine huzursuzluk veren iç dünyaları paylarına düşeni istediğinden, oradan oraya koşuşturup duran, sayısız işle uğraşan insanlar görürüz. İç dünyaları kendilerine korku verirken, korktuklarının ve yetersizlik ile çaresizlikten kaçtıklarının kesinlikle bilincinde değillerdir. Korku yerine, örneğin can sıkıntısı hissederler, böylece çılgın hareketlilikleri daha da artar. Yoğunluğu arttıkça kişiyi intihara sürükleyen kör bir öfkenin etkisi hissedilir. Bunun sadece telkin edici bir etki olmadığını sosyolog David Phillips'in (1977, 1978) incelemelerinden anlayabilmekteyiz. Bir dizi araştırma projesinde Philips, medya-

daki cinayet ve intihar haberlerinin, trafik ve uçak kazalarının artmasına neden olduğunu ortaya çıkarmıştı. Cinayet ve intihar haberleri medyada daha sık duyuruldukça, otobanlar ve özel hava trafiğindeki kazalar da sıklaşıyordu. Bu araştırmadan bu tür haberlerin gizlice, mevcut ama belirsiz eğilimlere şekil vererek tetiklediği sonucu çıkarılabilir.

Kendimizi ancak, bizi sürekli dış görünüşün önemi-ne yönlendiren tepkiler vasıtasıyla canlı hissettiğimiz sürece, kendi kendimizi yok etme eğilimimiz artarak sürer. Bu şekilde ne kendimiz olabiliriz, ne de kendimizi gerçek anlamda canlı hissetmemiz için gereken yaratıcılığa sahip çıkabiliriz. Gerçekten canlı kalabilmek için sadece tepki vermek yetmez, aynı zamanda hissetmek de gerekir. O zaman bir şeylerin üzerinde durmaya başlarız, çünkü herkesin, sahip olduğu yaratıcı gücün ortaya çıkması ve eylemlerine nüfuz etmesi için zamana ihtiyacı vardır. Ama bunun yerine uyarım koşullarının zincirlerine vurulmuş robotlar haline geliyoruz. Körüz ve bağımlı olduğumuz dış dünya iç dünyamıza ulaşmamızı engellediği için gelişme olanaklarını elimizden kaçırmaktayız. Bir insan içsel gücünü ve dünyasını geliştirmezse, üzerine gelen uyarımlardan tecrit edildiğinde tepkiselliği, yani kişiliği ve kişiliğini bir arada tutan unsurlar parçalanacaktır.

Ne gariptir ki, duyumsal yoksunluk üzerine yapılmış araştırmalar, tecritin etkilerini ayrıntılarıyla açıklamakta, ama duyumsal yoksunluğun ağır etkilerinden kaçınmanın var olan tek yolunu anlatmamaktadır. Birçok araştırmanın istatistiki çalışmasında bu şartlar altında kişiliklerinden ödün vermeyen bireylerden söz edilmemektedir. Bu konuyla ilgili bilgileri özel insanların biyografilerinden ve edebiyattan edinebiliriz.

İki biyografik örnek vermek istiyorum: Güney Kutbu'na ulaşan ilk kişi olan Amiral Byrd ile İngiliz-Macar asıllı kadın doktor Evelyne Bone. İkisi de duyumsal yoksunluğa deney ortamında değil, in vivo (gerçek hayatta) maruz kalmışlardı. Byrd, aylarca kutup bölgesinde herkesten ve her şeyden ayrı kalmıştı. Otobiyografisinde (1938) kendisine dış uyarımlardan bağımsız bir şekilde yaşama olanağını tanıyan zengin iç dünyasını anlatmaktadır. Bu şekilde yön algısını tamamen yitirmekten ve belki de delirmekten kurtulabilmiştir. Evelyne Bone'un yaşamında da buna benzer olaylar olmuştur (1957); Bone yedi yıl boyunca siyasi bir hapishanede tecrit cezası çekmişti. Duyu dünyası son derece kısıtlı bir şekilde uyarılmaktaydı. Ama düşünce dünyası vasıtasıyla ruh sağlığını ve hayatını koruyabilmişti. Her iki insan kişisel gelişimleri sayesinde bir iç dünya yaratmayı başarmıştı. Araştırmaların, duyumsal yoksunluğun etkilerini bu denli ruhsal bozukluklar yönüne çekmesinin nedeni, günümüzde maruz kaldığımız genel baskının özelliğidir. Bu baskı gelişimimizi günden güne dış uyarımlara daha bağımlı hale getirmektedir.

Bilimsel araştırmaların bu konuyla ilgili açıklamadığı veya yeterince açıklayamadıklarını edebiyattan takip etmek oldukça ilginçtir. Örneğin Stefan Zweig, *Bir Satranç Öyküsü* adlı kısa eserinde (1974, ilk basım 1943), bir gestapo hapishanesinin neredeyse mutlak bir tecrit anlamına gelen yıpratıcı koşulları altında bir ruhun hayatta kalışını anlatmıştı. Romanın kahramanı kurtuluşunu hayalinde kendi kendine oynadığı satranç oyunuyla gerçekleştirmekteydi.

Bu örnekleri vermekteki amacım, dış uyarım koşullarının önemini reddetmek değildir, amacım dikkati hep biz neredeyse farkına varmadan gerçekleşen bir

olaya çekmektir: Maruz kaldığımız bu gelişimin uyarımları yüzünden, giderek iç dünyamıza dokunmayan ve böylece bizi dış dünyaya daha bağımlı hale getiren uyarım koşulları tarafından yönlendirilmekteyiz. Ayrıca böyle bir gelişim, kendi kendimize sahip olduğumuz hayalini güçlendirmektedir. Dıştan gelen uyarım koşulları aradığımız ve bunlara olan tepkimiz içsel süreçler başlatmadığı için, dış uyarım koşullarına bağımlılığımız güçlenmektedir. Değişimin peşinden koşmakla sonuçlanan bu *circulus vitiosus* (kısırdöngü) tahrip edici etkiler gösterecektir, çünkü bu, temelde bir insanın gerçek gereksinimlerini anlamasını imkânsız hale getiren bir engeldir. Arzu ve ihtiraslar baskındır. İç dünyamız, beslenmez ve tatmin edilmezse, öfke ve yıkıma yol açan bir tedirginliği kaynağı haline gelir.

Kendimize giden yolu bulmakta zorlanırız. Aslında bir yol göstericiye ihtiyacımız vardır, ama bunun farkında olmayız, çünkü herkes birbirinden örnek alarak aynı kalıba uymaktadır: dışarıya odaklanmış bir arayış çılgınlığı. Kendi yaralarımızı, kendi gereksinimlerimizi ve duygularımızı anlayamayacak durumdayız. Burada karşı karşıya olduğumuz şey, insan algısının ölümüdür! Gerçeğimiz gerçekliğini kaybetmiştir, çünkü kendimizle sadece dışardan belirlenen soyut kavramlar aracılığıyla anlaşabiliriz. Farkına varamadığımız gerçek gereksinimlerimiz kaybolmaktadır.

Bize bir şey kazandırmayan nesnelerin mülkiyeti etrafımızı sarmış, kendiliğimiz pahasına da olsa ısrar ettiğimiz değişim bizi yerimizde saydırmaktadır. Dış görünüşte değişim aradıkça; giysilerimizi, evimizi, arabamızı ve elektronik aletlerimizi değiştirdikçe; her gün yaşadığımız belirsizliğe daha az tahammül edebilir hale gelmekteyiz. Görünüşte bu bir çelişkidir, ta ki bu ye-

nilik çılgınlığının bir korkudan kaynaklandığını fark edene kadar; uzaklaştırıldığımız ve bu yüzden bize yabancı ve tehlikeli görünen iç dünyamızla, duygularımızla temas etme korkusudur. Bu, günümüz toplumunun bizi boğuyormuş gibi görünen yeni güven bunalımıdır. Sadece duygularımızla yeniden ilişki kurmayı başarırız, bir çıkış yolu bulabiliriz.

Bu bağlamda unutmamamız gereken bir şey daha var: Mizah, hayatımızın önemli bir parçasıdır. Mizah, hayatımızdaki sorunları aşmaya yardım ettiği kadar, kendimizi daha canlı hissetmemizi de sağlar. Mizah duygusu olmayan insan ölüdür.

Bu konuda da belli bir gerileme söz konusudur.

Günümüz komedi filmlerini, eski komedi filmleriyle kıyasladığımızda bir şeylerin değiştiğini, eksik olduğunu görürüz. Yeni filmler, teknik olarak kusursuz olmalarına rağmen, içerikleri bizi güldürse bile, geride bir boşluk duygusu bırakır.

Örnek olarak Marx Kardeşler'in eski bir komedi filmi ele alalım. Filmin kahramanı Groucho, Afrika safarisinden New York'a geri döner. Savaş boyaları sürmüş yerliler onu görkemli bir sandalye üzerinde taşımaktadır. Sandalyeden inerken kabilenin reisine "Ne kadar?" diye sorar. Reis cevap verir: "Yirmi bir dolar." Groucho sitemli bir sesle şöyle cevap verir: "Ben size Avustralya üzerinden gelmeyelim demiştim!" Başka bir film: Groucho, New York'taki bir otogardan Kaliforniya'ya bilet almak ister. Veznedar bilet fiyatının yüz on altı dolar olduğunu söyler. Groucho ona bir deste kâğıt para uzatarak "Saymanıza gerek yok," der. Veznedar tabii ki parayı sayar ve on altı dolar eksik olduğunu söyler. Groucho sinirlenerek şöyle cevap verir: "Ben size saymayın demiştim!"

Bu eski komediler hafızamızda yer etmekten fazlasını yapmaktadır. Neden? Belki içimizde ruhumuza uyan bir şeyleri uyandırdıkları içindir. Buna karşılık yeni komediler içimizde bazı süreçlere aracılık etmeden, doğrudan tepkilere neden olan uyarım koşulları gibi etki etmekteler sanki. Uyandırdıkları kahkahalar daha çok birer robot tepkisini andırmaktadır. Hiçbir içsel ve empatik süreç harekete geçirilmemektedir. İşte, bu şekilde bir şeyler ölmektedir.

İki film birden gösterilen bir sinemaya gitmiştim. Filmlerden biri eski bir Marx Kardeşler filmiydi, diğeri ise yeni tarzdaki komedi filmlerinden biri. Daha çok gençlerden oluşan seyirci topluluğunu eski film pek cezbetmedi, ama yeni filmi izlerken, içinde “düzmek” ve “bok” gibi kelimelerle süslenmiş sahnelere gülmekten kırıldılar. Sahnelerin içeriği neredeyse hiç yoktu, sanki söz konusu antisosyal imalarıyla kelimeler birikmiş öfkeyi, böğürmeyi andıran kahkahalarla serbest bırakmıştı. Bu kelimeler kısıtlayıcı dünya tarafından şekillenen öfkenin tetikleyicisinden başka bir şey değildi. Bu anlamda bu tepki daha “önceden şekillenmişti.”

Marx Kardeşler’in filmini zevkle izlemek için içsel bir canlılık ve yaratıcı bir tepki gerekmekteydi. Görünüşe bakılırsa bu genç insanların iç dünyalarıyla bağlantıları yoktu. Olsa bile, etrafa sıkıldıklarını gösterecek, asabi bir şekilde bunu hatırlamaktan kaçındılar.

Değişen sadece bu filmler değildir elbette. Her alanda duygularımız ve yaratıcı gücümüzle olan ilişkilerimizde genel bir değişim söz konusudur. Gerçek duygularımız ve yaratıcılığımız kullanılmadığı takdirde körelecek ve biz ruhsal anlamda fakirleşeceğiz. İçimizde bu şekilde oluşan boşluk bizi asabileştirmekte, bundan doğan huzursuzluğun tehdit edici boyutu arttıkça,

asabiyetimiz ve yıkıcılık potansiyelimiz de artmaktadır.

Sanat ona katılmamıza olanak tanıdığında, bir film bizi çok etkilediğinde, kelimeler olmadan da kendimiz hakkında bir şeyler öğreniriz. Ama iç dünyamızı tanımamızı zorlaştıran bir dünyaya gün geçtikçe daha çok maruz kalmaktayız. Yaşamımız, hissedilen algılar yerine önceden şekillenmiş ardışık tepkiler haline gelmiş ve sürekli değişimin açtığı seri ateş duyguların yerini almış durumda. Kendimizde soluklanmaya, meseleleri düşünmeye fırsatımız yok. Her şey anında tüketmemiz için önümüze “porsiyonlar” halinde sunulmakta, hatta bizim için önceden çiğnenmektedir. Bu yüzden kendi eylemlerimizi bir heyecan kaynağı olarak görememekteyiz.

Tek taraflı uyarıma bağımlılığımız gün geçtikçe artmaktadır. Bazı insanlar yanlarında el radyosu olmadan sokağa bile çıkamıyorlar. Ya kendi uyarımlarına tahammül edemiyor ya da canlılık duygusunu yapay olarak üreten dış uyarım koşulları kesildiği anda oluşan boşluğa katlanamıyorlar. Burada, öne çıkarılması gereken nokta, bu dış uyarım dünyasını ve değerlerini benimseyerek kendimizi özerk zannetmemiz, Orwell’in 1984 adlı romanının, hayatımızın gerçeği olduğunun farkına varamamamızdır. Asıl sarsıcı olan, 1984’ün sadece terörist dikta rejimlerinde değil, resmi olarak görünürde şiddetin uygulanmadığı yerlerde de yoğun olarak hissediliyor olmasıdır.

Kendiliğimizden kopmuş olmamız, bir yandan kendimizle ilişkimizi ve gelişimimize bakış tarzımızı da etkilemektedir. İnsanlarda, geldikleri noktada geçmişin hiç önemi yokmuş gibi davranma eğilimi artmaktadır.

Rutgers Üniversitesi’nden bir kız öğrenciyle yaşadığım bir olayı hatırlıyorum.

Bir derste ABD'li oyun yazarı William Hanley'in *Slow Dance On Deadly Ground* (Ölümcül Zeminde Dans, 1964) adlı eseri hakkında konuşmuştum. Bu şaheserde, korkunç ve travmatik bir hayat yaşamış üç figür vardır, ama içlerinden sadece birinin, yaşamış olduğu korkunç olayla ilgili duyguları kalmıştır. Entelektüel, duygularından uzaklaşmış, modern bir üniversite öğrencisi olan Rosie, kürtaj yaptırmak üzeredir, ama onun için çocuğunu aldırarak, bir salamı dilimlemekten farksızdır. Eski Alman komünist Glass ise, karısını Nazilere terk etmiş olmanın dehşetini ideolojik teslimiyeti sayesinde silmiştir. Sadece, fahişelik yapan annesini öldüren Randall, işlediği cinayetin dehşetini bilinçli olarak hissetmektedir.

Bahsettiğim genç psikoloji öğrencisi, annenin fahişelik yapmasının neden bu denli büyük bir önem taşıdığını anlamadığını söyledi. Russel Jacoby'nin 1977'de "Sosyal Amnezi" olarak adlandırdığı olay, her yanımızı sarmış durumdadır. Bu hafıza kaybı bir zamanlar bildiğimiz, ama sonra korktuğumuz bazı şeylerin kasıtlı olarak bastırılmasıdır, hem olayın kendisinin hem de yarattığı korkunun.

Tekrar mizaha geri dönmek istiyorum. Aslında geçmişimizle bağımız yoksa, kendimize gülemeyiz. Mizahın ön koşulu geçmişle canlı bir bağlantının olmasıdır.

International Hotel (Uluslararası Otel) adlı filmde komedyen W.C. Fields, bir tür ilkel helikopterle gökyüzünde uçmaktadır. Aniden bira stokunun bitmek üzere olduğunu fark eder. Çin'in Tientsin şehrindeki Uluslararası Otel'in çatısına iniş yapar. Tam o sırada şehrin kalburüstü takımı, akşamüzeri çaylarını yudumlamaktadır. Fields, yüksek ve aynı zamanda şaşkın bir ses tonuyla nerede olduğunu sorar. Kalabalık çok kibar bir

şekilde *Tientsin*, *Çin* diye cevap verir. Fields öfkeli bir çaresizlikle "Ben Kansas City'yi arıyorum," diye bağırır. İnce bir ses "Kaybolmuşsunuz, bayım," diye karşılık verir. Bunun üzerine Fields helikopterden inerek doğrulur, yumruğunu göğsüne vurarak bağırır: "Hayır, kaybolan ben değilim, Kansas City!"

Buradaki nükte, kendi iç dünyasını hiç tecrübe edememiş ve canlı olamamış birinin, kendi özüne sahip olamama fikrine de gülemeyeceğidir.

V

Psikoterapide Hastalar

Çoğu kültüre²³, insan bilincini bölen ve bu bölünmenin devamını sağlayan bir araç gözüyle bakılmalıdır. Bir uygarlığı tanımlamak ve analiz etmek istediğimizde, yöneltmemiz gereken asıl sorular şunlar olmalıdır: Bir uygarlık veya kültür, bir çocuğun özerkliğinin bastırıldığını fark etmesini ne derece engellemektedir? Bir kültür, çocuğun bilinçlenme süreci içinde onu çaresizliğinin ve öfkesinin gerçek kaynaklarından nasıl ayırmaktadır? “Kültür” bu öfkeyi ve meydana getirdiği yıkıcı güdüyü nasıl insanın sevgi ve duygudaşlık gereksinimlerine aykırı olan ve insanı bu eğilimlere karşı kayıtsız hale getiren davranışlara dönüştürmektedir?

Bu tür sorularla insanın kendisinden kopması ve bölünmesinin kültürümüzdeki izlerini sürebiliriz. Bu bakış açısı ilk başta ne kadar yadırgansa da, hangi kültürlerin özünde ölümü ve yıkıcılığın nefretini taşıdıkları, hangilerinin hayata karşı gerçekten sorumluluk taşıdıkları açıklık kazanmaktadır. Bu sorular uyum sağlamış bir varoluşu, bilinç bölünmesine dayanan bir gelişimin son safhası olarak gören bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu şekilde ruh hastalıkları bilmececi de çözülmektedir. Ruh hastalıklarına kapsamlı bir bakış açısından

bütün olarak bakılmalıdır. Bu bakış açısında bir bireyin gelişimsel tarihiyle kültürel ilişki arasında bağ kurularak ruh "hastalığının" anlamı yavaşça belirginleşmektedir. Bilinçlerinin temel yapısı olarak bölünmeyi kabul edemeyen insanlar "hastalanmaktadır".

Hâlâ duyarlılıklarını kaybetmemiş olanlar, başka duyguların karşı kıyısına özlem duyanlar²⁴, yani başka bir insanı onun bireyselliğinin tamamen bilincinde olarak sevebilme çabasından ve aynı şekilde sevilme özleminde vazgeçmemiş olanlar bir bedel ödemektedir. Çoğu zaman kendilerini yabancı hissederler, nedenini bilmeden acı çekerler, içleri korku doludur, hayatta veya iş hayatında başarısız olma ihtimalleri vardır; öyle ya da böyle dışlanmaktadır.

Bu insanlardan bazıları gelişimlerinin başlangıcından itibaren, kültürün kendilerin talep ettiği bölünmeye yaşamayı başaramazlar. Bazıları da aniden, görünüşe bakılırsa daha önce hiç yaşamadıkları ve bu yüzden baş edemedikleri duygularla karşı karşıya geldikleri andan itibaren, kültür tarafından istenen bölünmeyi reddeder. Bu yüzden psikoterapinin uygulama alanındaki hastaları iki ayrı gruba ayırırız: Birincisi "oldum olası" hayatla ilgili sorunları olanlar, ikincisi "aniden", sözde durup dururken çökenler. Bu tür sorunları olan insanların tümü terapi görmez veya görmeleri gerekmez. Çoğunun kendilerini tekrar bulmalarını sağlayan yeterli enerjileri, eşleri veya arkadaşları vardır.

Birinci gruptaki hastalar, kültürün çaresizlik ve öfkeyi "yüceltmek" için sunduğu araç ve yolları benimsemekte daima zorluk çekmiştir: İtaat, uyum, kendi gücünü bastırmak, tekniğe vakıf olmak. Bu tür insanlar çok erken yaşlarda hükmedilmenin ve baskının çeşitli şekillerini hayat tarzı olarak kabul etmeyi reddetmiştir. Kül-

türün öne sürdüğü, özerkliğin bastırılmasının sevgiden kaynaklandığı yalanı kendi algılarıyla fazlasıyla çelişmiştir. Bu kendini kandırma düzenine katılmayı farkına varmadan reddettikleri için “hastalanmışlardır”. Oysa başkaldırıları ve direnişleri çoğu zaman gün yüzüne çıkmaz. Kendi öfkelerinden dehşete kapıldıklarından gözleri korkmuş ve sinmişlerdir. Onlara fiilen baskı uygulayan ve çocukken “sevgilerine” bu denli gereksinim duydukları ebeveynlerine duydukları korkuları artmaktadır. Bu yüzden, bir yandan saldırganlıklarından çekinirlerken, diğer yandan da kendilerinin kötü olduklarına inanırlar. Bu nedenle başkaldırıları kendini *hayatta başarısızlıkla* ifade eder.

Bu hastaların çoğu durumlarının kendi suçları olduğuna inanarak, bize “çaresiz” bir umut içinde gelir. Bu suçluluk duygusu yüzünden terapi yoluyla tıpkı diğerleri gibi olmak isterler: Uyumlu, itaatkâr, başarılı, bir vatandaş olarak yıkıcılık özgürlüğü. Diğerleri ise meselenin gerçekten temeline inmek ister; çaresizlikleri “nasıl” ile ilgilidir. Suçluluk duygusu içindeki birinci grup, bundan kurtulduğunda toplumun gayet başarılı, hırslı, uyumlu, daha duyarsız veya saygısız bir ferdi haline gelebilir. İkinci gruptakiler psikoterapistleri ve psikanalizcileri daha çok uğraştırmaktadır. Çoğunlukla onlara “umutsuz vaka” gözüyle bakılır, yani yardım edilemeyecek kadar hasta. Dışarıdaki dünyada bir şeylerin doğru olmadığı konusundaki ısrarlı ve çoğunlukla üstü kapalı, karışık ve tamamen uygunsuz şekillerde dile getirdikleri şikâyetleri kabul edilmediği sürece öyledirler. Ben şahsen bu tür hastalarla yaptığım çalışmaları en umut verici çalışmalar olarak görürüm.

İkinci kategori, yani kendilerini birdenbire daha önce resmi ve kültürel bilinç bölünmeleri yüzünden hep

kaçındıkları duygularla karşı karşıya bulanlar da kendi içlerinde iki gruba ayrılırlar. Birinci alt grubun istediği tek şey tekrar duygusuzluk ve duyarsızlık durumuna geri dönmektir. Diğer alt grup, içinde bulundukları sorunu ve krizi, bölünmüşlüklerini aşmak için bir şans olarak görürler. Birinci alt gruptakiler, psikoterapist ve psikiyatristlerin en sevdiği hasta türüdür. Genelde psikofarmaka, elektroşok, sistematik davranış eğitimi ve bazen grup tedavisinin belirli yöntemleriyle tedavi edilirler. Bu tedavide hastaya kendisine derinden musallat olan duygulardan kurtulması için "yardım" edilir. Buna karşılık, diğerleri çöküşlerini fırsat bilerek, sonsuza dek kendileriyle bütünleşen savaşçılar haline gelebilirler. Bu hastalar birinci grubun "umutsuz vakaları" gibi eskiden beri uyumsuz olmadıkları halde, motivasyonlarının yoğunluğu çoğu zaman benzerlik göstermektedir.

Kırk yaşındaki, enerjik ve başarılı bir iş kadını örnek vermek istiyorum. Bana terapiye gelmeden aylar önce ona şefkat, ilgi ve teselli hissettiren bir erkekle tanışmış. Kadın hayatında ilk defa bir duygu yoğunluğunu omuzlarında bir ağırlık olmadan yaşamış. Ama kendiliğinden gelen tepkileri yansıtmaya ve gereksinimlerini partnerine hissettirmeye başladığında erkek kendini geri çekmiş. Kadının içindeki bu gereksinimleri uyandıran o olduğu için, kadın kaderinin bu erkeğin ellerinde olduğunu düşünmeye, o olmadan hayatını aniden anlamsız görmeye başlamış.

Bu kadın hasta, hayatı boyunca gerçek sevgi olmadan yaşamış. Annesinin ilgili soğukluğu "sevgi" ile ilgili tek tecrübesi olmuş. Ama çoktan bastırdığı, hiç tanımadığı bir baba tarafından kucakta taşınma arzusu, bu erkek tarafından uyarılarak canlandırıldığında, ha-

yatı boyunca "güçlü", yeterli ve başarılı bir kişi olmaya çalışarak bastırıldığı duygulara kendisini tamamen teslim olmuş hissetmişti. Kendi dünyasındaki görüntüsünün öğeleri, yani güç, bağımsızlık ve yeterlilik, bu görüntüyü sağlamlaştırmaya yaramıştı. Bilincindeki bölünme, onu empatik olmayan bir anne tarafından yaralanmış olma gerçeğiyle yüzleşmekten kurtararak, sürekli başarılı, bağımsız ve güçlü olmasının motoru haline gelmişti.

Ama ne kadar umutsuz ve gerçekdışı görünmüş olsa da sıcaklık ve şefkat gereksinimi uyandırıldığı andan itibaren, gücü sanki uçup gitmiş, geriye sadece kendine söylediği bir yalan kalmıştı. Bölünme ve inkâr üzerine kurulu kendi görüntüsü ruhsal ve somatik olarak dağılırken, yüksek tansiyon fiziksel acısını açığa vurmaktaydı. Ama hasta sorununu sakinleştirici ilaçlarla geçiştirmek istemiyordu, içinde ona başka dünyalar vaat eden "başka bir kıyı" hissetmişti. Doktoru bu duygusunda ona destek verdi. Yalnızlık korkusunun, bu adama tutunmasının aslında kendiliğine sahip olma korkusundan kaynaklandığını anladı. Kendisinin ve başkalarının saygısını uyandıran "güçlü" ve "bağımsız" görüntüsünün, annesinin ve çevresinin beklentilerinin bir ifadesi olduğu ortaya çıktı. Gerçek canlılığının üzeri kapalıydı.

Fırlatılıp atılan kendi gereksinimleri su yüzüne çıktığı anda, tıpkı annesi gibi bu gereksinimlerden son derece korkan bu erkeğe tutunmuştu. Korkuya kapılınca eskiden bizi incitmiş olan insanın benzerine tutunmak, kendiliğimizi hâlâ göz ardı etme çabasının ürünüdür, çünkü farklı bir insanın içimizdeki canlı kendiliği uyandırabilmesinin sayısız ihtimali vardır. Temel olan duyguların tekrar yaşanması, benliğin oluşum sürecinin

tekrar başlaması korkusunu uyandırır. Bu yüzden günümüz toplumunda yalnız kalmak bu kadar çekilmez bir hal almıştır. Yalnız kalamayız, kendiliğimizi ve bununla bağlantılı, henüz küçük bir çocukken duyduğumuz korkuyu gerçekten hissetme ihtimalinden kaçabilmek için ille de başka birine gereksinim duyarız.

Bazı insanlar kendilik'lerinden kaçmak için birbirlerine sıkı sıkıya tutunur. Ama bu kadın kendini tekrar keşfetmeye, duyarlılığına geri dönmeye, kişiliğinin dış görüntüye, örneğin ekonomik başarıya düşkünlüğünü değiştirmeye cesaret etti.

Psikoterapistler temelden ikiye ayrılmaktadır: Birincisi, kültürdeki bölme eğilimlerini destekleyenler; ikincisi, bireyin ve dünyasının gerçeğini kapsamlı bir şekilde arayanlar.

İkinci türdeki psikoterapi ahlaki bir müdahaledir, çünkü insanın içindeki kötülüğün nedeni çocukluğunda ve gençliğinde edindiği, bilincindeki bölünme eğilimini ortaya çıkaran tecrübeleri benimseyememesidir. Psikoterapinin ahlak bakımından müdahalesi şu soruları akla getirir: Tedavi, hastaya o acı tecrübeleri tamamlama gücünü mü vermeli, yoksa insanı başkaldırmaya iten duyarlılığını farkında olmadığı zaman bile inkâr etmeye, bastırmaya devam ettiren hassas bir araç mı olmalıdır? Örnekte de anlattığım gibi, bu bir bakıma hastaya bağlıdır. Ama "hasta olmak" ile insana huzur vermeyen duyarlılık arasında bitip tükenmeyen bir bağ vardır.

Terapist gayretini bu duyarlılığı susturmak üzerine mi yoğunlaştırmalı? Ama bu şekilde gerçeğe ihanet etmiş olmaz mı? Yaptığını varsayalım: Bunun nedeni hastayı korumak mıdır, yoksa terapistin kendisinin de var olan güçlerle özdeşleşmiş ve kültürel bölünmeyle iç içe geçmiş olması mıdır?

Michael Maccoby gibi psikanalizci bir yazar *Die Neuen Chefs* (Yeni Patronlar, 1979) adlı eserinde, kahramanlarının erkeklik ölçütlerinin bir ağaca işeme mesafesinden ve kadınları aşağılamaktan ibaret olduğunu anlatırken, nasıl olur da bu ve buna benzer davranış biçimlerinin ve zihniyetlerin, aslında megalomaninin bir ifadesi olduğunu fark edemez? Maccoby önde gelen ve saygın yönetici çevrenin bu tür davranış kalıplarından bahsetmekte, ama bunları tamamen normal görmektedir. Burada kendisinin başarı ve güçle özdeşleşmesi, kalemine ne derece yansımıştır? Fikrimce, Maccoby korkusuzluğu ruh sağlığıyla karıştırmaktadır.

Ama belirleyici bağlam tam da budur: Kendini duygulara bırakan bir kişi, aynı zamanda kendini korkulara açmış olur. Oysa güç fantezileri bizi korkudan ve diğer tüm farklı ve ince duygulardan korur, ama bu süreç bastırılan duyguların beklenmedik bir biçimde aniden ortaya çıkışıyla son bulur. Maccoby'nin tavrı duyguların tek tip bölünmesinin ve ayrılmasının bir kanıtıdır. Başka bir deyişle, sadece güç üzerine kurulu yapay bir kimliğin hizmetindeki duygulara izin verilmektedir.

Hastalarımızın acı çekmesinin başlıca nedeni, güçle özdeşleşme sonucu kendilik'lerinden uzak tutulmalarıdır. Özdeşleşmeye rağmen herkeste, uyum sağlamış olanlarda bile incinme ve kendini "zayıf" hissetme korkusu baki kalır, çünkü bir yandan da başka bir insana duyabilecekleri gereksinim altında ezilmekten korkarlar. Ama acılarının bilincinde olduklarından, korkuları hakkında bir şeylerin farkındadırlar.

Vereceğim örnekle kültürümüzün şartları altında çeşitli ve çelişkili tecrübelerimizle bütünleşmenin gerçekte ne kadar karışık olduğunu göstermek istiyorum. Kültürel kalıplarımız aslında dert kaynağı olan, ama ça-

re olarak sunulan hâkimiyet, hükmetme ve iktidarı öne çıkardıkça, kopukluğu telafi edebilecek tedavinin gerçek sürecini engellemektedir. Güçlü, canlı ve neşeli bir kadın hastamdan söz etmek istiyorum. Bir keresinde seansa bütün gücüyle saklamaya çalıştığı bir öfke içinde geldi: Oturur oturmaz bana olan güveninden söz etmeye başladı. Ben, tam tersini hissederek kızgın veya korkmuş olup olmadığını sordum.

Şaşırmış bir biçimde “Öfkeli mi? Evet, öfkeyi tanıyorum, ama korku?” diye karşılık verdikten sonra hemen ağzından şu sözler dökülüverdi: “Kimsenin hükmü altına girmeyeceğim, kendi meselemi kendim halletmeliyim!”

Bir yandan bana açılmak isterken, aynı anda nasıl olup da sorunlarını başka bir insanla paylaşmak istemediğini sordum. Cevabı şöyle oldu: “Bilmiyorum, geri adım atmak istemiyorum.”

“Bu, benimle savaşmak zorundasınız gibi geliyor kulağa” diye devam ettim, çünkü zayıflık olarak gördüğü güven gereksinimine karşı direndiği duygusuna kapıldım.

Bu yüzden, söylediklerinin, annesi hakkında söylediği şeylere benzediğine dikkat çektim: Sivri dilli, soğuk ve küçümseyici. Birden davranışı değişti. İşte o zaman ilk defa tam anlamıyla yüzüme bakarak hüzünlü bir sesle şöyle dedi: “Her şey o kadar korkunç ki!” Ama gerçek buydu. Tıpkı annesi gibi ters ve soğuk bir tavır takınarak, hatta bu tavırla gerçekten sevdiği adamı dahi reddederek annesine sadık kalmakta ve onun davranışlarını haklı çıkartmaya çalışmaktaydı. Hasta bu şekilde annesinin neden olduğu duygu dünyasındaki bölünmüşlüğü ve inkârı kuvvetlendirmekteydi. Annesinin kalıbını tekrar ettiği için, kendisi değildi.

“Sadece kötü olmak için mesafemi koruyorum.”

Şu karşılığı verdim: “Evet, kendinizi annenize bağlıyorsunuz. Bunu değiştirebilirsiniz, ama o zaman korkuya kapılacaksınız.”

“Kulağa doğruymuş gibi geliyor, peki, ama neden?” diye sordu.

“Göreceğiz,” dedim.

Biraz sonra: “Gerçekten, hiçbir erkeğe güvenmiyorum. Size de... Annem de erkeklere güvenmezdi. Onu sevdiğimden değil, ama bana güvendiğine inanıyorum. Yönelebileceği bir tek ben vardım, sanırım olayın benim için böyle bir anlamı var.”

Anne ve babalar işte bu şekilde çocuklarının kendilik'lerini parçalayarak, onları istedikleri hale sokarlar. Bu anne, kızına hükmetmek için bir hileye başvurmuş, kızının kendisini onun için çok önemliymiş gibi hissetmesini sağlamıştır. Bu çekici etkisi olan bir hiledir; anne kızına üzerinde gücü olduğunu hissettiriyordu, oysa aralarındaki ilişkinin gerçeği bunun tam tersiydi.

Sonuçta bu seansta geri kalan her şey çözüldü: Başkaları üzerinde hissettiğimiz, özsaygımızı sözde destekleyen, ama gerçekte bizi yok eden zaferler aracılığıyla her gün çeşitli yollar ve tertiplerle tekrarladığımız efsaneler.

“Doğru! Bir dakika, Doris'le (kocasının eski eşi) bir bağlantısı var, bir tür hayal, şimdi aklıma gelir... O ve annem arasında bir bağlantı var. Birbirlerine benziyorlar. Kendimi Peter Pan (asla büyümek istemeyen, zaferler kazanan çocuk kitabı kahramanı) gibi hissediyorum. Sanırım, kendimi zafer kazanmış gibi hissediyorum, onlardan daha iyi olduğumu düşünüyorum.”

Ben: “Neden zafer bu kadar önemli? Kendi başınıza bir birey olma duygusundan neden bir zafer çıkarıyorsunuz? Bu sizi annenize bağlayacaktır.

"Dinleyin, bir keresinde bir hikâye yazmayı düşünmüşüm." Anlattıklarından, Mary'nin hikâyesinin, annesinin ailesini küçümseyişini haklı gösteren olaylar etrafında döndüğü ortaya çıktı.

"Bu hikâyenin o zamanki ve şimdiki anlamı, annenizi kendisini üstün görmekte haklı bulduğunuzdur, sizin için bunun anlamı diğerlerinin annenizden çok daha kötü olduğuydu, bu düşünceyle anneniz gözünüze daha iyi görünüyor ve sizi böyle bir anne yüzünden çaresizlik hissetmekten kurtarıyordu. Ama zaferiniz boş bir zafer. Diğerlerinin daha kötü olduğu bir bakıma doğru, ama söylenmeyen bir şey var: O da hepinizin aynı hamurdan olduğu. Bu şekilde onlardan ayrılamazsınız, bu bir zafer meselesi değildir, *siz farklısınız*, ama bununla anneniz ve diğerleri arasında bir ilişki yok."

Uzun bir aradan sonra: "Hıh, ne biçim bir ifade, farklıymışım! Asla farklı olmak istemedim ki, şişman kadınlardan oluşan bir kitle içinde kaybolmak istedim... *Ben farklıyım*, ama belki bunu istemiyorum!"

Ama farklıydı. Farkında olmaksızın cesurca geçmişiyle savaşmıştı. Başlangıçta, savaşı kendini yıkacak nitelikte olmuştu. İlk evliliğinde kocası hem onun geçimini sağlamakta, hem de bir yandan sürekli söylenerek onu ve kadınları aşağılamaktaymış. Yine de hayatını düzenleyebilmek için sürekli kendisiyle mücadele etmiş. Çocukları için elinden geleni yaparak, yazarak ve resim yaparak yaratıcılığı için savaşmış, hatta bunlardan zaman zaman mutlu bile olmuş.

"Birden John'a (şimdiki kocası) olan sevgimin yoğunlaştığını hissediyorum. Gerçekten farklı olduğumda onu sevebilirim. Ama biliyor musunuz, kendimi farklı hissetmek beni endişelendiriyor, korkutuyor. Ne yapacağım ben?"

"Bununla yaşamayı öğreneceksiniz. Görünüşte hiç korkmadığı için annenizin güçlü olduğunu zannediyorsunuz. Oysa o korkularını inkâr ediyordu, bizi insan yapan bir şeyi zayıflık olarak görüp bir kenara itti."

"Evet, o benim gözümde bir devdi."

Ama hepimiz için olduğu gibi, bu hasta için de kendisi olmak hâlâ korku nedeniydi.

Bir dahaki seansta hedefleyip elde ettiklerinden bahsetti. Birkaç çalışması aynı anda çeşitli dergilerde yayımlanmıştı. Ama bütün bunları anlatırken bende hiç kendinden emin bir etki bırakmadı.

"Dün akşam eve döndüm ve John'u durmadan öptüm. Her şey geçen seansta konuştuğumuz, farklı olduğum konusuyla ilgiliydi. Ne konuştuğumuzu hem biliyor, hem de bilmiyorum."

"Birinden kendinizi çekerseniz, neyin yok olacağını düşünüyorsunuz?" diye sordum. (Bunu sorarken annesini kastediyordum.)

"Ben -annem benim için hayatın ta kendisiydi- ve onun canlılığı!"

Bu doğrudu, annesi kesinlikle hâlâ bir canlılığa sahipti. Ama, sorularıma devam ettim: "İçinizdeki kargaşa nedir?"

Yanıt: "John'suz bir hayatın nasıl olacağını düşünüyordum. Korkunçtu; yalnız kalırsam benimle kim ilgilenir? Bu annemle ilgili bir şey: Çamurun altına gömülmüş bir şeyler yerle bir olurdu. Of! Çılgınca geliyor, ama kendimi çekersen, içimdeki pisliği haklı çıkarmama yarayacak hiçbir şey kalmazdı elimde." (Bununla daha önceki seanslarda işlenen konuları ima ediyordu: Eğer anneme benzemezsem, annemden farklı bir kişi olma sorumluluğunu tek başıma taşıyım, çünkü o zaman kendi duygularımla uyumu yakalamış olurum.)

"Yaptım!! Bunu bilmiyordum! Ama sonunda olduğu kesin. Şimdi ne yapacağım? Ah, o eski gümüş bağı, göbek bağı."

Hasta, "ne yapacağım" sorusunun bir tekrardan ibaret olduğunu anladı: Bu soruyu kullanarak bana karşı *sanki* annesinin (veya benim veya bir başkasının) malıymış ve kendi üzerinde hakkı yokmuş izlenimi yaratmak istemişti.

"John beni hak edecek ne yaptığını bilmediğini söylediğinde içimde öyle bir sorumluluk hissediyorum ki... neredeyse unutuyordum ama işte yine o: Kendimi haklı çıkarmak için anneme tutunuyorum, çünkü onun pisliği benimkini de haklı çıkarıyor, sanki hayatım birdenbire anlam kazanıyor. Neredeyse kendi tuzacağıma düşecektim!"

Burada çoğumuzun genelde bu kadar sinirli olmasının nedenini görmekteyiz. Gerçekte olabileceğimiz kişi olmak, yani insanlık bakımından diğerlerinden eksik olmayan bir insan olmak, aynı zamanda korku ve bazen büyük huzursuzluk hissetmek demektir. Çünkü bu şekilde yaşamımızın ilk günlerinde öğrendiklerimizle çelişmiş oluruz. Etrafımızı çevreleyen otoriteden daha az olmak (örneğin, anne ve babamızdan), kendimizi bir şekilde küçültmek ve küçülttürmek, birçoğu için otoriteyi yumuşatma ve yatıştırma aracı haline gelir. Böyle bir savunma taktiğinden vazgeçen bir insanın korku ve huzursuzluk hissetmesi normaldir. Bizi değişime çağıran her şeye öfkelenmemizin nedeni budur.

Psikopatoloji olarak adlandırılan olaydaki çelişki şudur; insanlar hem karşı karşıya oldukları bölünmüş dünyanın "gerçekliğiyle" çelişen bir duyarlılığa sahiptirler, hem de onları bunaltan dünyayla özdeşleşmiş durumdadırlar, işte bu yüzden hastalanırlar. Kendileri

de bölünmüştür ve onları tehdit eden şey onların bir parçasıdır. Bu yüzden çoğu hasta onları inciten güce sahip olunca, acılarının dineceğini düşünür.

Bize en rahatsız gibi görünen insanlar olan şizofrenler, bu özdeşleşmeye en radikal biçimde karşı çıkanlardır. Onlar dünyamızdan ve dayattığı özdeşleşmelerden kaçmaya çalışırlar. Bu yüzden çözülmüş olarak algılanırlar, çünkü böyle bir özdeşleşmeme süreci, afekt (ani ve yoğun heyecan) ile gelişmekte olan insan ilişkilerinin toplumsal anlamı arasında bir bölünmeyi beraberinde getirir. Eğer acıma duygusu kendini üstün hissetmek veya başka bir insanı ezmek için kullanılırsa, şizofren bir insan acıyamaz.

Bu oyunu oynayanların “duygudaş” tepki olarak iyi niyet ve yas beklediği yerde bir şizofren kahkahalarla gülebilir. Özdeşleşmemekle böyle anlamlardan kaçmaktadır. Bu yüzden bizim gerçeğimizde yaşamazlar, tamamen uygunsuz algılarla karşı çıkıyormuş gibi görünseler de, bu gerçeği tanırlar veya tanırlardı. Şu da doğrudur:

Şizofrenler doğruya daha yakın, ama gerçeğe uzaktırlar.

Kaynağı sahte sevginin çeşitli şekilleri olan bilincimizdeki bölünme sürecini ayırt etmek önemlidir. Bu bölünme yüzünden baskı unsuru taşıyan ilişkiler ve sevgiyle ilgili algımız, kendimize bakışımız ve tepkilerimiz deforme edilerek imkânsız hale getirilmektedir. Buna karşılık şizofren bir kişinin sözde bölünmesinin başlıca özelliği, bu doğruyu algılamalarındaki bağlamda yatmaktadır, çoğu zaman daha konuşmayı öğrenmeden edinilen tecrübeler olarak akılda kalan bu bağlamları gerçeğe uygun olarak ifade edemedikleri halde... Sevgi olmayan bir sevginin riyakârlığını görürler,

ama bu gerçeğin bilincinde olarak bölünmüş bir dünyada yaşama güçleri ve olanakları yoktur.

Kendi doğrularının kendilerine güç kaynağı olabileceğini bilmezler, çünkü bu doğru çok önce ellerinden alınmıştır. Asıl incinmişlikleri burada yatmaktadır. Sadece boyunduruk altına almayı seven bir sevginin riyakârlığının farkında olduklarından, böyle bir dünya tarafından sevimemeyceklerini kanıtlamanın sürekli çabası içindedirler. Hatta bu doğruyu sağlamlaştırmak için tamamen huysuzluğa bürünürler. Bundan doğan yaşayan ölü halleri ise öznel ve radikal dürüstlükleridir. Bu yüzden şizofrenlere ancak en dolaysız ve dürüst tedavi yöntemleri uygulanabilmektedir.

VI

Kendilik Mücadelesi ve İhanet

İnsanlık olarak adlandırdığımız şeyin temelinde aslında tarihi bir düşünsel gelişim yoktur. Genel olarak söylenenin aksine, insanlık ahlaki değerler üzerine düşünmekten doğmaz; çünkü ahlak, insana kabul ettirilen düşünce tarzından daha canlı güçlerden doğar. Ahlakın dışsallığa dayandırıldığı yerde, her türlü ahlaksızlığın ve acımasızlığın şartlarını da buluruz. Atalarımızın ve başka halkların sözde ilkelliği, kendi ahlaki eksikliklerimizi örtbas etmemize yarayan birer efsanedir. Bu anlamda ilkel insan yoktur, sadece insanlıkları zarar görmüş insanlar vardır.

Temelinde özerklik yatan bir kendilik, yıkıcılıkla bir arada barınamaz. İnsanın içindeki yıkıcılık sonradan gelişmiştir, bu olgu doğuştan değildir; aksine, özerkliğin bozulması etrafında dönen karmaşık bir gelişim süreci sonucu ortaya çıkar. İnsanın içindeki yıkıcılık aslında ruhundaki bölünmedir. Bir aylık bebek bile annesinin onu bir bütün olarak değil, kısıtlı bir şekilde algılaması sonucu acı çeker.²⁵

Ama toplumsal gerçekliğe uyum, ruhun bölünmesini şart koşar. Kişi, bunu gelişiminin temeli haline getirirse içi kötülükle dolar, çünkü o zaman sürekli kendi-

ni bulmaya çalışır, kaybettiği parçasını arar, üstelik bu arayış dışa dönük olarak gerçekleşir. Bu eylem bazen toplumda kabul görür: Örneğin bir ideoloji, bir Tanrı veya “ahlaki” bir inanç için yapılan savaşlar şeklinde. Veya üzeri örtülmez, doğrudan uygulanır: Örneğin suç işleyerek. Her ikisinin ardında yatan da, erken yaşlarda gelişmiş olan maddiyatı kullanarak maneviyatı fethetme eğilimidir.

Jakob Wassermann, bu olayı Niels Heinrich adlı bir katil üzerinden anlatmaktadır (*Christian Wahnschaffe*, 1919). Wassermann, bize bu romanda her türlü canlıya ve iyiliğe karşı bitmek tükenmek bilmeyen nefreti sonucu Ruth adındaki duyarlı ve saf kızı da öldüren bir adamı anlatmaktadır. Bu cinayeti işleyerek varlığını borçlu olduğu riyakârlıktan intikam alır, onu aşağılar; ancak bir yandan da ruhunun kaybolan parçasına, ayrıldığı sevgi dolu yanına duyduğu gereksinimi ifade etmektedir. Kitabın kahramanı ilhakin süslenmemiş anlamını, içinde eksik olduğu halde bunu kullanarak boşluğun üstesinden gelen bir insanı simgelemektedir.

“Eğer Niels Heinrich Engelschall’e kalsaydı, taş üstünde taş kalmaz, bütün kurallar yerle bir edilir, bütün düzen bozulur, bütün şehirler havaya uçurulur, bütün köprüler yıkılır, bütün kitaplar yakılır, bütün yollar kapatılırdı. Yıkım yüceltilirdi, biri herkese karşı, herkes birine karşı, herkes herkese karşı. İnsanlık daha fazlasına değmez; bunu rahatlıkla söyleyebilir, çünkü kendisi insanlığı incelemiş ve ne olduğunu anlamıştır. Şimdiye dek sadece yalancılar, düzenbazlar, iflah olmaz aptallar, cimriler ve hırs budalaları tanıdı; o alçak köpeklerin yükselmek istediklerinde nasıl süründüklerini gördü, yukarıya sürünerek çıkar, aşağıya doğru havlarlardı. Zenginleri o tok ve tembel konuşmalarıyla, fakirleri de

o sefil sabırlarıyla tanıdı. Rüşvetçi satılmışları, burnu büyükleri, palavracıları, karanlık kişileri, dermansızları, gözleri kamaşanları, hırsızları, sahtekârları, kadın düşünlerini, korkakları, orospuları ve pezevenkleri, çöpçatanları ve genç beyefendileri, ikiyüzlülükleri ve azgınlıklarıyla kentsoylu hanımefendileri gördü. Orada kıskançlık, burada riyakârlık, o maskaralıklar ve yapmacıklıklar, hepsini biliyor ve onu artık hiçbir şey etkileyemiyor; pis kokudan, sefaletten, açgözlülüğten, oburluktan, hileden, kötülükten ve şehvetten başka hiçbir şeye inanmıyor. Dünya bir utanç dünyası ve yok edilmeli, bunun bir kere farkına varan kişi de son adımı atmalı, en son hamleyi yapmalı. Çaresizlik ve alayın kendi içinde boğuldukları anda, artık daha fazla devam edilmediği yerde, kıyamet meleşinin kalbinin donuk et duvarının dibinde attığı yerde, ışığın ve insanın öfkesiyle baş başa kalabildiği, kendini nihayet hissedebildiği ve büyük görebildiği, kutsal bir şeyi yakalayıp tuz buz ettiği gecenin bile girmediği yerde; söz konusu olan kutsal bir şey, söz konusu olan saf bir şey ve onu dize getirip yok ederek, onun efendisi olmak.”

Jacob Wassermann, bize bu karakterle bölünmüş bir insanın artık kendini sadece öfke aracılığıyla canlı hissedebilmesini aktarmaktadır. Çelişkinin dehşeti, canlılığının kaynağının yıkıcılık olmasında yatmaktadır. Bu belirli şekillerde her gün rastladığımız korkunç bir gerçektir, çünkü toplumun her alanında bulunan bu insanlar yıkıcılık olmadan yaşayamazlar.

Gerçek bir kendiliğe sahip olmayan bu insanlar, kabul gören toplumsal davranışlara uyum yetenekleri sayesinde, çoğu zaman makul duygulara sahip birer insan izlenimi uyandırırılar. Canlı olana karşı besledikleri intikam duyguları dışında, diğer bütün duygulardan

kopuk oldukları için korkusuz, huzurlu ve rahat görünürler. Kendi korkularına ve gerginliklerine katlanamayanlar bu insanlardan etkilenir. O yüzden böylesi insanlara hayranlık duyulur, özellikle de hırslıysalar.

Nazi ideolojisinin acı verici temeli, bu olay sadece Almanlara mahsus garip bir çılgınlık olarak ele alındığında, gözden kaçırılmaktadır. Nazilerin ve iktidar yapılarının başarısı, sadece Yahudi düşmanlığı ve açık hukuk tanımazlıkları sayesinde gerçekleşmedi. O dönemin yükselen "yeni insan"ı, kişiliği ve kendiliği olmayan insandı.

Eichmann'ın davranışlarıyla ilgili ayrıntılar bize bu olayın boyutlarını açıkça göstermektedir. Onu kaçıranlardan biri televizyonda yayınlanan bir röportajında, Eichmann'ın tuvaleti geldiği zaman tuvalete oturduğunu ve başında bekleyen nöbetçiye usluca "Şimdi işeyebilir miyim?" diye sorduğunu anlatmıştı. En basit fiziksel durumuyla ilgili kararları bile verme hakkını karşısındakine, yani o anda kendisine hükmedene devretmişti!

Kötünün Bayağılığı (H. Arendt, 1963) ile ilgili en korkunç şey, bunun, kişinin günlük hayatında değil, bize insani duyguları olan insanlar gibi görünen ve sunulan, ama aslında kendiliği olmayan insan kalabalığında yatmaktadır. Polonya Himaye İdaresi'nin başındaki General Hans Frank'ın Nürnberg duruşmaları sırasında ABD'li mahkeme psikoloğu G. N. Gilbert ile yaptığı konuşmalardan bu duyguların nelerden oluştuğunu öğrenbiliyoruz. Bu konuşmada Hans Frank, Hitler'i bir baştan çıkarıcı olarak nitelendirerek şunları söylemiştir: "Biliyor musunuz, insanlar gerçekten kadın gibi ..., öyle duygusal, öyle kaypak, ruh hallerine ve çevreye öyle bağımlı ve etki altına girmeye öyle hazırlar ki ..., itaat

etmeye dünden razılar, bir kadın gibi kendilerini teslim edecek kadar itaatkârlar... Sonra Hitler, olup biten her şeyin suçunu bizim omuzlarımıza yükleyerek, bizi yalnız bıraktı ..., içimde gerçekten kötü bir şeyler olmalı, her insanda olmalı... Kitle telkini- hayır, bu olanları açıklamaz. Hırs, evet daha çok hırsla ilgiliydi. Düşünsenize, otuz yaşındaydım ve bakan olmuştum, limuzinlerde geziyordum ve hizmetçilerim vardı... İnsan bir an için sarhoş oluyor ..., sonra ellerini açıyor ve elleri boş, bomboş." (Manvell, R. ve Fraenkel, H., 1967)

Frank, tıpkı birlikte yargılandığı ve Hitler'in mimarı ve silahlanma bakanı olan Albert Speer gibi görünüşte normal, duygulu, üzgün, hesap vermeye hazır ve akıllıydı. Albert Speer'den özellikle bahsettim, çünkü sanayi alanında faaliyet göstermiş olduğundan, günümüz toplumunun organizasyonda başarılı erkek tiplmesine çok iyi uymaktaydı: Nazik, yönlendirmenin olanaklarını ve zamanını hissetmekte bir dâhi, zarif ve görünüşte kişisel olmayan bir büyüklüğü hedefleyen; aslında *her şey için uygun*, bu yüzden ahlaksız ve göz kamaştırıcı toplumsal statüsüne rağmen kişiliksiz.²⁶

Peki, bu itiraf havasındaki sözde dürüstlüğü'nün ardında gerçekte ne yatmaktadır? "İnsanlar gerçekten kadın gibiler, kendilerini teslim etmeye hazırlar..." Kendilerini teslim ettikleri için kadınları aşağılamaktan başka bir şey değil! Bu sözler tabii ki kadınlardan teslimiyet isteyen, başarı arzusunun dışında hiçbir şeyi bulunmayan, bir kendiliği bile olmayan bir insan tarafından sarf edilmekte. Bu, bir başkasının iradesine teslim olunduğunda, her defasında kendini yeniden üreten bir zihniyetin sonucudur. Böyle erkeklerin kadınları hor görmesinin nedeni belki burada yatmaktadır. Aslında kendilik'lerini teslim ettikleri için kendilerini hor

görmekte, ama bunu teslimiyet istedikleri kadınlara yansıtmaktadırlar!

Toplumumuzun önemli siyasi, ekonomik ve bilimsel konumlarında yer sahibi böyle kendilik'ler vardır. Onlarda Hitler ve yandaşlarının açık öldürme arzusu olmasa da, bu onları daha az tehlikeli yapmaz.²⁷ Belki aslında daha da tehlikelidirler, çünkü kendilik olmayan bu kendilik, normallik, başarı, yararlılık ve sözde değer örtüsü altında kolayca anlaşılmamaktadır.

Ama kötülüğün silahı vicdan değildir. Gelişim bozukluğunda bizzat rol oynamış olan suçluluk duyguları, derin yıkıcılığın şartlarını yenilemekten başka bir işe yaramaz. Gerçek değişim ancak, insan bitmek bilmeyen bir biçimde gerçekdışı bir güvenliğin ardından koştuğu korkunç gerçeğiyle yüzleştğinde gerçekleşir. Ancak bilinçlenmenin bu sancılı sürecini yaşarsa kalbi açılabilir ve diğer insanlara karşı duyarlılığı gelişebilir. Søren Kierkegaard, 1849'da şöyle yazmıştı: "Günahın tersi erdem değil, inançtır." Bu inanç, doğrular üzerine bir kendilik inşa etme olanağını yaratma amacıdır.

Bu kesinlikle kolay değildir, birçoğumuz bundan kaçınırsınız, çünkü ancak itaatkâr olduğumuzda sorunsuz yaşabileceğimizi zannederiz, tıpkı bize söylendiği gibi. Hayatı boyunca "sevimli", "nazık" ve "söz dinler" olarak yaşamış bir kadın hastam bunu denedi. Günün birinde beklenmedik bir olayla karşı karşıya geldi. Otuz yaşındaki bu kadın çocukluğunu ve gençliğini son derece sömürüldüğü şiddet dolu koşullar altında geçirmişti. Örneğin on yaşındayken, annesine pansiyonerlerinin ona cinsel tacizde bulunduğunu söylediğinde, annesinin cevabı şöyle olmuştu: "Eğer onu kovmamı istiyorsan, para kazan." Ama, kendisi ve annesi hakkındaki her türlü düşüncesini gerilere itmiş, bastırmıştı. Bū-

yük zorluklarla okulunu bitirip, sosyal görevli olabilmek için yirmi altı yaşında yüksek okula başlamıştı.

Öğrenim hayatı sırasında bir seminer çerçevesinde bir hastaneyi ziyaret etmişti. Burası sekiz yaşındayken cerrahi bir müdahale sonrasında üç ay yattığı hastaneydi. Bu beklenmedik karşılaşma, zamanında bastırılmış bütün öfkesini açığa çıkarttı. O zaman doktorlar ve hemşireler bir çocuk olarak ona pek sıcak ve anlayışlı davranmamıştı. Öfkesinin bilincine varır varmaz, kültürle bütünleşmiş bir kuralı hatırlamış: “İnsan kendi kendine acımamalı.” Bu annesinin ve ait olduğu toplumsal sınıfın otorite aracılığıyla yaşanan ve içselleşen acıyla şiddete verdikleri tepkiydi.

Bu yüzden hasta kendi duygularını hemen kafasından uzaklaştırarak, hiçbir şey olmamış gibi seminere katıldı. Ama öfkesi kendisinden ve kendilik nefretinden duyduğu suçluluk duygusunu körükledi. Öfkesi yüzünden kendisini yeterince uyumlu hissedemedi. Kendisi için hayati önem taşıyan ödülü almak için kendine karşı dürüst olmadı, yalan söylemekte ısrar etti ve bunun için kurallara uymak zorunda kaldı, çünkü bu davranışı her türlü otorite tarafından kabul görmekteydi.

Ama hasta, duygularını tamamen bastırmadığından, iş arkadaşlarının tedavi edilecek çocukları seçerken uyguladıkları acımasızlığı fark edebilecek kadar dürüsttü. Arkadaşlarının samimiyetsizliğini ve ikiyüzlülüğünü hissetmişti, çünkü en alt sosyal tabakaya ait bu çocuklar, sorunlarının aciliyetine göre değil, planlanmış seminer çalışmasının kriterlerine uygunluk derecelerine göre seçilmekteydi. Profesörden iyi bir not almanın şartı “iyi” bir sonuçtu. Bu şekilde çocuklar, gereksinimleri ve aciliyetleri göz ardı edilerek, bir not yüzünden birer nesne haline getirilmişti.

Bir çocuğu seçerken bir diğerini reddetmek, her defasında genç kadında sıkıntı yaratmaktaydı. Diğer seminer öğrencileri onun bu derin ikilemini aptallık ve uyumsuzluk olarak görmekteydi. Arkadaşlarındaki bu derin insani duyguları görmezden gelerek, aslında kendi insani duygularını engellemekteydiler. Hasta, olaya katılmak istese de, bunu gerçekleştirmesinin tek yolu, kendi doğrusuna "iharet" etmektir. Bu da, bu sorunun onun için ne kadar karmaşık olduğunu gözler önüne serer. İçinde bulunduğu çelişkinin üstesinden nasıl gelebilirdi?

"Sevimli" görünme ihtiyacı ve öfkelerini asimile etmekteki yetersizliği şöyle bir rüyada açığa çıkmıştı: Aynaya bakıyordu, ama kendisine bakmaktan korkuyordu, çünkü aynadaki görüntü kendi görüntüsü değil, içindeki iyiye zarar verebilecek, öfkeli ve çıldırmış görüntüsüydu. Aynadaki görüntüyü silmeye çalıştığı anda irkiliyordu, çünkü bu kendisini silmek demektir. Bu rüyayla kendi bölünmüşlüğüne ve hayatı boyunca bölünmüş olarak yaşama çabasının farkına vardı. Ancak şimdi içindeki büyük bir parçanın silinebileceğini idrak etmişti. Bunu istemiyordu.

Hem kendi benliğimizi, hem de birçok alanda gerçekliği yansıtmayan toplumsal gerçekle bağlantımızı sağlayacak gücü veren, işte kendiliğimiz için giriştiğimiz bu mücadeledir. Bunu başardığımızda, hem kendi canlılığımızdan, hem de karşımızdaki insanın canlılığından mutluluk duyabiliriz.

Ama böyle bir kendilik, soyut bir imajın resmi olmak yerine, kendi duygularımıza ve diğer insanların duygularına bağlı olma hali olduğundan, varlığını sadece böyle bir bağ canlı kaldığı sürece sürdürebilir. Bu nedenle böyle bir kendiliğin devamlılığı, bu bağların ve

beraberinde getirdiği acıların, sevinçlerin, coşkuların ve taşkınlıkların sürekli yenilenmesine dayanır. Canlılık bu yüzden sabit değildir, değişimi ifade eder; bu yüzden istikrar, gerginliğe katlanabilme yeteneğidir. Ayrıca hiç kimsenin sorunsuz bir varoluşun baştan çıkarıcı vaatlerine karşı bağışıklığı yoktur.

Sonsöz

George Orwell, bir keresinde bir çocuğa umutsuzluk ve çaresizlik hissettiren bir olay anlatmıştı. O çocuk kendisiydi ve yatılı okulun müdüründen dayak yemişti: “Kesinlikle acıdığı için ağlamıyordum, ikinci dayak pek acıtmamıştı bile. Korku ve utanç beni uyuşturmuştu sanki. Ağlıyordum, biraz benden ağlamamı belediklerini hissettiğim için, biraz da gerçekten pişmanlık duyduğum için, ama biraz da çocuklara mahsus ve kolayca açıklanamayan daha derin bir kederden dolayı: *Sefil bir yalnızlık ve çaresizlik duygusu; düşmanca bir dünyada içinde hapsolmuşluktan değil, daha çok kuralları benim onlara uymamı gerçekten imkânsız kılan bir iyi ve kötü dünyası yüzünden.*” (Such, Such Were The Joys, 1968)

Bu çaresizlik, insanın kendi iç dünyasına yabancılaşmasına neden olur, kişilik gelişiminin “normlara” uyması veya başkaldırması önemli değildir. Hemen şekilciliğe tutunuruz, bunların toplumsal veya toplum karşısı ideolojilere uyup uymadıkları fark etmez. Kendi iç dünyamızdan yabancılaştırıldığımız için, iç dünyamız bize anlamsız ve dağınık görünür, bu yüzden de onu bir tehdit olarak algılayarak, kendi kimliğimizin anlamını devam ettirmek için görüntülere tutunuruz.

Franz Kafka, nafil olan bu tutunmayı çok duyarlı

bir biçimde anlatmıştır. *Dava* adlı romanında, Joseph K. bir bisikletçi kimlik belgesiyle kim olduğunu kanıtlamaya çalışır! Kafka'nın kahramanları acı çekmektedir, çünkü sadece görüntüden ibaret olan eksik kimliklere boşuna inanmışlardır. Bütünlüklerini "babacan" kanunlarla elde etmeye çalışarak, özlerinin sözde şekilsizliği içinde çözünmekten korunmaktadırlar. Traven'in romanlarındaki kahramanlar ise çok farklıdır. Örneğin *Ölü Gemi* adlı romanında Koslowski zorla kabul ettirilen her türlü kimliğe karşı sonuna kadar mücadele etmektedir.

Başkaldırı ve uyum arasındaki fark esastır. Sadece başkaldırı doğruluğundan şüphe edilmeyen bir kendiliği mümkün kılar, ama insanlarla bütünleşmeye götürmek koşuluyla. Eğer başkaldırı sadece bir şeye karşı koymak amacı taşıyorsa, yani sadece başkaldırmak adına başkaldırıyorsak, kendi önemimizi azaltmış oluruz. Gerçek bir kendilik için yapılan mücadele bu şekilde suya düşer, böyle bir gelişim kalbi olmayan bir kendilik getirir. Bu yolda karşımıza çıkan asıl tehlike dış tehlikeler değildir, aynı zamanda yalnızlığın, kaosun ve deliliğin teröründen duyulan korkudur.

Eğer dışa yönelik başkaldırı içimizde de bir şeyleri değiştiremezse, böyle bir başkaldırının gelişimi uyumun gelişimiyle aynı olur. Kendisi de büyük bir asi olan Henry Miller, Rimbaud'nun bir başkaldıran olarak başarısızlığını anlatmıştı. Daha önce de bahsettiğim bu esere tekrar değinmek istiyorum.

Rimbaud'nun kısa ama ateşli hayatı (en büyük eseri olan *Un Saison En Enfer*'i on sekizinde bitirmişti) uyum ve duygusuzlaşmaya karşı başkaldıran, "özgürlüğünü ve bilincini geliştirmek için kendisini zorla kabul ettirdikten sonra fikir değiştirip maddi güvence arayışına

giren" bir adamın hikâyesidir. Bu adam "dünyanın harikalarını" incelemek gibi alışılmadık bir istekten yola çıkarak hayatı bütün yönleriyle tecrübe etmek üzere genç bir delikanlıyken, arkadaşlarından ve akrabalarından ayrılır. Ama henüz gençken "aklının karışıklığını kutsal" olarak gören bu adam, birdenbire hayatının bu tek meydan okumasından vazgeçer. Doğruluk arayışı durma noktasına gelir, sendeler ve o andan itibaren tam tersi yöne gitmeye başlar. Nefret ettiği düşmanla özdeşleşir.

Miller'e göre Rimbaud, baba evinin çekilmez taşralı havasından kurtulmak için evden kaçır. Sonra ise, terör veya delilik korkusundan kendisini dünyaya hükmeden güçlerin eline teslim ettiğinde altın, silah ve köle ticareti yapmaya başlar. Miller'a göre "hazinesini" teslim eder, sanki "omuzundaki yükü buymuş gibi..."

"'Cehennemdeki gece sırasında', ruhsal vaftizinin kölesi olduğunu anladığında şöyle haykırır: 'Ah, Anne, Baba, hem benim mutsuzluğuma hem de kendi mutsuzluğunuza neden oldunuz'... Kendini yaşadığı zamana ve doğduğu ülkeye bağlayan her şeyden koparak şöyle der: 'Kusursuzluğa hazırım.' Belli bir anlamda öyledir de. Kendi dini törenini hazırlamış, yeneden içinden doğduğu gecenin karanlığına batmak için korkunç ateş sınavını vermişti. Sanatın ötesinde bir basamak olduğunu anlamıştı; panik bir dehşet içinde veya delilik korkusu yüzünden geri çekmek üzere ayağını bu kapının eşiğinden atmıştı... İnsan, kendi gücünün sınırlarına dayanmalı, hangi alanda olursa olsun, kurtuluşun hasretini çekmek için önce bir köle olduğunu anlamalıdır. Anne ve baba tarafından aşılana sahte ve olumsuz irade aşılamalıdır, bu irade ancak o zaman olumlu hale gelebilir, kalbimiz ve aklımızla reddedile-

bilir. Oğul tahta oturacaksa, baba²⁸ tahttan indirilmelidir... Baba sert bir terbiyecidir, kanunun ölü harfidir, yasak işaretidir. Biz de sahte bir güç duygusu ve şımarık bir gurur içinde cinnet geçirir ve gemiyi azıya alırız. Sonra da yıkılırız ve aslında bizim olmayan kendilik pes eder. Ama Rimbaud yıkılmadı. O babasını tahtından indirmede, onunla özdeşleşti... Karşı tarafa geçerek nefret ettiği düşmanının yerini aldı... Kimliğini öylesine temelden değiştirdi ki, kendini yolda görse tanıyamazdı. Bu belki de deliliği kandırmak için girişilen son ve umutsuz çabadır, bu şekilde ruhen öyle sağlıklı hale geliyoruz ki, delirmiş olduğumuzu bilmemize gerek kalmıyor." Hayatının sonlarına doğru "cimri annesinin çiftliğinde acılar içinde sürünerek sonunu beklerken", geçmişteki büyük başarılarını soran bir adama terslenir: "Lütfen bırakın bunları! Bütün bu pisliği arkamda bıraktım." (Mathieu, 1979). Sanki nefret edilen asi kendiliğinin sınırlarından vazgeçmeye çalışır gibi bir hali vardı.

En derin nefretin sığınağına dönüşebilecek yer olan ruhsal sağlık çılgınlığına getirilen böylesine iyi anlayış, aynı zamanda özerkliği olmayan bir kendiliğin esasını da tarif etmektedir. Bir zamanlar ister başkaldırmış, ister uzlaşmış olsun, burada en başından beri söz konusu olan boyunduruk altına giren her insanın kendinden duyduğu nefrettir. Bu boyunduruk beraberinde daima kendi gerçeğimizin inkârını da getirir ve ahlâk böyle insanların elinde sapkınlaştırılmaktadır. Böyle bir gelişim içindeki insan kendi uyarımlarından korkmaya başlar, böylece Tanrı yerine konan kişiler tarafından onaylanmak isteği merkeze yerleşir. Bizden bekleneni yaparak kabul görmek, iç huzursuzluğumuzdan kaçma mekanizması haline gelir. Onaylanmayı, kendiliğimizin

amacı haline getirerek, olduğumuz gibi sevilme olanağından vazgeçmiş oluruz. O andan itibaren böyle bir sevgiye duyulan özlem, kendimizi küçük görmemizin kaynağı haline gelir. Çünkü kendi duyarlılığımız için sevilmek, zayıf biri olduğumuz anlamına gelirdi. Daha önce de defalarca tekrarlanmış olan bu şartlar altındaki bir çocuk, aslında sadece uyumlu olduğunda kendisine sevgi verildiğini öğrenir. Ama, bununla yetinmeyi öğrenirken, anne ve babasını da içten içe küçük görecektir. Kendisi ve sevgi gereksinimiyle baş edebilmek için, samimi sevgiyi hatırlatan her şeyden olduğu gibi kendinden de nefret etmek zorundadır. Acımasızlığın asıl kaynağı bu olsa gerek. Neal Ascherson (1983), Jean Moulin'i işkenceyle öldüren, Lyon'un Gestapo şefi Klaus Barbie'nin bir söyleşide şunları söylediğini yazmıştı: "Jean Moulin'i sorgularken, onun ben olduğunu hissettim." Bunun anlamı şudur: Moulin'de ne kadar kendini, yani kenara ittiği parçasını gördüyse, kendinden/ondan o kadar nefret etmeliydi ve kendini/onu öldürmeliydi.

İnsan bu şekilde insan olmaktan çıkmaktadır. Kendilik nefreti onu öyle parçalayabilir ki, durum tam tersine dönebilir: Yeni ve aynı şekilde özerk olmayan benlik, önceki uysal benlikten bir çırpıda nefret edebilir.²⁹ Bu süreç, kökleri olmayan bir kimliğin özerk benlik gelişiminin, sadece içerideki kaosu örten sözlü soyutlamalar sisteminden oluştuğunu göstermektedir.³⁰

Bu tür insanlar, kitabın birinci bölümünde anlatıldığı gibi, acı ve merhametin bir zayıflık olduğu efsanesini uydurmuş ve kabul etmiş olabilir. Ama tam da bu insanları acı çekmedikleri için güçlü olarak görürüz! Oysa bu "güçlüler" acıya katlanacak güçleri olmadığı için duygularından sıyrılmış insanlardır. Gerçeğin bu ters

döngüsünü anlamak çoğu zaman kolay değildir, çünkü “güçlüler” iktidarda olmayı amaç edindikleri için, toplumsal “gerçeği” belirlemektedirler.

Böyle bir “gerçeğin” kurumsallaşması sonucu bir insan aslında iyi olan, ama “gerçeğin” dayatması sonucu zayıflıkla özdeşleştirdiği tarafından nefret ettiği için bir başkasını öldürecektir. Milovan Djilas’ın otobiyografik anlatılarında (1958), gerçekten güzel ve tatmin edici bir tanışma yaşadığı bir Türk’ü öldüren bir Karadağlı’nın hikâyesi anlatılmaktadır. Burada esiri olduğu şeref ve erkeklik gibi soyut kavramlar adına öfkesini açığa vuran bir adam görmektediriz. Cinayet tam olarak Türk’ün kendini bu beraberlikte güvende hissettiği anda işlenir, Türk’e kendini aynı şekilde yakın hisseden Karadağlı bu hislerinin farkına varır ve “içinde tutamayacağı bir şeyler koptuğundan” onu öldürür.

İşte bu şekilde iktidarda olanlar, iç dünyalarındaki boşluk nedeniyle koskoca ulusları yönlendirebilmektedirler. İnsanlar, soyutlamalarla dolu bir batağın içine gittikçe batmaktadır ve bu bataklık hem ezenleri hem de ezilenleri boğmaktadır. Toplumsal yöntemlerin ipliğini pazara çıkaran biri karşısında irkilen bir toplum, “iradesini üyelerine zorla kabul ettirmeye çalışan, özgürlük duygusunu çoktan kaybetmiş, mutlakçılık yolunda bir toplumdur.”³¹ Böyle bir toplum uyguladığı şiddeti anlaşılmaz kılmaya çalışacaktır, tıpkı Soljenitsin’in şu unutulmaz kelimelerle anlattığı gibi: “Şiddetin ayrı bir varlığı olmadığını asla unutmamalıyız... Şiddet daima riyakârlıkla iç içedir... Şiddetin tek sığınağı riyakârlık, riyakârlığın tek desteği de şiddettir. Şiddeti bir kez olsun yöntem olarak seçen bir adam, riyakârlığı da prensibi olarak seçmek zorundadır.” (Soljenitsin, 1972)

Özerk olamamanın sonuçları hepimiz için korkunçtur. Özerk olmamak, güç peşinde koşarak içimizdeki kaosu ve ruhsal hastalık tehdidini geri püskürtme halidir. İç dünyamızı ve daima pusuda yatan iktidarsızlığı kabul etmeyerek, güç hırsının pençesinde kendimizi daha da çok reddederek, içimizdeki boşluktan duyduğumuz korkuyu kendi ellerimizle derinleştirerek, aslında geriye gücün peşinde koşmaktan başka bir seçenek bırakmıyoruz. Bu şekilde genel iktidar hem hedef, hem de kişisel bütünlüğün desteği haline gelmektedir. Böyle bir gelişimin dinamiği başka insanlarla gerçek anlaşmazlıkları asla kabul etmez; uzlaşan insan zayıf insan olarak görülür. Eşitlik yoktur, insan ya hükmeder ya da hükmedilir. Böyle insanların çocukluklarındaki tecrübeler yaşamlarının ana dersi olmuştur. Artık acı ruhun efendisidir, bu yüzden geçerli olan tek şey güçtür. Daha ötesini itiraf edemezler, yoksa acının boyunduruğu altına girdikleri için korkak olduklarını kabullenmek zorunda kalırlar.³² *Ama bize sürekli gerçekçi olarak sunulan insanlar bu insanlardır. Oysa varlıkları sadece ölüme adanmıştır, çünkü canlı olan onlar için tehlike demektir. Bu yüzden özgürlüğün beraberinde sınırsız bir kendilik onayı getirdiği, yani tehlikeli olduğu düşüncesini desteklerler. Gerçekten de, bu şiddete karşı başkaldıranlar, özgürlüğü sınırsız kendilik onayıyla eş tutarlar! Bu da yine şiddet biçimlerinde kimlik arayanların korkularını onaylamaktadır.*

Bu "gerçekçilik" insan olmanın asıl düşmanıdır. İnsanlığımızı korumak için, onu olduğu gibi görmek zorundayız: Henry Miller'in Rimbaud vakasında anlattığı gibi, ruh sağlığına kaçış, deliliğin yeni (yoksa çok mu eski?) bir biçimi olarak görmeliyiz. Bize gerçekçilik olarak sunulan güç politikaları her geçen gün dünyayı

uçuruma daha da yaklaştırmaktadır. Bu eskiden beri böyleydi, ama güçlülerin elinde hiç bu kadar büyük imha araçları olmamıştı. Ne yazık ki eskiden olduğu gibi bugün de bu ölümcül son ve ölümcül amaç, gerçek kisvesi altında örtbas edilmektedir. İktidarda olanlar hiçbir çıkar gözetmeksizin bizi korumak istediklerini iddia ederler. Ama Friedrich Nietzsche'nin *İyi ve Kötünün Ötesinde* adlı eserinde filozoflar hakkında söylediği gibi, "kişisel olmayan hiçbir şey yoktur." Eğer devlet adamları kendilik'lerinden uzaklaşmışlarsa, sürekli yalanla yaşamak zorunda kalırlar. Bize sundukları hiçbir şey insani yapıda olamaz. Ancak kendimiz tanrılar aramaktan vazgeçersek bunu anlayabiliriz. Bunun için bizi, tanrısal olanı kendi dışımızda aramaya iten korkulardan sıyrılmalıyız. Eğer bunu başaramazsak başkaldırı, yeni kilise için eskisini yıkmakla sınırlı kalır. Henry Miller'ın da dediği gibi, güçler ve etkileri devam eder. Bu şartlar altında ancak zorbalığın yeni şekilleri türeyebilir.

Gerçek bir kendiliğe dönüşümü mümkün kılan sevgi ve duygudaşıktır. Henry Miller bunu şiirsel bir biçimde kâğıda dökmüştür: "Bize öğretilen her şey yanlışır", diye itiraz etti Rimbaud gençliğinde. Haklıydı, tamamen haklı. Ama görevimiz içimizdeki doğruyu açığa çıkararak yanlış öğretilerle savaşmaktır... Bütün insanları karşılıklı anlayış yoluyla birleştirmektir... Ve bunun anahtarı da merhamettir..." (1956)

Kendiliğimizi kazandırmaya yarayan bir yöntem veya teknik yoktur. Böyle bir çözüm beklentisi, insanın tıpkı bir makina gibi düğmesine basılınca çalıştığını zanneden bir benliğin düşüncesidir. Zihin özerkliğin anahtarıdır. Sevgi ve duygudaşlığımızı diğer insanlara hissettirirsek, aynı şekilde karşılık görürüz. Özerkliğe

giden yollar ne kadar çeşitliyse, birey de bu yolda o kadar yalnızdır. Refakat ve arkadaşlar gereklidir, ama seçeceğimiz yolun sorumluluğu kendimize ait olmalıdır. Bu yolda kimse bizi kollamaz; bize engel olan korku hayaletlerinin aslında etkisiz olduğunu görmek için kendiliğimizi uyandırma cesaretini göstermeliyiz.

Hiçbir zaman başkaldırma şansımız olmamışsa, asla kendiliğimize sahip olamamanın anlamsızlığını yaşamak kaderimizdir. On altıncı yüzyılda yaşamış olan mutasavvıf ve ilahiyatçı Jakob Böhme şöyle demişti: “Ölmeden önce ölen, öldüğünde çürür.” Ama sadece başkaldırmak insan olmaya yetmez. Başkaldırı, özgürlük korkusunu aşmaya, kendiliğe ve insani bir kalbe sahip olmaya giden uzun, zorlu ve asla sonu gelmeyecek yolun sadece ilk adımıdır.

Dipnotlar

1 Liedloff bu kitapta Venezuelalı Yekuana yerlilerinin hayatını anlatmaktadır. Burada ölüm ve gücü değil, sevgi ve canlılığı desteklemek yolunda bütün olanaklardan faydalanan bir insan gelişimi görmektedir. Bu örnek kendi kültürümüzle kıyaslanmak üzere verilmiştir.

2 “İyilik” ve “hoşgörü”nün baskı ve denetim aracı haline getirilmesi süreci s.71’de ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Burada sadece Christopher Lasch’tan (*Das Zeitalter des Narzissmus* (Narsizm Devri), 1980) bir alıntı yapmak istiyorum. Lasch, toplumsal alandaki hoşgörünün denetimin baskıcı sistemini nasıl gizleyebildiğini belirtmektedir. Örneğin bir çocuk yemek yemek istemediğinde, hemen otoritenin doktor kişiliğine bürünmüş haline başvurulur. İtaatkar davranmadığında, çocuğun sorununa yardımcı olmak amacıyla psikiyatr veya psikolog da bu olaya katılır. Bu şekilde otorite çocuğun “arkadaşı” olarak gösterilebilmektedir ve “ebeveynler kendi sorunları olan itaatsizliği çocuğun üstüne yıkabilmektedirler.” Asıl değişmek istediğim konu ise toplumdaki genel şiddet eğilimi. Bu eğilim, insanın özerkliğinin parçalanması sonucu ister doğrudan veya dolaylı, ister bilinçli veya bilinçsiz araçlarla daha da güçlenmektedir. Nedenleri bilinmeyen bu şiddet her alanda büyümektedir; çocuklarımızda, okullarımızda. Ama ger-